

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK SİYASAL HAYATININ ÖNEMLİ BİR FİĞÜRÜ OLARAK

OSMAN BÖLÜKBAŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN KARABACAK

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ TUĞRUL KORKMAZ

AKSARAY 2023

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK SİYASAL HAYATININ ÖNEMLİ BİR FİĞÜRÜ OLARAK
OSMAN BÖLÜKBAŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN KARABACAK

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ TUĞRUL KORKMAZ**

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (oniki) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sinan

Soyadı : KARABACAK

Bölümü : Kamu Yönetimi

İmza :

Teslim tarihi : 16/08/2023

TEZİN

Türkçe Adı : Türk Siyasal Hayatının Önemli Bir Figürü Olarak Osman Bölükbaşı

İngilizce Adı : As A Substantial Figure Of Turkish Political Life Osman Bolukbasi

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Sinan KARABACAK

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Sinan KARABACAK tarafından hazırlanan “Türk Siyasal Hayatının Önemli Bir Figürü Olarak Osman Bölükbaşı” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul KORKMAZ)

İmza

(Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: (Prof. Dr. Mehmet AKINCI)

(Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: (Doç. Dr. Sefa USTA)

(Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 04/09/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

TEŞEKKÜRLER

Yüksek Lisans tez çalışmamın her aşamasında bilgileri, görüşleri, eleştirileri ve düzeltmeleriyle beni yönlendiren, her zaman destek olan ve her türlü iletişim kolaylığını sağlayan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul KORKMAZ'a teşekkür ederim.

Çalışmam ile ilgili uluslararası arşivlerde ve yabancı kaynaklarda yer alan bilgi ve belgeleri inceleyebilmeme vesile olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇINARLI'ya teşekkür ederim.

Çalışmam ile ilgili ulaşabileceğim kaynaklar noktasında her türlü yönlendirmeleri sağlayan ve bu konular doğrultusunda bağlantılar oluşturan topluma mal olmuş bir gazeteci ve köşe yazarı olan Muharrem SARIKAYA'ya teşekkür ederim.

Çalışmamın şekil olarak düzenlenmesinde ciddi emekleri olan ve kendisinden edindiğim bilgileri bütün akademik çalışmalarında rahatlıkla kullanabileceğim değerli abim Yalçın KARABACAK'a teşekkür ederim.

Çalışma süresince ihtiyaç duyduğum kaynaklara erişim kolaylığı sağlayan Aksaray Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Aksaray İl Halk Kütüphanesi, Hacıbektaş İlçe Halk Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphane görevlilerine, teşekkür ederim.

Çalışma süresince ihmal ettiğim ancak maddi, manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve anlatım bozuklukları ile cümle düşüklüklerini tespit eden değerli eşim Gamze KARABACAK'a teşekkür ederim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK SİYASAL HAYATININ ÖNEMLİ BİR FİĞÜRÜ OLARAK
OSMAN BÖLÜKBAŞI

(Yüksek Lisans Tezi)

Sinan KARABACAK, Aksaray 2023

ÖZET

Çok partili sisteme geçiş, Türk siyasal hayatına yön verecek yeni ve önemli aktörleri ortaya çıkarmıştır. Osman Bölükbaşı, vermiş olduğu mücadeleler ile bu aktörlerin başını çeken isimlerden olmuştur. Demokrat Parti (DP)'ye girerek siyasete adım atan Bölükbaşı, tek parti dönemine ve İsmet İnönü'ye yaptığı sert eleştirilerle öne çıkmıştır. Eleştiri oklarının hedefi, zamanla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına sert bir muhalefet yapamamakla eleştirdiği DP'ye de yönelmiştir. 1948 yılına gelindiğinde ise Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından Millet Partisi (MP) kurulmuştur. 1950 genel seçimlerinde partisinin tek milletvekili olarak seçilen Bölükbaşı, CHP ile danışıklı dövüş yaptığını ileri sürdüğü ve muvazaa partisi¹ olarak değerlendirdiği DP'nin giderek CHP'ye benzediğini iddia etmiştir. Yaptığı “ısmarlamacı

¹ Muvazaa kelimesi Arapça kökten gelen danışık danışıklılık manasında kullanılmaktadır. Bunun siyaset bilimine yansması ise uydu muhalefet partilerini nitelemek için kullanılır.

muhalafet'' eleştirileri ve hükümete karşı olan tavrı 1954'te Ocak ayında MP'nin laikliğe aykırılık suçlamasından dolayı kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. MP'nin kapatılması üzerine Bölükbaşı aynı yıl Şubat ayında Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'yi kurmuştur. Çoğunluk seçim sisteminin de sağladığı avantaj ile girilen 1954 genel seçiminde Bölükbaşı, memleketi olan Kırşehir'den 5 milletvekili çıkarmıştır. Bu durum üzerine Kırşehir, DP iktidarı tarafından cezalandırılarak ilçe yapılmıştır ve bu olay Türk siyasal hayatında adeta bir *geryymandering* örneği olarak yerini almıştır. DP'nin özellikle basın ve muhalafete uyguladığı baskıcı politikaları sürekli eleştiren Bölükbaşı, Menderes ve ekibini tasfiye eden 27 Mayıs 1960 darbesini meşru bir ihtilal olarak değerlendirmiş ve darbe sonrası kurulmak istenen yeni düzeni savunmuştur. 1961'de CHP-AP koalisyonunun kurulması üzerine ve parti içi tartışmalar sonucu Bölükbaşı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) istifa etmiş ve 1962 yılında Millet Partisi'ni yeniden kurmuştur. Ancak bu dönemden sonra MP seçimlerdeki gücünü giderek kaybetmeye başlamış ve aynı siyasal tabana seslenen Demirel'in daha fazla oy alması sonucu parti giderek küçülmeye başlamıştır. 1969 yılında genel başkanlık görevinden, 1973 yılında ise milletvekilliği ile partiden ayrılan Bölükbaşı, siyasetten çekilmiştir ve 2002'de Şubat ayında Ankara'da vefat etmiştir. Osman Bölükbaşı²'ni incelemek, yalnızca bir siyasi lider kişiliğini belirlemekte kullanılabilecek bir biyografi örneği değildir. Ölümünün 21. yılında onun hayatının incelenmesi, dönemin iktidar muhalafet, ordu ve siyaset ilişkilerine ve Türk siyasal hayatının önemli bir dönemine ışık tutacaktır. Bu çalışma ile Bölükbaşı'nın Türk siyasal hayatındaki mücadeleleri ve bu mücadelelerin arkasında yatan fikirleri değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla, literatür taramasına dayalı olarak parti programları, meclis tutanakları, yerli ve yabancı yayın organları incelenerek Osman Bölükbaşı'nın siyasal hayatı ortaya konulacaktır.

Bilim Kodu: 113204

Anahtar Kelimeler: Çok partili sistem, Türk siyasal hayatı, Osman Bölükbaşı, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi.

Sayfa Adedi: 117

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul KORKMAZ

² İsmi, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanaklarında Osman BÖLÜKBAŞI, nüfus kayıtlarında Hacı Osman BÖLÜKBAŞI olarak geçmektedir.

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
AS A SUBSTANTIAL FIGURE OF TURKISH POLITICAL LIFE
OSMAN BOLUKBASI

(Master Thesis)

Sinan KARABACAK, Aksaray 2023

ABSTRACT

Transition to the multi-party system, has revealed new and important actors that will shape Turkish political life. Osman Bolukbasi became one of the leading names of these actors with his struggles. Bolukbasi, who stepped into politics with entering Democratic Party (DP), came to the forefront with his harsh criticisms of the single-party period and Ismet Inonu. The target of his arrows of criticism was directed to DP, which he criticized for not being able to harsh opposition to the Republican People's Party (RPP) government. When it comes to year 1948, the Nation Party (NP) was founded by Bolukbasi and his friends. Bolukbasi, who was elected as the only deputy of his party in 1950 general elections, claimed that the DP, which he asserted to barney with the RPP and which he regarded as the simulation party, gradually resembled the RPP. His "bespoke opposition" criticism and stance against the government, resulted in the dissolution of the NP in January 1954 on the grounds of anti-secularism. Following the closure of the NP, Bolukbasi founded the Republican Nation Party (RNP) in February the same year. In the 1954 general election, which was entered with the advantage of the majority election system, Bolukbasi elected 5

deputies from his hometown Kırsehir. Upon this situation, Kırsehir was punished by the DP government and made a borough and this event took place as an example of *gerrymandering* in Turkish political life. Bolukbasi, who constantly criticized especially DP's oppressive policies against press and the opposition, evaluated the 27 May 1960 coup d'état, which liquidated Menderes and his team, as a legitimate revolution and defended the new order that was desired to be established after the coup d'état. Upon the establishment of a coalition between RPP and JP in 1961 and as a result of intra-party discussions, Bolukbasi resigned from the Republican Peasant Nation Party (RPNP) and in 1962 he re-established the Nation Party again. However, after this period the NP started to lose its power in the elections and the party began to shrink gradually as Demirel, who appealed to the same political base, received more votes. Bolukbasi, who left from the party as chairman in 1969 and as a deputy in 1973, withdrew from politics and he died in Ankara in February 2002. Examining Osman Bolukbasi, is not just a biography instance which can be used to determine his personality as a political leader. Analyzing of his life in the 21 years of his death will shed light on the relations between the government – opposition, army and politics and a substantial period of Turkish political life. With this study, it is aimed to evaluate Bolukbasi's struggles in Turkish political life and the ideas behind them. For this purpose, the political life of Osman Bolukbasi will be revealed by examining party programs, parliamentary minutes, domestic and foreign publications based on literature review.

Science Code: 113204

Key Words: The multi-party system, Turkish political life, Osman Bolukbasi, Nation Party, Republican Nation Party, Republican Peasant Nation Party.

Page Number: 117

Supervisor: Assistant Professor Tuğrul KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU.....	I
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	II
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	III
TEŞEKKÜRLER	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar LİSTESİ	XIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
TARİHSEL ARKA PLAN	4
1.1.Osman Bölükbaşı'nın İlk Yılları ve Ailesi	9
1.2.Osman Bölükbaşı'nın Öğrenim Hayatı	10
İKİNCİ BÖLÜM	12
ÇOK PARTİLİ HAYATTAN 27 MAYISA TÜRK SİYASAL HAYATI VE OSMAN BÖLÜKBAŞI.....	12
2.1. Çok Partili Hayatta Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti ile Teması.....	15
2.2. 21 Temmuz 1946 Seçimleri.....	17
2.3. Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Partiden Ayrılması	20
2.4. Millet Partisinin Kurulması	23

2.5. 14 Mayıs 1950 Seçimleri Ve Demokrat Parti İktidarı.....	27
2.6. Millet Partisinin Kapatılması	34
2.7. Cumhuriyetçi Millet Partisinin Kurulması	38
2.8. 2 Mayıs 1954 Seçimleri ve Sonrası Gelişmeler	40
2.9. Kırşehir'in İlçe Yapılması.....	46
2.10. 27 Ekim 1957 Seçimleri	49
2.11. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Kurulması.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	56
27 MAYIS VE SONRASI TÜRKİYE'DE SİYASET VE OSMAN BÖLÜKBAŞI....	56
3.1. 27 Mayısın Getirdikleri	60
3.2. 15 Ekim 1961 Seçimleri	62
3.3. Osman Bölükbaşı ve II. Millet Partisi Dönemi.....	65
3.4. 10 Ekim 1965 Seçimleri	68
3.5. 12 Ekim 1969 Seçimleri	73
3.6. Osman Bölükbaşı'nın Siyasetten Çekilmesi.....	75
3.7. Osman Bölükbaşı'nın Ülkücü Harekete Katkıları	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	86
EKLER	91
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	102

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
AP	: Adalet Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
B:	: Birleşim
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Derl.	: Derleyen
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik
DP	: Demokrat Parti, Democratic Party
EOKA	: Ethniki Organosis Kyprio Agoniston
HP	: Hürriyet Partisi
IMF	: International Monetary Fund
JP	: Justice Party
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi

MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NP	: Nation Party
O:	: Oturum
RG	: Resmi Gazete
RNP	: Republican Nation Party
RPNP	: Republican Peasant Nation Party
RPP	: Republican People's Party
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
THKP/C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi / Cephesi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Köylü Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
555K	: 5 Mayıs'ta Saat 5'te Kızılay Meydanında

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	18
Tablo 2. 1950 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	29
Tablo 3. 1954 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	41
Tablo 4. 1957 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	51
Tablo 5. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	62
Tablo 6. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	69
Tablo 7. 1969 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları.....	73

GİRİŞ

Türk siyasal hayatı I. Meşrutiyet öncesindeki dönemden başlamak kaydıyla günümüze değin birçok önemli figür ve devlet adamını içerisinde barındıran bir süreç olarak görülebilir. Bu süreçte, karar alma mekanizmalarını doğrudan harekete geçirebilen ya da bu mekanizmaya işlerlik kazandıran liderler ve bürokratlar olmuştur. Siyasi çıkmazların anahtarını elinde bulunduran ve ülkenin gidişatına yön veren siyasi partilerin yönetim anlayışı ve kadrosunu incelemek bu yönüyle her zaman önemli olmuştur. Çok partili sisteme geçiş çabalarından bugüne siyasi parti kurucularının, parti genel başkanı olarak görevde kalma süreleri dikkate alındığında liderlik kavramının rolü ön plana çıkmaktadır. Genel başkan ve yardımcı bürokratlar aracılığıyla ilerleyen bu mekanizma, bir ülkenin kaderine yön veren karizmatik liderlere tanıklık etmesinin yanı sıra farklı karakterlere sahip her cinsten figürü de beraberinde getirmiştir. Bu figürlerden kimileri fıkralara konu olmuş, kimileri halkın gönlünde taht kurmuş, kimileri ise unutulmuş tarihin tozlu raflarında kaybolmuştur.

Türkiye’de siyasi liderleri ele alan çalışmalar sıklıkla yapılmıştır. Fakat bu çalışmanın merkezindeki isim olan Osman Bölükbaşı ve siyasal hayatı, üzerinde yeterince çalışma yapılmamış konulardan birini oluşturmaktadır. Yirmi beş yılı aşkın bir dönemde Türk siyasetinde yer edinmiş olan Bölükbaşı, hükümetlere oldukça sert eleştiriler yönelten siyasetçilerden biri olmuştur. Demokrasi mücadelesindeki kararlılığına, güçlü hafızasına ve konuşma yeteneğine eklenince kısa sürede önemli bir siyasi figür olarak ortaya çıkmıştır. Düzce mitinginde yapmış olduğu 8 saatlik konuşmasıyla Türk siyasal hayatında en uzun meydan konuşmasını yapan siyasetçi olarak bir rekora imza atmıştır. Aynı zamanda mecliste yaptığı 8 saat 35 dakikalık konuşmasıyla da bir diğer rekorun daha sahibi olmuştur. Konuşmaları neticesinde, Türk siyasetinde ismi muhalefet ile özdeşleşen Bölükbaşı, hazırcevaplığı ile bilinen, iktidar partisinden bile fazla kalabalıkları meydanlara toplayabilen, halkın çok sevdiği fakat oy vermediği bir sima olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunsaldan hareketle, halkın

muhabbetinin oya dönüştürülmesindeki başarısızlıkta etkili olan faktörlerin neler olduğu bu çalışmada ele alınacaktır. Bölükbaşı, Türk siyasal hayatının özgün simalarından birisi olmanın yanı sıra fikir, öneri ve eleştirileriyle de önemli bir siyasi kişilik olmuştur. Türkiye’de milliyetçi muhafazakâr siyasete katkılarıyla ön plana çıkan Bölükbaşı, aynı zamanda komünizm ile mücadeleyi de kendine amaç edinmiştir. Literatürde genellikle iktidar ve muhalefet eksenli şekillenen araştırmalarda kendine yer bulan ve üzerinde ciddi çalışmaları hak eden Bölükbaşı, onun fikirleri ve partileri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın odağını ise Bölükbaşı perspektifinden 1945–1970 yılları arasında Türk siyasal hayatında meydana gelen önemli gelişmeler oluşturmaktadır. Bu süreç içerisinde Bölükbaşı’nın siyasi mücadelesini analiz etmek ve değerlendirmek, özellikle çok partili hayata geçişle birlikte iktidar ve muhalefet ilişkilerini anlayanın yanı sıra dönemin demokrasi anlayışına ve ordu ile siyaset ilişkisine ışık tutması açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmada literatür taramasına dayalı betimleyici metot kullanılarak, Bölükbaşı üzerine yazılan eser, tez ve makalelerin incelenmesine ek olarak büyük bölümü dönemin yayın organları olan Cumhuriyet, Millet ve Kudret gazeteleri ve meclis tutanaklarının incelenmesi üzerinden Bölükbaşı’nın siyasi hayatı ve benimsediği ideoloji ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölükbaşı’nın siyasette aktif olarak yer aldığı dönemlerin yabancı basın ve kaynaklarda nasıl yer aldığı ortaya konularak iç gelişmelerin, dış platformlarda nasıl yorumlandığı açıklanacaktır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde, Osman Bölükbaşı’nı siyasete yönlendiren serüvenin tarihsel arka planı incelenecek ve Bölükbaşı’nın ilk yılları ile öğrenim hayatı konu edilecektir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya ülkelerinin girdiği demokratikleşme yarışı, Türkiye’de de çoğulcu rejime yönelişin önemli bir katalizörü olmuştur. Çok partili siyasal sisteme geçiş ise, Türk siyasetine uzun yıllar yön verecek ve günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir siyaset geleneğini meydana getirmiştir. Çünkü 1950 yılında yapılan seçimler, iktidar değişikliğiyle sonuçlanmıştır. Böylece Türkiye’de iktidar ve muhalefet ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, bu dönemde meydana gelen gelişmelerden hareketle çok partili hayattan 27 Mayıs’a kadar giden süreç, Bölükbaşı üzerinden anlatılacaktır. 27 Mayıs sonrasında ise Türk Silahlı Kuvvetleri, önemli ve kalıcı bir siyasal aktör olarak Türk siyasetine damga vurmuştur. Yapılan yargılamalar neticesinde, Türk siyasi tarihinde ilk defa bir başbakanın idamına karar verilmiş ve bu karar uygulanmıştır. Siyasi atmosferin böylesine gergin olduğu bir ortamda Bölükbaşı, yine dilinin kemiği olmaksızın mitinglerinde ve meclis konuşmalarında eleştirilerini ifade etmiştir. İlkelerine sıkı

sıkıya bağı olan ve bu özelliğıyle kendisini bir anlamda uzlaşılmaz kılan Bölükbaşı'nın bu dönemi, çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacaktır. 27 Mayıs sonrası Türkiye'deki siyaset anlayışına, Bölükbaşı'nın siyasetten çekildiğı tarihe kadar ışık tutulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde siyasal partileşme hareketlerinin başlatılması ve iktidar ve muhalefet ilişkilerinin kavramsallaştırılması açısından II. Meşrutiyet dönemi oldukça önemlidir. Bu dönem, siyasi partilerin kendi içlerinde fikir ayrılıklarının belirmesi ve bu partilerin geçirdikleri yapısal dönüşümleri yansıtmaları bakımından siyasi bir laboratuvar olarak da değerlendirilmektedir. Partileşme sürecinde önemli gelenek ve teamüllerin ilk nüvelerini oluşturması ve siyasi partilerin iç dinamiklerini incelemede bu dönem yine önemli bir kaynak olmuştur. Meşruti monarşi düzeninin benimsendiği bu süreçte bir taraftan sultanın yetkileri sınırlandırılırken diğer taraftan hürriyetçi söylemler sıklıkla dile getirilmeye başlamıştır. Bu söylemlerden hareketle Jön Türklerin³, Batıdan esinlendiği fikir ve gelişmelerin etkisinde kalarak kurmuş olduğu İttihat ve Terakki Partisi, Abdülhamit'in baskıcı uygulamalarına karşı çıkmıştır. Bu parti de istibdadın tasfiye edilip hürriyetçi uygulamaların gerekliliğini dile getirmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin fikirlerine karşı olan grup ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası⁴ çatısında birleşmiştir. Bu fırka ise İttihat ve Terakki Partisi'nin başka bir istibdat yönetimi getirdiğini eleştirerek Merkez-i Umumi istibdadının kurulduğunu ileri sürmüştür.⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası içerisinde ise İttihat ve Terakki iktidarını yıkmak isteyen türdeş olmayan, dağınık bir kümelenme mevcuttur. Sina Akşin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı bu yönüyle 1945 sonrası CHP iktidarını yıkmak için toplanmış “türlü çeşitli unsurların” oluşturdukları DP'ye benzetileceğini vurgulamıştır.⁶ Cepheleşmiş, parçalı meclis

³ Reform hareketlerine katılan devlet adamlarını ve batılılaşma yanlısı Tanzimatçı geleneğin savunucularını atıfta kullanılan bir kavramdır. Ahmet Rıza, İbrahim Temo, İshak Sükuti, İsmail Enver Bey ve Tunalı Hilmi gibi isimler bu cemiyetin önde gelen isimleri olmuştur.

⁴ Damat Ferit Paşa, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Refik Halit Karay, Miralay Sadık Bey ve Rıza Nur gibi isimler fırkanın belli başlı liderleridir.

⁵ Adem Çaylak, *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), s. 12.

⁶ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2017), s. 193.

yapısı ile kutuplaştırıcı siyaset geleneğini başlatması bakımından II. Meşrutiyet yine farklı siyasi teamüllerin başlatıcısı olmuştur.

Tarık Zafer Tunaya, Türk siyasal hayatında siyasi partilerin, kendi içlerinde yaşadığı bölünme sonucunda kurulduklarını vurgulamıştır ve bu partileri “doğuran partiler” olarak nitelemiştir. DP’nin CHP içerisindekilerce kurulmasını ve MP’nin DP içerisinden kadrolaşmasını bu duruma örnek olarak göstermiştir.⁷ Mütareke ve milli mücadele dönemine gidilen bu süreçte İttihatçı ve İtilafçı şeklindeki bu bölünme toplumun her kesimine sirayet etmiştir.

Yine aynı dönemde Anadolu’da ise Atatürk’ün öncülüğünde bölgesel cemiyetler kurulmaya başlamıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, İstanbul Hükümetinin *İmparatorluğu muhafaza* düşüncesine ve Sevr’den medet umulmasına karşı çıkmıştır. Bu cemiyet, Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletlerinin işgallerine karşı yurdun kurtuluşunu tek ortak amaç olarak görmüştür. Anadolu’yu İstanbul’dan kurtarmanın mümkün olamayacağını düşünen birkaç aydın grup ile birlikte Atatürk, Anadolu Müdafaa-i Hukuk direnişlerini birleştirmiştir. Daha sonra kendisini Üçüncü Ordu Müfettişi olarak tayin ettirmiş ve Anadolu’ya geçmiştir. Kemal Karpaz, 19 Mayıs 1919’da Atatürk’ün Samsun’a çıkmasını yeni bir devrin başlangıcı olarak görmektedir. Karpaz, İstanbul’da Padişah Hükümeti ile Anadolu’daki Müdafaa-i Hukukçuların memleketi iki ayrı kampa böldüğünü dile getirir.⁸ Müdafaa-i Hukuk direnişlerinin sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda bu hareketin de kendi içerisinde heterojen olduğu görülmektedir. Yine Tunaya’nın nitelemesinden hareketle bu cemiyetin ulusal kurtuluş amacı etrafında toplanmış farklı kümelerden doğduğu söylenilebilir. Çünkü meşruti monarşinin hilafet ve saltanattan uzaklaşarak yeniden ihyasını savunanlar ile yeni bir rejimi savunanlar arasında fikir ayrılığı yaşanmıştır. Bir başka fikir ayrılığı ise yeni bir rejim getirilecekse bunun nasıl olacağına ilişkin ileri sürülen görüşler üzerinde belirmiştir.

Milli mücadele ve bağımsızlık çabaları böylesi bir gruplaşma ve görüş ayrılıkları ile devam etmiştir. Yerel kongrelerin ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri ile milli mücadele ulusal bir nitelik kazanmıştır. Bu çabaların neticesinde 23 Nisan 1920’de Ankara’da ilk meclis açılmıştır. Atatürk, meşruti monarşi yerine inkılâpçı bir görüşle yeni bir sistem ile bağımsızlık mücadelesini vermiştir. Bağımsızlığın kazanılması sonrasında milli mücadelenin öncü kadrolarından asker ve sivil pek çok bürokrat arasında fikir ayrılıkları başlamıştır. Atatürk, Nutuk’ta ilk mecliste birbirinden farklı Tesevüt Grubu, İstiklal Grubu, Halk Grubu, Islahat Grubu ve Müdafaa-i Hukuk Zümresi gibi grupların oluştuğunu belirtmektedir. Atatürk bu

⁷ Tarık Zafer Tunaya, “Doğuran Partiler”, **Vatan**, 15 Mayıs 1949.

⁸ Kemal H. Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), s.50-51.

grupların Misak-ı Milli ile saptanmış ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde, anayasal konularda mecliste birlik olarak çalışmayı güçleştirdiğini söyler. Sonunda, işe el koyarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla yeni bir grup kurarak, yeni devletin dayanması gereken esasları bu grup çatısı altında şekillendirdiğini dile getirir.⁹

Bu süreçte Millet Meclisinde cumhuriyet rejimine doğru yönelen yenilikçi bir grupla saltanatı muhafaza etmek isteyen muhafazakârlar arasında giderek artan bir çatışma başlamıştır.¹⁰ Meclis içerisindeki bu gruplaşmadan hareketle gerçek anlamda örgütlü bir muhalefetin oluştuğunu söylemek de mümkün değildir. Ayyuka çıkan bu fikir ayrılıkları, şahsi tartışmalar ile temellenen heterojen, dağınık ve karışık bir oluşum sergilemiştir. 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması ve 11 Ağustos 1923’te ikinci meclisin açılması siyasal bölünme ve ayrışmayı alevlendirmiştir. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanı ve 3 Mart 1924’te Halifeliğin kaldırılması ise siyasal iktidar mücadelesini rejim sorununa dönüştürmüştür. Bu yeniliklerin arka planında görünüşündeki siyasi saiklerden ziyade tarihi, anayasal ve kültürel dönüşümler yatmaktadır. Laik, yenilikçi ve devletçi bakış açısı, halife ve saltanat yanlısı muhafazakâr görüşe üstün gelmiştir. Böylelikle İslamcı-monarşik devlet anlayışından laik ve halkçı devlet anlayışına kesin bir yöneliş olmuştur.

Şerif Mardin’e göre, Cumhuriyetin kurulması ve yeni rejimin oturtulması süreci olarak karakterize edilen ve radikal uygulamalar içeren bu dönem *Kemalist modernleşme* projesidir. Comte’nin üç hal yasasıyla¹¹ formüleştirdiği haliyle Kemalist modernleşme, ulaşılması gereken pozitif evre olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus devlet olarak kavramsallaştırması, pozitivizmden temellendirilerek Aydınlanmacı toplum mühendisliği bakış açısıyla yapılmıştır. Yeni bir ulus devletin inşasını öngören bu dönemde yapılan devrimler¹², toplumda radikal bir modernleşme öngörmektedir. Yeni rejimin merkezi değer sistemi olarak Kemalizm, kendi içerisinde laiklik ve milliyetçilik gibi özel prensipleri de

⁹ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk – Söylev 1920-1927*, C. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, 1987), s.793.

¹⁰ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.54.

¹¹ Comte için toplumsal değişim, birbirinin ardından gelen üç aşamada meydana gelmektedir. Toplum, teolojik ve metafizik evrelerden geçerek pozitif evreye ulaşır. Pozitif evreye geçiş ancak pozitif bilim ve endüstri ile mümkündür. Bu yasa tüm toplumlar için geçerlidir.

¹² Bu devrimler: Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923), Halifeliğin kaldırılması, Şer’iye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılması, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924), Tekke ve zaviyeler ile ziyaret maksadıyla türbelerin kapatılması (2 Eylül 1925), Uluslararası takvimin kabulü (26 Aralık 1925), Türk Medeni Kanununun kabulü (17 Şubat 1926), “*Türkiye Devleti’nin dini İslam’dır*” maddesinin anayasadan kaldırılması (16 Nisan 1928), Uluslararası rakamların kabulü (24 Mayıs 1928), Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928), Kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesi (3 Nisan 1930), Türk Tarih Kurumu’nun kurulması (15 Nisan 1931), Türk Dil Kurumu’nun kurulması (12 Temmuz 1932), Efendi, Paşa, Bey gibi lakapların kaldırılması (26 Kasım 1934), Türk kadınlarına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi (5 Aralık 1934) (Mardin, s.144.)

barındırmıştır. İslam'ı sosyal-siyasi dokudan ayıklama girişimi laiklik prensibiyle meşrulaştırılmıştır.¹³ Bu prensipler 9 Eylül 1923'te Atatürk liderliğinde halkçılık ilkesi esas alınarak kurulan CHP'nin kendi içerisinde de ayrılıklar ve görüş farklılıklarına sebep olmuştur. Gerilim eksenleriyle ilerleyen bu süreçte 17 Kasım 1924'te, CHP içerisinde Atatürk'ün dava arkadaşları olan Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Adnan Adıvar ve Rauf Orbay öncülüğünde ilk örgütlü muhalefet partisi olarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)¹⁴ kurulmuştur. TCF, Kemalist rejimin radikal eğilimlerini frenlemek isteyen *ılımlı yenilikçilerin* temsil ettiği bir muhalefet olmuştur. Parti beyannamesinde iktidarın otoriter ve köktenci uygulamalarına karşı çıkılması, TCF'nin kuruluş sebebi olarak açıklanmıştır.¹⁵

Kemalist rejimin, ılımlı yenilikçilerle karşı karşıya kalmasının temel sebebi, Osmanlıdan gelen toplum yapısı içerisinde İslam'ın birleştirici özelliği sayesinde farklı etnik gruplar bir arada yaşama imkânı bulmasıdır. Türk, Kürt, Arap vs. gibi grupların hepsi Müslüman topluluğun bir unsuru olarak görülmüştür. Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet döneminde zirve yapan merkezileşme eğilimleri Kürt grupların sert bir biçimde tepkisiyle karşılaşmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Kürt hareketlerinin milliyetçi yönü öne çıkmaya başlamıştır. Gerek sosyal ve siyasal İslam'ın Kemalizm ile ikame edilmesi gerek milliyetçi Kürt gruplar ile yaşanan gerilimler siyasal ve toplumsal alanda bitmek bilmeyecek kutuplaşmanın yolunu açmıştır. Bitmek bilmeyecektir çünkü Türk siyasal hayatında görülen kutuplaşmanın başlıca iki eksenini Ziya Gökalp'ın tabiriyle kızıl ve kara tehlike¹⁶ olmuştur.¹⁷ Açılan siyasi parti kapatma davalarının gerekçe kısımlarını incelenerek dahi bu yargıya ulaşılabildiği mümkündür. Bu gerekçelerin laikliğe ya da milli bütünlüğe aykırılık olduğu ilk etapta göze çarpmaktadır. Biri ideoloji olarak karşısında her an Türk muhafazakârlığını bulabilecek bir kavram, diğeri ise doğrudan Türk milliyetçiliğini ilgilendiren bir konudur.

Özetle bu konular günümüze değin Türk siyasal hayatında demokrasinin pekişmesini engelleyen en önemli sorunlar olmuştur. Bu iki tehlike Türk modernleşmesinin ilk döneminde ise Şeyh Said Ayaklanması (1925) ile kendini göstermiştir. Bu ayaklanma rejim karşıtı

¹³ Levent Gönenç, “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, *Toplum Ve Bilim Dergisi*, 105, (2006), s. 136.

¹⁴ TCF tarafından yapılan muhalif çalışmaların detayları için bkz. Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İstanbul: İletişim Yayınları

¹⁵ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.128.

¹⁶ Tanıl Bora, “Sağ Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt-2: Kemalizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), s. 533.

¹⁷ Kara olanı, özellikle halk İslam'ıyla özdeşleştirilir ve İslam'ın enternasyonalist istismarın avına kolayca düşebileceği varsayımıyla devlet eliyle denetlenmesi normalleştirilir.

grupların rejim için ciddi bir tehdit olabileceğini gösteren önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından TCF, ayaklanma ile ilintisi olduğu iddiası ve parti programının 6. maddesinde zikredilen “*Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır.*” ifadesinin dini, siyasete alet etmek anlamına geldiği gerekçesiyle, hükümete iki yıllık süreyle geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükûn Kanunu’nun (4 Mart 1925) kendisine verdiği yetki ile Hükümet tarafından 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.¹⁸

Bu muhalefet denemesinden sonra Cumhuriyet döneminin ikinci bir muhalefet denemesi 1930 yılında yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği üzerine Ali Fethi Okyar’ın liderliğinde¹⁹ 12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Bu denemede ise 1929 Büyük Buhranı’nın etkisi oldukça fazla olmuştur. 1930’lu yıllar iktisadi olarak devletçi politikaların idari anlamda ise planlamanın uygulandığı bir dönemdir. Daha önce de bahsedildiği üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan devrimler farklı kesimler tarafından iktidara karşı tepki ve direnç ile karşılanmıştı. Bu duruma Büyük Buhran’ın etkisiyle ekonomik bunalımın da eklenmesi, halkın çektiği sıkıntıların sorumlusu olarak yönetici kadroyu görmesine yol açmıştır. Taner Timur, 1929’da Büyük Buhran patlak verdiğinde Türkiye’de siyasi rejimin önünde iki alternatifin olduğunu belirtir. Ya demokratik hak ve hürriyetlerin iadesi ile rejimi yumuşatmak ya da daha da sertleştirmek. Timur, SCF ile birinci yolun denenmeye çalışıldığını dile getirir.²⁰Dünya genelinde uygulamaya konulan ekonomi politikalarının etkisi ve yapılan devrimlerin topluma içselleştirilmesi çabası, güdümlü bir muhalefet partisinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Ancak fırka kısa sürede rejim karşıtı grupların ve dinsel nitelikteki potansiyel muhalefetin odak noktası haline geldiğinden, iktidarın parti üzerindeki baskısı artmıştır. Muhalefetin, memleketi anarşiye sürüklediği ve gericiliğin önünü açtığı eleştirileri üzerine fırka, 17 Kasım 1930’da kendi feshine karar vermiştir.²¹

Cumhuriyet döneminde uygulanan güdümlü muhalefet deneyimleri, siyasi kültür olarak iktidar ve muhalefet ilişkileri bakımından II. Meşrutiyet dönemi ile de benzerlik göstermektedir. Cepheleşme ve kutuplaştırıcı siyaset gibi pek çok önemli siyasi teamül ve geleneğin tohumlarının aslında II. Meşrutiyet döneminde atılmaya başlandığına yukarıda değinilmişti. Aynı bakış açısı, izleyen siyasi ve toplumsal süreç içerisinde tekrarlanarak

¹⁸ Erdoğan Teziç, *Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976), s. 245.

¹⁹ Partiye katılanlar arasında Nuri Conker, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu ve Adnan Menderes gibi isimler bulunmaktadır.

²⁰ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası* (Ankara: İmge Kitabevi, 1993) s. 69-72.

²¹ Bu üç aylık süre içerisinde 1930 yerel seçimlerine katılan SCF, 502 belediyeden 31’ini kazanmıştır.

kalıplaşmaya başlamıştır. Uygulanan uydu muhalefet deneyimleri, Türk siyasal hayatında demokrasiyi tam anlamıyla hayata geçirebilecek özellikte kurumsallaşmış bir muhalefet kültürünün henüz yerleşmediğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Batılı eğitim almış genç aydınların halkla iletişim kurmayışlarının ve düşüncelerinde belirli bir sosyal tabana dayanmayışlarının bu durum üzerindeki payı büyüktür. Yukarıdan aşağı doğru gerçekleştirilen toplumu dönüştürme çabaları neticesinde çarpık ve yapıcı olmayan iktidar ve muhalefet ilişkileri ortaya çıkmıştır. Muhalefet olma kavramı, iktidar üzerine etki yapabilecek ve onu yönlendirebilecek bir olgu olmaktan ziyade, ilk fırsatta iktidarı devirmeyi amaçlayan bir oluşum olarak görülmüştür. Hal böyle olunca ittifaklar, birbirinden çok farklı görüşlere sahip olan muhalefet partilerini bu amaç uğruna birleştirici bir özelliğe sahip olmuştur.

1.1. Osman Bölükbaşı'nın İlk Yılları ve Ailesi

Osman Bölükbaşı, 1913 yılının Mart ayında, o dönemde Kırşehir'e bağlı olan Hacıbektaş ilçesinin Hasanlar köyünde doğmuştur.²² Babası, çevresinde zenginliği ve muhabbeti ile tanınan Hacı Ahmet Efendi, annesi Fatma Hanımdır. Bölükbaşı, anne tarafının Akkoyunlu Devleti'ni kuran Türkmen oymağına, baba tarafının ise bu devletin çöküşünden bir süre sonra Kırşehir yöresine gelerek yerleşen Oğuz Türkleri'nin Bayat Boyundan Karacakurt Türkmen Ocağına mensup olduğunu söylemektedir.²³ Çok küçük yaşlarda annesini kaybeden Bölükbaşı, bu durumu hayatındaki en büyük eziklik ve eksiklik olarak görmüştür. Babası Hacı Ahmet Ağa zeki, sözü dinlenir, büyük topraklara ve hayvan sürülerine sahip varlıklı bir insandır. Bölükbaşı babası hakkında şunları söylemektedir; *"Tanıyanlar zeki ve nüktedan bir zat olduğunu söylerler. Sohbeta bir başladı mı, gün ışıyana kadar devam edermiş. Maddi ve manevi her şeyimi ona borçluyum. Cennet mekân babam çok zeki nüktedan, filozof, hazır cevap, hoş sohbet ve aynı zaman da son derece dürüst ve hayırsever bir insandı. Hayrı gösteriş için yapanlardan değildi. Kutluk yıllarında bütün ambarlarını açarak bir lokma ekmeğin hasretini çeken halka dağıttığı henüz unutulmamıştır."*²⁴ Osman Bölükbaşı'nın ailesi geniş topraklara sahip olduğundan, bir dönem çiftçilik ile de uğraşmışlardır. Varlıkları, bulunduğu bölgede eşkıyaların dikkatini çektiğinden güvenlik nedeniyle 1922 yılında

²² Hacıbektaş ilçesi, 24 Temmuz 1954 tarihinde Nevşehir'in il olmasıyla Nevşehir'e bağlanmıştır.

²³ Fatih Artvinli, *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s. 6.

²⁴ Evren Ayhan, *Osman Bölükbaşı'nın Siyasal Faaliyetleri (1913-2002)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 3.

Kırşehir'e yerleşmişlerdir. İsminin Kırşehir ili ile özdeşleşeceği bir serüven böylelikle başlamıştır.

Babası Hacı Ahmet Ağa, hayatı boyunca Milli Mücadeleyi savunmuş ve halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Bu yönüyle kısa sürede Kırşehir'in ileri gelenleri arasında ilk sıralarda yerini almıştır. Osman Bölükbaşı'nın babası Hacı Ahmet Ağa, Sivas Kongresi sonrasında Ankara'ya geçen Atatürk'ü, Kırşehir – Kayseri yolu üzerinde yer alan İlice mevkiinde karşılamıştır. Hacı Ahmet Ağa, her ilin öncü isimlerinin davet edildiği Nasihat Heyeti'ne Kırşehir'i temsilen katılmıştır. Toplumun öncü isimleri arasında yer alması ve temsil yeteneği onun, Osman Bölükbaşı'na devrettiği en önemli mirası olmuştur. Bu yetenek, Osman Bölükbaşı'nın mitinglerinde ve mecliste yaptığı konuşmalarında açıkça görülmektedir. Hacı Ahmet Ağa, Bölükbaşı'nın meydanlarda yaptığı konuşmalarda da sürekli yanında bulunmuş ve onu dinlemiştir. Babası, Bölükbaşı'nın Kırşehir'de yaptığı bir mitingde konuşmasını dinlerken bir köylünün coşkuyla *“Hay seni doğuran ana cennete gitsin”* sözleri üzerine, bu sözü söyleyen köylüye dönerek *“Keramet yalnız anasında mı? Babasının hiç mi payı yok”* demiştir. Hitabet sanatını ustalıkla kullanan Bölükbaşı'nın konuşmaları halkın diline meyilli ve sohbet havasında olmuştur. Hazırcevaplı tavırları dinleyenlerin dikkatlerini üzerine çekerek konuşmasını tekdüzelikten çıkarmıştır.

1.2. Osman Bölükbaşı'nın Öğrenim Hayatı

Osman Bölükbaşı, 11 yaşında Kırşehir'de ilkokula başlamıştır. Ortaokulu Kayseri'de tamamlamış, 1933 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. Ertesi yıl Maarif Vekâleti tarafından açılan yurtdışı sınavına girerek Fransa'ya gitmiştir. Bir yıl Victor Hugo Lisesi Fen şubesinde son sınıfa gitmiş, ardından 1937 yılında Nancy Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik ve Astronomi bölümünden mezun olmuştur.

Eğitim amacıyla yurt dışına giden Bölükbaşı için öğrencilik yılları, gurbetlik hasretini ve yalnızlık hissini yoğun olarak yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönem Bölükbaşı'nın annesinin vefatından sonra hayatında duyduğu ikinci bir eksiklik ve kopuş olmuştur. Bölükbaşı, cumhuriyetin eğitim için yurt dışına gönderdiği Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçuoğlu ve Tahsin Banguoğlu gibi daha sonra Türk fikir hayatının tanınmış simaları olacak olan isimlerle aynı dönemde Fransa'da olmuştur. Kendisinden yaşça büyük olan ve Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden biri olan Remzi Oğuz Arık ile arkadaşlığı bu vesile ile

olmuştur. İkisinin sohbetlerinin ana konusunu ise daima vatan, millet ve milliyetçilik oluşturmaktadır. Bu sohbetlerde daima ülkeyi düşünmek ve vatanın geleceği için okumak gerektiği vurgulamıştır. Bir sohbetlerinde Remzi Oğuz'un Bölükbaşı'na *“Bugün Anadolu için ne düşündün”* sorusuna Bölükbaşı, *“Türkiye'nin en büyük hatibi kim diye sorduklarında Bölükbaşı diyecekler”* cevabını vermiştir. Üniversiteden iyi derece ile mezun olan Bölükbaşı'na okul yönetiminin mezuniyet töreninde ne istediğini sorduğu, Bölükbaşı'nın da *“bir hafta boyunca Türk Bayrağının okulda asılı kalmasını”* istediği ve bunun üzerine okula Türk Bayrağı asıldığı anlatılmaktadır. Okulu başarıyla bitiren Bölükbaşı'nın takdirnamesi ise okul yönetimi tarafından bizzat İsmet Paşa'ya gönderilmiştir.

Bölükbaşı, Türkiye'ye döndükten sonra 15 Haziran 1938 tarihinde İstanbul Kandilli Rasathanesi mülazımlığına atanarak, ünlü matematikçi Fatin Gökmen'in asistanlığını yapmıştır. Aynı yıl asaleti tasdik edilen Bölükbaşı, bir süre Haydarpaşa Lisesi'nde matematik öğretmenliği yapmıştır. Ardından 1942-45 yıllarında Polatlı Topçu Okulu'nda asteğmen olarak askerliğini tamamlayan Bölükbaşı, Yozgat'a dönmüş ve Sakılı beldesine yerleşerek ticaretle ilgilenmeye başlamıştır. Bu yıllar İsmet İnönü'nün ılımlı ve ihtiyatlı bir dış politika uygulayarak Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na sokmamayı ve savaşın ağır etkilerinden ülkeyi mümkün olduğunca korumaya çalıştığı bir döneme denk düşmektedir. Ancak ülkenin ekonomik ve sosyal durumunun ağırlaşması, bir taraftan da baskıcı uygulamaları beraberinde getirmiştir. Tek parti döneminin devam ettiği ve parti üyeliğinin son derece popüler olduğu bir dönemde Bölükbaşı, hiçbir zaman Cumhuriyet Halk Partisi'ne üye olmayı düşünmemiş ve tek parti rejiminin ağırlaşan baskıcı rejimini eleştirmiştir. Yaptığı bu eleştiriler, onu sonraki hayatında siyasete hazırlayan temel faktörlerden biri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATTAN 27 MAYISA TÜRK SİYASAL HAYATI VE OSMAN BÖLÜKBAŞI

Türkiye Cumhuriyeti, 1923'te kurulmasından İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar seçkin aydınlardan oluşan yöneticilerin örgütlü bir biçimde toplandığı CHP egemenliğinde tek parti iktidarı tarafından yönetilmiştir. CHP, halkçılık ilkesi ile temellendirdiği çalışma ve programları ile kurulan yeni düzenin ilk siyasi partisi olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından sonra tek partili yönetime devam edilmesinin demokratikleşme açısından önemli bir eksiklik olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Eroğul, Cumhuriyet'in getirdiği siyasal rejimin, büyük bir eksik dışında, Avrupa parlamentarizmine büyük oranda benzediğini ifade eder. Bu büyük eksikliğin çok partili sistem olduğunu belirtir.²⁵ Bu anlayış CHP iktidarında da Cumhuriyet modernleşmesini sekteye uğratmayacak ölçüde güdümlü demokrasi arayışlarını beraberinde getirmiştir. İktidar partisini denetleyebilecek mekanizmaların demokratikleşme sürecine katkı sağlayacağı düşüncesiyle 1925'te TCF, 1930'da ise SCF ile çok partili sisteme geçiş denemeleri yapılmıştır. Her iki denemeden de rejime zarar verdiği gerekçesiyle vazgeçildiği için Türk siyasal hayatının, kurulacak yeni siyasi partiler ile yeniden şekillenmesi 1945 yılına kadar gecikmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve tek partili yönetimi devam ettirmiştir. Bu yönetim sürecinde kendilerini meşru anlamda ifade etme arayışlarına giren muhalif akımlar, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sorunların da etkisiyle CHP'den uzaklaşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'yla beraber özellikle Almanya ve İtalya'da tek partili rejimlerin ortadan kalması, dünya ülkelerinde demokratikleşme ve siyasal rejimlerde çoğulcu politikalara yönelim şeklinde dönüşümlerle sonuçlanmıştır. Bu dönüşümler Türkiye'deki yönetici kadro tarafından da ilerlemeci olarak

²⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı 2003), s.86.

değerlendirilmiştir. 25 Nisan 1945'te Birleşmiş Milletler San Fransisco Konferansı'na katılan Türk delegelerinin, ülkede demokratik gelişmelerin önündeki engellerin kaldırılacağı ve 19 Mayıs 1945'te İnönü'nün rejimi demokratikleştirmek için gereken önlemlerin alınacağı yönündeki beyanları muhalif akımları daha da cesaretlendirmiştir. 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından çok partili düzenin ilk siyasi partisi olan Milli Kalkınma Partisi (MKP) böyle bir atmosferde kurulmuştur. MKP, devletçi uygulamaları eleştirerek liberal politikalar üreten bir siyasi parti olmuştur. Cumhurbaşkanının halk tarafından tek dönem seçilmesi gibi yenilikler öngörmüştür. Her ne kadar iki genel seçime katılsa da siyasal alanda varlık gösteremediği için Demirağ'ın ölümünden sonra parti kendiliğinden feshedilmiştir.

Meclis ve CHP içerisinde farklı konularda başlayan muhalefetler sonucunda 7 Haziran 1945'te CHP grubuna *Dörtlü Takrir* verilmiştir. Bu takriri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü imzalamıştır. 1945 yılına kadar çeşitli konularda CHP yönetimine muhalefet eden bu dört ismin istekleri özellikle şu konularda toplanmaktadır. Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine izin verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması.²⁶ Ancak bu talepler CHP Meclis Grubu tarafından reddedilmiştir. Sina Akşin, İnönü'nün amacının Bayar ve arkadaşlarına parti kurdurarak çok partili sisteme geçmek ve aynı zamanda CHP içinde kendi iktidarına yönelik muhalefeti bertaraf etmek olduğunu belirtir.²⁷ Dörtlü takririn reddedilmesi üzerine takrir sahipleri birlikte hareket ederek muhalefetin tonunu artırmaya başlamışlardır. Köprülü ile Menderes Vatan gazetesinde yazılar yayınlarak iktidara ve hükümete karşı açık olarak muhalefet yürütmüşlerdir. Bu durum üzerine Adnan Menderes ile Fuat Köprülü parti disiplinini bozduğu gerekçesiyle CHP'den ihraç edilmiştir. Bu ihraçları eleştiren Refik Koraltan da ihraç aynı akıbetten kurtulamamıştır. Daha sonra Celal Bayar'ın da partiden istifa etmesiyle dört isim Bayar'ın öncülüğünde toplanarak 7 Ocak 1946'da DP'yi kurmuştur.

DP, bir yönüyle İnönü'nün onayıyla CHP içinden çıkmış bir parti olarak SCF denemesini andıran, diğer yönüyle tek parti rejimine karşı çıkan ve siyasal hayata demokratikleşme zeminini döşeme arzusunda olan, özgün dinamiklere sahip bir parti olmuştur. DP, Türkiye'de yeni bir demokratikleşme dönemi başlatması açısından, meclis dışında kurulan ve siyasal alanda önemli bir etki gösteremeyen MKP'den oldukça farklı olmuştur. Temel insan haklarını öngören DP, liberal bir ekonomi politikasından yana olmuştur. Parti programının birinci maddesinde partinin kuruluş amacı olarak demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla

²⁶Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.11.

²⁷ Sina Akşin, "Demokrat Partinin Kuruluşu", *Tarih ve Toplum*, C. 9, S. 53 (Mayıs 1988), s. 269.

gerçekleşmesi belirtilmiştir. Ancak parti programının İnönü'ye götürülerek cumhurbaşkanının onayı alındıktan sonra kurulması DP'ye yönelik ruhsatlı parti, muvazaa partisi gibi isnatlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu konuda Bayar, *“Muvazaa hafifliktir. Kimse böyle bir teklifte bulunmamış, kimse de böyle bir şeyi kabul etmemiştir.”* diyerek kamuoyunu tatmin etmek yönünde açıklamalar yapmıştır.²⁸ Bu isnatlar ilerleyen dönemlerde DP'deki kopmaların başlıca nedeni olmuştur. Bu parçalanmanın başrolü ve çok partili siyasal hayatın üçüncü partisi olan MP temsilcileri tarafından da bu isnatlar sıklıkla dile getirilmiştir. DP kurulduktan sonra parti, hükümet tarafından uygulanan politikalardan rahatsız olan her kesimden görüşün toplandığı siyasi bir oluşum haline gelmiştir. Karpat, halkın politika ve programını bilmeden bir partiye sırf CHP'ye karşı oy vermek için oy verilmesini Türkiye'nin gelecekteki çok partili siyasi yaşamı bakımından endişe verici bulmaktadır.²⁹ DP'nin başını çektiği muhalefet dinamiğinde popülist söylemler, belirgin folklorik öğeler ile belli şekillere sokularak kitleleri mobilize etmede araç olarak kullanılmıştır. Bu öğeler iktidar dışı kalmış kesimlerin iktidara karşı harekete geçtiği bir zemini hazırlamıştır. Eroğul, çok partili düzene geçiş sürecinde halkın, figüranlıktan pek ileri gidemeyeceği, bir tür biçimsel demokrasinin kurgulandığını belirtir.³⁰ Her ne kadar “halkçı” ve “demokrat” ilkelerden hareketle kurgulanan bir parti programına sahip olsa da DP'de hâkim olan görüşün “popülist” ve “otoriter” olduğu daha muhalefet dönemindeyken dahi, parti içerisinde muhalefete uygulanan tutumdan öngörülebilmektedir.

DP'nin kurulması ve çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte yeni siyaset üretme modelleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu döneme kadar seçim bölgelerine gidip seçim çalışmalarının yapılması sıklıkla rastlanan bir durum değildi. DP'nin kuruluşu ile birlikte halkın oylarına talip olan politikacılar tarafından Anadolu'ya ziyaretler gerçekleştirilerek halk ile konuşulup onların ihtiyaç ve talepleri dinlenilmeye başlanmıştır.

Tam da böyle bir ortamda Hükümet tarafından uygulanan politikaları sivri bir dille eleştiren, halkın ilgisini kendi üzerinde toplayan ve halk ile bütünleşmiş bir figür olarak Osman Bölükbaşı, Türkiye'de siyaset sahnesine çıkmıştır. Ancak 1946 seçimlerine gidilirken Türkiye demokrasisinde aşırı bir sağ ve sol ayrımının oluşmadığı belirtilmelidir. Kurulan ve ileride kurulacak olan siyasi partilerin programları incelendiğinde, politika üretme pratiklerinin birbirleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Eroğul, çok partili düzende sol kanatın öngörülmediğini, hatta sağın tüm eğilimlerinin temsiline asla söz konusu edilmediği bir

²⁸ Çaylak, a.g.e., s. 39.

²⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 145.

³⁰ Eroğul, a.g.e., s. 20.

demokrasi yaratılmaya çalışıldığını ve meşru olarak kabul edilen tek muhalefetin, iktidar ideolojisinden pek farklı olmayacak bir tür yarı liberal sağcı bir muhalefet olduğunu belirtmektedir.³¹ Bu durum üzerinde DP'nin yönetici kadrosunun CHP ile aynı siyasal kültür ve gelenekten gelmesinin payının büyük olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Çok partili hayatın ilk seçimleri 21 Temmuz 1946'da muhalefetin yeterince örgütlenmesine müsaade etmemek amacı ile “baskın” bir erken seçim olarak yapılmıştır. Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte DP, CHP'yi seçimlere hile karıştırdığı gerekçesiyle suçlamıştır. Açık oy ve gizli sayım gibi antidemokratik ilkelerin uygulandığı bu seçim, Türk siyasal hayatında hileli seçim olarak yerini almıştır. Seçim sonuçları İnönü ve CHP'ye yönelik eleştirilerin yoğunluğunu ve şiddetini oldukça artırmıştır. Çok partili hayatın bu ilk seçimlerinde DP, seçimlerdeki anti demokratik uygulamaları eleştirmiş, bu konularda CHP'yi suçlamış ve derhal seçim kanunlarında değişiklikler yapılmasını talep etmiştir. Seçimin adil ilkeler çerçevesinde yapılması muhalefet tarafından sürekli ileri sürülmüştür. Bu talepler ancak 1950 seçimlerinin hemen öncesinde değiştirilen seçim kanunları ile birlikte nispeten karşılanabilmiştir. Seçim sonucunda DP'nin zaferi ile birlikte tek parti sisteminin son bulması “kansız ihtilal” ya da “genel oy devrimi” şeklinde siyasi literatüre yerleşmiştir.

2.1. Çok Partili Hayatta Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Parti ile Teması

Dönemin tarihsel arka planından da anlaşılacağı üzere, CHP iktidarında yapılmış olan uygulamalardan rahatsız olan her türden toplum kesimlerinin DP içerisinde yer alması türdeş olmayan, dağınık bir muhalefet kitlesi oluşturmuştur. Halkta birikmiş olan muhalefeti açığa çıkarması bakımından DP'nin kuruluşu toplumda birçok olumlu etki yaratmıştır. Her ne kadar muvazaa ve ruhsatlı parti yakıştırılmaları yapılsa da DP, hükümete muhalif oluşuyla önemli bir siyasi oluşum işlevi görmüştür. Özellikle kentteki ticaret burjuvazisi, kırsal alanlardaki toprak ağaları ve yerel eşraftan büyük destek almıştır.

DP kurulduktan sonra Batı'dan eğitim alan aydınların içerisinde, muhafazakâr gelenekten gelen seçkinlerin de toplanma noktası olarak DP görülmüştür. Osman Bölükbaşı'nın siyasi hayat öncesi döneminde de belirtildiği üzere Orta Anadolu'nun milliyetçi ve muhafazakâr bir çevresinden gelen, Fransa'da eğitim almış ve Fransız Devriminin hürriyetçilik fikrinden

³¹ Cem Eroğul, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, Derl., İrvin Cemil Schick – Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları, 1992), s. 115.

oldukça etkilenmiş bir aydın olarak siyasete başladığı parti de DP olmuştur. Bölükbaşı'nı siyasete aktif olarak katılma düşüncesinden vazgeçirmek isteyen babası Hacı Ahmet Ağa, *‘‘Bu devirde akşam nikâhları üzerine yemin edip sabah sözlerinden dönebilecek insan çoktur. Siyaseti böyleleri ele geçirir.’’* diyerek onu bu düşüncelerinden vazgeçirmek istemiştir.³² Ancak Bölükbaşı, *‘‘Yüzünde, göz izi yok sanarak siyaset denilen Leylaya gönül verdim.’’* diyerek siyasete katılma isteğinin kuru bir arzudan çok daha fazlası olduğunu göstermiştir. DP'nin ilk büyük kongresinde söz alarak konuşma yapan Bölükbaşı, bu konuşması ile siyasette aktif olarak yer almaktan ziyade kısa sürede çok partili siyasal hayatın en güçlü muhalif figürü haline gelmiştir. Bölükbaşı, bu kongrede İnönü'ye atıfla yaptığı *‘‘Kızıl Sultan’’* çıkışıyla kongrenin havasını değiştirmiştir.³³ CHP iktidarına sert eleştirilerle yüklenmeye devam eden Bölükbaşı, CHP yönetimini ve seçmenlerini de fazlasıyla rahatsız etmiştir.

DP kurulduğu tarihten itibaren partinin genel merkezinde yoğun çalışmalar başlatmıştır. Bir taraftan partiye yeni üye kayıtları yapılmış bir taraftan da yurdun faklı mecralarından öne çıkan isimler partiye davet edilmiştir. Kandilli Rasathanesi müdürü Fatin Gökmen'in kendisine Fuat Köprülü ile tanışmasını tavsiye etmesi üzerine 1946'da DP genel merkezinde Bölükbaşı, Celal Bayar ile bir araya gelmiştir. Bölükbaşı'nın hitabet gücü ve cesaretinden oldukça memnun olan Bayar, kendisine *‘‘Sen Bölükbaşı değilsin, alay başısın alay başı’’* diyerek hayranlığını dile getirmiştir³⁴. Bayar daha sonra DP'nin ileri gelenleri ile Bölükbaşı'nı tanıştırtırken *‘‘İşte Anadolu fırtınası, memleketimizin medar- ı ıftarı’’* demiştir. Bu tarihten sonra Osman Bölükbaşı DP kadroları içerisinde hızla yükselmiş, etkili ve aranılan bir üye haline gelmiştir. Henüz otuz üç yaşındayken DP'de parti müfettişi olarak göreve başlamıştır. DP'nin gelişmesinde ve parti çalışmalarının hızlandırılmasında Bölükbaşı, parti yöneticileri kadar etkili olmuştur. Partinin Orta Anadolu ve Karadeniz il örgütlerinin kuruluşunda önemli roller üstlenmiştir. Hitabet yeteneği ile partide öne çıkan Bölükbaşı, kurucularının eski birer CHP üyeleri olduğu DP'de, daha önce CHP ile hiçbir bağlantısı olmayışının da verdiği rahatlıkla, CHP'ye karşı en sert muhalefeti yapan isim olmuştur. Parti müfettişi olarak ülkeyi karış karış gezebilme imkânına sahip olan Bölükbaşı, siyasi nutukları ile kitleleri peşinden sürükleyebilmeyi başarmıştır. Henüz ilk yılında dahi *‘‘Anadolu Fırtınası’’* olarak kamuoyu hafızasında yerini almıştır. Üstün konuşma yeteneği ile kısa sürede gönülleri fethetmiştir.³⁵

³² Hulusi Turgut, *‘‘Anadolu Fırtınası-1’’*, **Sabah**, 20 Ocak 2002.

³³ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), s.46-47.

³⁴ Seda Şimşek, *‘‘Anadolu Fırtınasının Çileli Yılları- 1’’*, **Akşam**, 8 Şubat 2002, s.15.

³⁵ Gözcü, 7 Şubat 2002.

Bu esnada DP, muhalif kesimleri adeta bir mıknatıs gibi kendine çeken bir parti hüviyetine kavuşmuştur. Tek parti ideolojisini, İnönü'nün şahsında “şeflik” sistemini ve iktidarı acımasızca eleştiren Prof. Kenan Öner, Ahmet Tahtakılıç, General Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Dr. Mustafa Kentli, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Fuat Arna ve Hasan Dinçer gibi isimler, kısa zaman zarfında DP kadrolarında yer almaya başlamıştır. Bu katılımlar iktidar ve muhalefet arasındaki gerilimi daha da artırmıştır.³⁶

Muhalefetin tonunun artması ve CHP tarafından uygulanan politikaların sıklıkla eleştirilmeye başlanması CHP'yi harekete geçirmeye zorlamıştır. İnönü, 10 Mayıs 1946'da olağanüstü kongreyi toplamıştır ve partinin demokratikleşmesi yolunda adımlar atılmıştır. İnönü'nün önerisi üzerine “Değişmez Genel Başkan” ve “Milli Şef” sıfatları kaldırılmıştır.³⁷ CHP Genel Başkanın dört yılda bir parti genel meclisinde yapılacak serbest seçim ile belirlenmesine karar verilmiştir. DP'nin kurulmasıyla parti içerisinde muhalefet görevini yürüten Müstakil Gruba gerek kalmadığı için kaldırılmıştır. Seçimlerin tek dereceli yapılması ve sınıf esaslı üzerine derneklerin kurulabileceği kabul edilmiştir.³⁸ DP'nin tüm ülkede yarattığı coşkunun farkında olan CHP 1947 yılında yapılacak genel seçimlerin 1946 yılında yapılması kararı almıştır.

2.2. 21 Temmuz 1946 Seçimleri

CHP, seçimleri bir yıl öne alarak DP'nin tüm yurttaki örgütlenmesini tamamlayamadan seçimleri oldubittiye getirmeye çalışmıştır. Böylelikle DP'nin hazırlıksız yakalanıp seçimlerde yenilgiye uğratılması amaçlanmıştır. Aynı amaç doğrultusunda belediye seçimleri de Eylül 1946'dan Mayıs 1946'ya alınmıştır. Seçimlerin bu denli öne alınmasına MKP ve DP şiddetle karşı çıkmıştır. Bu durum üzerine DP, milletvekili ara seçimlerine ve belediye seçimlerine katılmama kararı almıştır. DP'nin seçim güvenliği ısrarlarına karşın her ne kadar seçimlerin tek dereceli olması kabul edilse de, seçim sistemi olarak çoğunluk seçim sistemi uygulanmıştır. Gizli oy, açık sayım ve seçimlerin adli denetim gözetiminde yapılması gibi muhalefetin talepleri reddedilmiştir.

³⁶ Bu isimlerin büyük çoğunluğu DP içerisindeki uyuşmazlıklardan ötürü partiden koparak MP'ye katılmıştır.

³⁷ Fatih Artvinli, *a.g.e.*, s.15.

³⁸ Teziç, *Siyasi Partiler...*, s.259.

DP, seçime gidilen bu süreç içerisinde İnönü'ye karşı adeta bir denge işlevi görecektir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın desteğini almıştır. Çakmak, 1944 yılında genelkurmay başkanlığından emekli olduktan sonra CHP'nin tüm ısrarlarına rağmen siyasete girmemiştir. Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması için başta İstanbul olmak üzere, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde vatandaşlar imza toplamışlardır.³⁹ Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması durumunda, DP'nin alacağı vaziyet bir gazeteci tarafından Celal Bayar'a sorulduğu zaman Bayar, “*Mareşal Fevzi Çakmak, bütün hayatını memleket hizmetine bağlamış mümtaz bir şahsiyettir. Evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur*” şeklinde bir cevap vermiştir. Bayar, Mareşal'i müstakil olarak DP'nin listesine alacaklarını ve bütün demokratların oy vermesini sağlayacaklarını belirtmiştir.⁴⁰ Tarihi saygınlığının yanı sıra muhafazakâr kitle üzerinde de ağırlığı olan Çakmak, Bayar'ın isteği üzerine DP listesinden bağımsız aday olarak seçime katılmayı kabul etmiştir. DP kurucularından Celal Bayar ile Fuat Köprülü İstanbul, Adnan Menderes Kütahya, Refik Koraltan İçel listesinden milletvekili adayları olarak seçime girmiştir. Osman Bölükbaşı ise memleketi Kırşehir'de DP teşkilatı henüz kurulmadığı için Yozgat'tan aday gösterilmiştir.⁴¹

Tablo 1. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı	Milletvekilliği
CHP	Bilinmiyor	%85,4	397
DP	Bilinmiyor	%13,1	61
Bağımsızlar (DP Listesinden)	Bilinmiyor	%0,9	4
Bağımsızlar (Bağımsız Adaylar)	Bilinmiyor	%0,6	3

Kaynak: TBMM Ad Defteri, Dönem VIII, EK-1, s. 1.

Türk siyasal hayatında 2. sopalı seçimler olarak anılan 21 Temmuz 1946 seçimleri sonucunda meclisteki 465 sandalyeden 397'sini CHP, 61'ini DP ve 7'sini ise bağımsızlar kazanmıştır.⁴² Bu seçimlerin sopalı seçim olarak anılmasının nedeni seçim öncesinde muhalefetin gizli oy, açık sayım ilkeleri gibi seçim sistemine yönelik tekliflerin reddedilmesi ve seçim sathı mahallerinde yaşanan usulsüzlüklerdir. Bu seçimlerin ülke ve iller genelinde partilerin ayrı

³⁹ Son Posta, 3 Temmuz 1946; Tanin, 5 Temmuz 1946; Vakit, 5 Temmuz 1946.

⁴⁰ Özel Şahingiray, Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), s.57.

⁴¹ 1946 Seçimleri öncesi Bölükbaşı, Yozgat Hamampanayırın'da halkın demokratik idare kurulunca ne olacak sorusuna “Sesimiz gür olacak, Vicdanlar hür olacak, Efendi bir olacak, O da millet olacak.” sözleriyle yanıt vermiştir.

⁴² Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi, s. 102.

ayrı sayısal olarak aldığı oylar yayınlanmadığı için seçimlere katılım oranı ve geçerli oylar gibi verilerde kesin yargılar ileri sürmek de mümkün olmamıştır. Seçim sonuçları İstanbul'da üç gün geçtikten sonra açıklanmıştır. Ülke genelinde örgütlenmesini tam olarak tamamlayan DP, diğer illere kıyasla en çok başarıyı İstanbul'da göstermiştir. Seçim sonuçları açıklandığında İstanbul'daki 23 milletvekilinin partiler arasındaki dağılımının şu şekilde olduğu görülmüştür: 15 DP, 5 CHP, 3 Bağımsız.⁴³ DP, Ankara merkez ve Beypazarı'nda çoğunluğu elde etmekle birlikte köylerde CHP'nin önde olması nedeniyle kazanamamıştır.⁴⁴ Demokrat Parti'nin merkezde kazanmasına rağmen köylerde kaybettiği illerden birisi de İzmir'dir. Seçim sırasındaki temayülün aksine sonuçlar CHP'nin lehinde çıkmış ve halk bu duruma tepki göstermiştir.⁴⁵ Tüm bu usulsüzlükler ve gösterilen tepkiler neticesinde 1946 seçimleri Türk siyasi tarihinde "hileli seçim" olarak adlandırılmıştır. Seçim sonuçlarına karşı DP'nin yapmış olduğu itirazlar kabul edilmemiştir. Meclisin yaptığı ilk toplantıda İsmet İnönü, cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. İnönü, Recep Peker'i başvekil olarak görevlendirmiştir.

1946 seçimlerinde DP, örgütlenmesini tamamlayamadığı için 16 ilde milletvekili adayı çıkaramamıştır. Bu iller arasında Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir de bulunmaktadır. Yozgat ilinden milletvekili adayı olan Bölükbaşı bu seçimlerde 93 bin gibi rekor bir oy aldığını ancak seçimlerde başvuru hileler, sandık ve tutanak oyunları sonucu seçildiği halde milletvekili olamadığını iddia etmiştir.⁴⁶ Hakkını aramak için seçim kuruluna yapmış olduğu itiraz sonucunda Bölükbaşı, seçim kuruluna hakaret etmek ve cebir kullanmak suçundan tutuklanarak Sorgun Cezaevi'ne cezasını çekmek üzere gönderilmiştir. Daha sonra Yozgat Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği beraat kararı ile serbest kalmıştır. Siyaset hayatında ilk defa hapis hane deneyimini yaşadığı bu olay üzerine Bölükbaşı, milletin temsilcisi olarak meclise gitmesi gerekirken hakkının gasp edildiğini ileri sürmüştür. DP tarafından Ağustos 1946'da Cebeci'de seçim yolsuzluklarına karşı düzenlenen 80 bin kişinin katıldığı mitingde Osman Bölükbaşı, *"İftiranın değil hapis hanesine, mezarına girsek gam yemeyeceğiz. Çünkü davamızın manen kabesi olan büyük Türk milletinin kalbine girdik..."*⁴⁷ demiştir. Ancak Bölükbaşı, kendisine açılan davada yalnız bırakıldığını düşünerek DP'nin bu olaya kayıtsız kalması üzerine Bayar ve DP'yi de eleştiri hedefine dâhil etmiştir. Bu aslında o'nun DP'den kopuşuna giden yolda ciddi bir kırılma noktasını oluşturmuştur.

⁴³ **Ulus**, 24 Temmuz 1946.

⁴⁴ **Son Posta**, 23 Temmuz 1946.

⁴⁵ **Yeni Türkiye**, 22 Temmuz 1946

⁴⁶ Öymen, "Bölükbaşı Anlatıyor!...", **Günaydın**, 28 Temmuz 1973.

⁴⁷ Yavuz Donat, "Bölükbaşı Anlatıyor", **Tercüman**, 6 Temmuz 1973.

2.3. Osman Bölükbaşı'nın Demokrat Partiden Ayrılması

Seçim sonuçlarının açıklamasıyla birlikte gün yüzüne çıkan usulsüzlükler ve seçim hileleri CHP ile DP arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır. 1946 seçimleri sonucunda meclise giremeyen ve DP içerisinde önemli görevler üstlenmiş isimlerin milletvekili adayı olarak gösterilmemesi üzerine DP içerisinde de anlaşmazlıklar başlamıştır. DP'nin iktidar karşısında ciddi bir muhalefet sergilememesi, sine-i millete çekilmek yerine, CHP ile meclisi paylaşması DP içerisindeki sert muhalif kanadın eleştirilerini üzerine çekmiştir.⁴⁸ DP'nin dış politika ve laiklik konularında CHP ile aynı çizgide olacağını açıklaması bu eleştirilerin şiddetini artırmıştır.

Farklı kesimlerden oluşan parti içi anlaşmazlıkların ayyuka çıktığı bu pratiklerle beraber DP'nin birinci büyük kongresi adeta bir coşku havasında 7 Ocak 1947 tarihinde yapılmıştır. Kongre yapılış ve hazırlanış biçimiyle Türkiye'nin ilk demokrasi gösterisi ve ilk açık muhalefet kongresi olmuştur.⁴⁹ Devlet yönetimi, delegeler tarafından sert bir üslupla eleştirilmiştir. Celal Bayar'ın uzun konuşmasıyla başlayan kongrede esas olarak Anayasanın ruhunu ve demokratik gelişmeyi sekteye uğratan engellerin kaldırılması, millet egemenliğinin teminat altına alınması, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması ve seçim kanunlarının güvenilir hale getirilmesi konuları üzerinde durulmuştur.⁵⁰ Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen delegeler tarafından sıklıkla *milli hâkimiyet* vurgusu yapılmıştır. Konuşma sırası kendisine gelen Bölükbaşı, yapmış olduğu konuşmasıyla kongrede bütün dikkatleri üstüne çekmiştir. “*Bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu.*” ifadelerini kullanan bir delege olarak adından bahsettirmiştir. Bölükbaşı, konuşmalarının hedefinin tek partili milli şef dönemine ilişkin olduğunu ifade ederek mevcut yönetimi Abdülhamit'in istibdat dönemi ile karşılaştırmıştır. Abdülhamit döneminde kullanılan milletin reşit olmadığı, vasiye ihtiyacının olduğu söylemlerini hatırlatarak, CHP'nin aynı hareketleri sergilediğini belirtmiştir. CHP'nin kendisini milletin vasisi olarak gördüğünü ancak asıl olarak CHP'nin milletin vasisine ihtiyaç duyduğunu belirterek “*Taçsız, tahtsız sultan istemiyoruz.*” çıkışında bulunmuştur.⁵¹ Bölükbaşı'nın konuşmasından ardından salondan büyük bir alkış yayılmıştır. Kurucularının da eski birer CHP üyesi olduğu DP'nin ilk

⁴⁸ Osman Bölükbaşı, Kenan Öner, Samet Ağaoğlu ve Mükerrrem Sarol gibi isimler DP'nin meclisten çekilmesini isterken Bayar ve Menderes gibi partinin büyük kurucu isimleri bu alternatifte sıcak bakmamıştır.

⁴⁹ Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar 1918-1960* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), s.199.

⁵⁰ Dönem şartlarında memleketin büyük meselelerini oluşturan bu talepler Türk Siyasal Hayatında *Hürriyet Misakı* olarak bilinmektedir.

⁵¹ “D.P Kongresi...”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1947.

büyük kongresinde Bayar'ın da İnönü ile birlikte çalıştığı dönemleri içerecek biçimde bu eleştirinin yapılması, Bölükbaşı'nın da muhalefet etme tarzını göstermesi bakımından oldukça yol gösterici olmuştur. Bayar'ın, istibdat dönemiyle itham edilen bu sözler hakkında suskun kalması oldukça eleştirilmiştir.⁵²

DP içerisindeki görüş farklılıkları, partinin ilk büyük kongresinde açığa çıkmaya başlamıştır. Parti içerisine sert ve ılımlı olmak üzere iki farklı kanat ortaya çıkmıştır. Parti kurucularının başını çektiği ve partiye hâkim olan ılımlı grup, CHP uygulamalarına karşı ihtiyatlı davranılması gerektiğine inanmıştır. Kenan Öner'in başını çektiği sert grup ise seçim sonuçlarını kabullenen Bayar'ı eleştirmiş ve *Sine-i Millete Avdet* mekanizması ile *Halkın İhtilalini* gerçekleştirmek istemiştir. Bu grup parti başkanlığında Mareşal Fevzi Çakmak'ı görmek istemiştir. Bölükbaşı, bu gruplardan sert olanın içerisinde yer almıştır.

DP'nin ilk büyük kongresinde yalnızca tek parti döneminin uygulamaları eleştirilmekle kalmamış, ayrıca partinin içerisindeki eski/yeni, ılımlı/sert çekişmeleri de görülmeye başlanmıştır. Ayrışmalar o denli ön plana çıkmıştı ki delegelerin katıldıkları coğrafyadan dahi ileri gelen anlaşmazlıklar görülmüştür. Farklı il delegelerinin, birbirlerinin isteklerine karşı çıktıkları görülmüştür. Bütün bu heterojen yapı içerisinde DP'nin 1946 seçimlerinde nasıl bir yol izleyeceği hususunda nihai yetkili merci, partinin genel yönetim kuruludur. Meclis çalışmalarına devam mı edilecek yoksa meclisten çekilerek milletin sinesine mi dönülecek bu kararı parti genel yönetim kurulu verecektir. Durum böyle olunca DP'nin genel yönetim kuruluna girmek delegeler arasında öncelikli amaç olmuştur.

Osman Bölükbaşı da DP örgütlenmesinde büyük başarılar imza atmış ve konuşmalarıyla büyük kitleleri partiye çekebilmiş bir isim olarak genel yönetim kuruluna girmek istemiştir. Ancak kongrede yaptığı konuşmada dahi ciddi alkışlar toplayan Osman Bölükbaşı, genel yönetim kuruluna seçilmemiştir.⁵³ DP'nin genel yönetim grubuna daha ılımlı ve ihtiyatlı politikalar üreten aşırı olmayan isimlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Bölükbaşı'nın parti içerisinde sivrilene bir üye olması Menderes ve Köprülü'nün de dikkatini çekmiştir. Bu iki

⁵² Nadir Nadi, "Bu gibi cümlelerin korkusuzca sarf edilebildiği bir memlekette istibdat rejiminin elimizi kolumuz bağladığından nasıl bahsedebiliriz?" diye sorarak bu sözleri eleştirmiştir. Nadir Nadi, "Hürriyet içinde istibdat", **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1947. Bu eleştirilere Bölükbaşı, kullandığı tabirlerin saltanattan devir alınan bir zihniyeti devam ettiren ve kendisini milletin ve kanunların üzerinde gören zümre için kullandığını belirtmiştir.

⁵³ 15 kişiden oluşması gerektiğine karar verilen genel yönetim kuruluna, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Yusuf Kemal Tengirşek, Cemal Tunca, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Samet Ağaoğlu, Enis Akaygen, Hasan Dinçer ve Cemal Ramazanoğlu seçilmiştir.

isim tarafından Bölükbaşı'nın genel yönetim kurulu dışında partiye destek vermesinin daha faydalı olacağı değerlendirilmiştir.⁵⁴

Bölükbaşı, 1946 seçimlerinde almış olduğu 93 bin oya rağmen milletvekili seçilememiş, seçim sonuçlarına itirazı esnasındaki suç teşkil edebilecek tutumlarından dolayı tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, DP'nin örgütlenmesinde partinin kurucu üyelerinden daha fazla çaba harcamış, ancak kendisine açılan davada partiden herhangi bir destek görmemiş, DP'nin ilk büyük kongresinde konuşmasıyla kongresinin havasını değiştirmiş, ancak partinin genel yönetim kuruluna seçilmemiştir. Bu durumların her biri Bölükbaşı'nın DP'den kopmasına sebep olan unsurlar olmuştur. DP'nin iç dinamiğinden kaynaklanan bu unsurların yanı sıra DP'nin CHP'ye karşı uyguladığı muhalefet biçimi de Bölükbaşı'nı partiden uzaklaştıran bir faktör olmuştur. Aynı dönemde DP'de görülmeye başlanan ayrışmanın benzeri CHP içerisinde de görülmeye başlamıştır. CHP içerisinde otoriter ve sert politikalarla muhalefeti bastırmayı amaçlayan Recep Peker sert grubu temsil etmiştir. İnönü ise çok partili siyasal hayata geçişle birlikte muhalefete karşı uygulanacak sıcak ve sert uygulamalardan kaçınmış ve ihtiyatla hareket etmiştir. DP'nin milletvekili ara seçimlerine ve belediye seçimlerine katılmaması İnönü'yü harekete geçirmiştir. İnönü, DP'nin birinci kongresinde sayılan konuları ve milletin sinesine çekilmeyi dikkatle değerlendirerek 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Beyannamede İnönü, cumhurbaşkanı olarak kendisini her partiye eşit yakınlıkta gördüğünü belirtmiştir. İktidar, muhalefetin kanun dışı yollara gitmeyeceğinden emin olacak, buna karşılık muhalefet, iktidarın kendisin boğmak istemediğini bilecek denilerek iki parti arasında güven ortamı yaratılmaya gayret edilmiş, muhalefetin şikâyet ettiği konular ve üzerindeki baskılar azaltılmaya çalışılmıştır.

Bu gelişmeler sonrasında Recep Peker'in istifası, iki parti arasındaki sertleşen ilişkileri yumuşatmaya başlamıştır. Peker'den sonra başbakanlığa seçilen Hasan Saka hükümeti daha ılımlı bir siyaset izlemiştir. Ancak her iki parti arasındaki bu ılımlı hava DP içerisinde büyük gerilimler yaratmıştır. DP kurulduktan sonra muvazaa ve ruhsatlı parti tartışmaları, Bayar'ın, İnönü'ye özellikle dış politika ve laiklik konularında DP'nin CHP ile aynı görüşte olduğunu söylemesi⁵⁵ ve sonrasında 12 Temmuz Beyannamesi ile gelen yakınlaşma DP içerisinde ayrılıklara sebep olmuştur. Bu gelişmelere karşı çıkan en önemli isim yine Bölükbaşı olmuştur. DP'ye duyduğu sitemlerini “12 Temmuz Rüyası” başlıklı makalesinde dile getirmiş, 9 Eylül 1947'te istifa ederek DP'den ayrılmıştır. İktidara karşı en sert eleştirileri

⁵⁴ Bölükbaşı DP kurucularını “*Ne de olsa mayaları tek parti döneminde yoğruldu.*” sözleriyle eleştirmiştir.

⁵⁵ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s.81.

yönelten Bölükbaşı için bahsi geçen dönemden sonra artık DP'ye karşı da en ağır eleştiriler yine kendisinden gelecektir. DP'den ayrılmasına ilişkin *“DP'den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadığımı ve ölünceye kadar demokrasi davası için mücadele edeceğimi ve hareketimin bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınmayacak bir imamın bulunduğu camiyi terk ederek başka bir camiye geçmek olduğunu söyledim.”*⁵⁶ diyerek bundan sonra gireceği siyasi patikalara ilişkin sinyaller vermiştir.

2.4. Millet Partisinin Kurulması

12 Temmuz Beyannamesi DP'nin kurucu liderleri tarafından olumlu ve uzlaşılı ortamı olarak değerlendirilirken DP içerisindeki aşırı kanat tarafından da verilen demokrasi mücadelesinden bir vazgeçiş olarak yorumlanmıştır. Beyannameye itimat göstermeyen bu grubun savunucuları, bu beyannamenin imzalanması ile 1946 yılında kabaran halk dalgasının şevkinin kırıldığını ve muhalefeti uyuşukluğa sevk edecek samimi olmayan bir siyasi ortamın yaratıldığını ileri sürmüştür.⁵⁷ Bölükbaşı ise bu beyannamenin iktidar ile muhalefet partisi arasında bir danışıklı dövüş olduğunu iddia etmiştir. 12 Temmuz Rüyası başlıklı makalesinde Bölükbaşı, bildirinin muhalefetin menfaatlerine uymadığını belirtmiştir. Bu makalesinde *“DP her şeyden evvel (Hürriyet, Hak, Haysiyet) davasını temsil eden bir teşekküldür, kendi içinde demokrasi esas ve icaplarına riayetkâr olması ve prensiplerin bekâreti üzerinde titremesi tabidir.”* sözleri ile uğruna mücadele verilen demokratik ilkelerin öncelikle DP'nin kendi içerisinde tesis edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Henüz DP'nin ilk yıllarında, parti içerisinde işlerlik kazanamayan bu mekanizmaların, demokrasi ilkeleri açısından kusurlu olduğunu vurgulamıştır. DP'nin nasıl bir iktidar olacağını bir anlamda öngören Bölükbaşı, sırasıyla parti fahri müfettişliğinden ve parti üyeliğinden istifa ederek partiden ayrılmıştır.

DP içerisinde CHP'ye karşı daha sert bir muhalefet yapılmasını isteyen isimlerden bazıları partiden ihraç edilmiş bazı isimler de bu ihraçlar üzerine partiden istifa ederek ayrılmışlardır. Kenan Öner, henüz DP'den ihraçlar başlamadan partiden istifa etmiştir. Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Kenan Silivri ve Mithat Sakaroğlu gibi isimlerin partiden ihraç edilmesi üzerine Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Emin Sazak, Eniz Akaygen ve Hasan Dinçer parti genel yönetim kurulundan çekilmiştir. Sonrasında bu

⁵⁶ **Kudret**, 20 Kasım 1948.

⁵⁷ Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Temmuz Beyannamesini “Bir tilki masalı” olarak yorumlamıştır. **Cumhuriyet**, 16.8.1948.

isimler de aynı akıbeti paylaşmış ve partiden ihraç edilmiştir.⁵⁸ DP'den ayrılan bağımsız milletvekilleri *Müstakil Demokratlar Grubunu* kurmuştur. Böylelikle DP içerisinde müfrit olarak nitelendirilen aşırı grup bir anlamda tasfiye edilmiştir. DP ile anlaşamayıp ayrılan bu isimler kısa sürede yeni bir siyasi parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 19 Temmuz 1948'de Millet Partisi kurulmuştur.

Partinin kurucu üyeleri arasında Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Prof. Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Koni, Sadık Aldoğan gibi isimler bulunmaktadır.⁵⁹ MP'nin kurucuları, kendilerini '*Partiyi Takdim Edenler*' olarak sunmuştur ve tüzükte de bu şekilde yer almıştır. Tunaya'ya göre bu ifade DP'deki "kuruculara" bir gönderme niteliği taşımaktadır; eski birer DP'li olarak MP'liler, bu ifadeyi DP kurucularının partideki mutlak otoritesine bir tepki olarak kullanmıştır.⁶⁰ MP'nin onursal başkanlığını Mareşal Fevzi Çakmak yapmış partinin ilk genel başkanlığına ise Hikmet Bayur getirilmiştir.⁶¹ Parti tüzüğüne göre genel başkan her kongreden sonra yeniden seçilecek ve bir seçim devresi geçmeden yeniden seçilemeyecektir. Partinin logosu⁶² olarak sarı renkli çemberin içerisinde kırmızı arka plana sahip dairede yer alan ay yıldız ve açık bir kitap kullanılmıştır. Açık olan kitap ile partinin anayasayı, kanunları, hukuk kurallarını temel alarak bilime, eğitime ve öğrenmeye verdiği önemin vurgulandığı ileri sürülmektedir. Kitabın üstünde yer alan ay yıldız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bayrağı olarak parti programının ikinci maddesinde de belirtilen Türk Milleti'nin bekasını sembolize etmektedir. Sarı çember ise güneşin ve aydınlığın belirtisi olarak partinin de adında bulunan milletin bilgelikliğini temsil etmektedir.

MP kurulduktan sonra farklı toplumsal kesimlerden eleştiriler ile karşılaşmıştır. Ancak MP, hem iktidardaki CHP'ye karşı hem CHP'nin içerisinde çıkmış DP'ye karşı muhalefet etmekten geri durmamıştır. Hızlı bir şekilde örgütlenme sürecine giren MP, CHP ve DP'ye kıyasla daha milli, manevi ve demokrat olduklarını her fırsatta vurgulamıştır. Parti, 135 maddeden oluşan kapsamlı bir parti programı sunmuştur. Partinin siyasi yelpazesini şekillendiren bu programın "Ana Prensipler" başlıklı bölümün 1. maddesi; "Cumhuriyet, adalet, liberallik, ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı 'MİLLET PARTİSİ' adı ile bir parti

⁵⁸ Teziç, *Siyasi Partiler*...,s.274.

⁵⁹ Cemil Koçak, *Siyasi Tarih(1923-1950), Türkiye Tarihi(1997)*(Ankara: İletişim Yayınları, 2010), s.152.

⁶⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s.712.

⁶¹ MP'nin genel başkanlığına Hikmet Bayur'un getirilmesinde Bayur'un laik ve Kemalist bir isim olmasının payı oldukça büyüktür.

⁶² Ek-1'de belirtilmiştir.

kurulmuştur.” hükmüyle partinin dayandığı temel ilkeleri ifade etmiştir. Programda partinin amacının; samimi ve emin seçimlerle ortaya çıkacak milli iradeyi hâkim kılmak ve bu iradeye ve insan haklarına uygun bir hükümetin oluşturulmasına ve bekasına çalışmak olduğu belirtilmiştir (m.2). Ayrıca programda partinin; bütün faaliyetlerinde meşru ve yasal yöntemleri izleyeceği (m.3), hukukun üstünlüğüne dayalı Batılı demokrasinin samimi taraftarı ve savunucusu olduğu (m. 6/1), anayasanın gerçek demokrasiye uymayan hükümlerini ve özellikle de CHP’nin siyasi ilkelerini devletin temel özellikleri haline getiren maddenin kaldırılmasını istediği (m. 6/2), toplumsal düzenin oluşumunda inançların, ahlâkın, geleneklerin ve örf adetlerin önemini tanıdığı (m. 7), dini kurumlara ve milli geleneklere saygılı olduğu (m. 8), Türkiye Cumhuriyeti’nin temel özelliklerinden olan milliyetçiliğin ana ilke olarak kabul ettiği (m. 9), din ve devlet işlerinin ayrı tutulması gerektiği (m. 12), özgürlüğün bütün siyasi programının temel taşı olduğu (m. 26), bireysel ve siyasi özgürlükleri aşırı sınırlamanın tahakküm ve istibdat anlamına geleceği (m. 27), ülkede özgürlüğün tesisi için birey haklarının güvence altına alınmasını zorunlu gördüğü (m. 34) ifade edilmiştir.⁶³

MP, iktisadi anlamda ise özel girişimlere destek veren liberalizmi devletçilik ilkesine bir alternatif olarak görmüştür ve sosyalizme tepki olarak liberalizmi benimsemiştir. Parti programı özellikle milliyetçiliğe ve dine yapılan atıflarla ön plana çıkmaktadır. Milli bilincin şekillenmesinde dil birliğinin önemini savunmuştur. Ziya Gökalp’ten esinlenerek kültüre dayalı milliyetçilik ve ahlaki yaklaşımların benimsendiğini de söylemek mümkündür.

MP’nin vizyonu, parti programında da açıklandığı üzerine liberallik, milliyetçilik, adalet ve cumhuriyetçilik ilkeleri üzerinde temellendirilmiştir. MP, devleti ve devletin haklarını ihlal ettiği için anarşizme, özel mülkiyet hakkını reddettiği için komünizme ve milletlerin hukuki eşitliğine riayet etmediği için Nazizme karşı cephe almış olan bir partidir. Dış politikada ise Birleşmiş Milletlerin imanlı bir üyesi olmasından taraf olmuş, NATO ile birlikteliğin Türkiye’de komünizm ve Rusya ile mücadele için gerekli olduğunu savunmuştur. Tüm bu özellikleriyle Türk siyasi yelpazesinde milliyetçi-muhafazakâr bir ekseninde yer almıştır.

MP, Milli Şef dönemi CHP iktidarına, inkılâp yapmak adına dini müesseseleri alt üst ettiği ve vicdan özgürlüğüne müdahale ettiği için eleştiriler yöneltmiştir. Allah kelimesinin kullanılmasının irtica olmadığı belirterek ve CHP’yi dinsizlikle itham etmiştir. Hikmet Bayur, konuşmalarında tarikatçılığın kökenini ekonomik sıkıntılara bağlamış ve ekonomik bunalımlarda halkın sapacağını ve bu durumun komünizme sebep olacağını belirtmiştir.

⁶³ Tunaya, *a.g.e.*, s. 718-720.

Hikmet Bayur, MP'nin hükümetin ezanın hangi dilde okunacağına karışmaması gerektiğine ve laik bir devletin dini cemaatlara ve bu cemaatlerin işleyişine karışmaması gerektiğine inandıklarını belirtmiştir. Ayrıca din öğretiminin vakıflara bırakılmasını ve devletin kontrol eden konumunda bulunması gerektiğini savunmuştur. Millet Partisi komünizmin önlenmesinin yalnızca cezai tedbirlerle mümkün olmadığını, fakirlik ve sefaleti giderici önlemlerin de alınması gerektiğini vurgulamış ve CHP'nin bu eleştirilerinin Millet Partisi'ni siyasi olarak lekelemek amacıyla yapıldığını vurgulamıştır.⁶⁴

MP üyeleri CHP ve DP'yi sürekli eleştirmiş, iki partinin danışıklı dövüşle anlaştıklarını sıkılıkla iddia etmiştir. 12 Temmuz Beyannamesini ise MP tarafından muvazaanın açık bir delili olarak değerlendirilmiştir. MP'nin kurulmasıyla karşılıklı ilerleyen ikili iktidar-muhalefet ilişkileri, üçüncü bir partinin önceki iki partiyi de eleştirmesiyle iktidar-muhalefet ilişkilerinde bir dönüşüm yaratmıştır. Çünkü MP kurulana kadar herhangi bir muhalefet partisinin diğer bir muhalif partiyi, iktidarı eleştirdiği kadar eleştirdiği görülmemiştir.

Parti programındaki Milliyetçilik yönü ağır basan unsurlardan hareketle, Türk siyasi hayatında Türk milliyetçiliğinin partileşme sürecinin MP ile başladığı ileri sürülebilir. Çok partili sistemin etkin üçüncü partisi olarak, tek parti rejimine karşı bu zamana kadar yapılmayan eleştiriler, MP tarafından sertçe dile getirilmiştir. Seçim kanununda yapılan değişikliklerin seçim güvenliğini yeterince sağlayacağına inanılmadığı için DP gibi MP de 1948 yılında yapılan milletvekili ara seçimlerine katılmamıştır. 20 Haziran 1949'da toplanan DP'nin ikinci kurultayında, seçimlerin mahkemeler tarafından denetlenerek teminat altına alınması ve yeni seçim sistemi tartışmaları yapılmıştır. Ülke genelinde teşkilatını tamamlamamış bir siyasi partinin seçim kurullarında bulunamayacağı hükmüne karşı çıkmıştır. MP üyeleri 1950 genel seçimlerine gidilen bu süreç içerisinde bu kuralların partiyi devre dışı bırakmak amacıyla uygulandığını ileri sürmüştür.

Tam da 1950 seçimlerine gidileceği bu süreçte partinin önde gelen isimlerinden Kenan Öner ve Mareşal Fevzi Çakmak vefat etmiştir. MP'nin kurucu ve üyeleri arasında yer alan önce Kenan Öner daha sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümünün ardından yaşanan bazı gelişmeler, DP'nin MP'ye yönelik itham ve suçlamalarıyla sonuçlanmıştır. Kenan Öner'in cenazesi sonrasında mevlit okutulması ve Fevzi Çakmak'ın cenaze merasiminde bir grup gencin tekbir getirmesi DP'nin MP'ye karşı dini siyasete karıştırdığı suçlamasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Adnan Menderes'in MP için, *“Bir cenazeden istifade etmek istediniz.”*

⁶⁴ Şenol Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s. 36

sözlerine Bölükbaşı, ‘‘Bir milli kahramanın cenazesine bir parti rengi vermek küçüklüktür.’’ diyerek bu iddialara karşı çıkmıştır. Seçimlere yaklaşılan bu süreç içerisinde MP Denizli milletvekili olan Reşad Aydınli tarafından MP’li Osman Bölükbaşı, Fuat Arna ve Sadık Aldoğan’ın İnönü ve Bayar’a karşı bir suikast hazırlığı içerisinde olduğu ihbar edilmiştir.⁶⁵ Bu ihbar üzerine savcılık tarafından Bölükbaşı ile Arna tutuklanmıştır. Aydınli ise olayın gazetelerde yayınlandığı gün ihbarda bulunduğu iddiasını reddederek MP’den istifa etmiştir. Beş günlük tutukluluk deneyimi yaşayan Bölükbaşı için bu olay ikinci hapisane deneyimi olmuştur.⁶⁶ Karşılıklı atışmaların şiddetle devam ettiği bir siyasi ortamda 1950 seçimlerine gidilmiştir.

CHP açısından bakıldığında aynı toplumsal tabana hitap eden iki siyasi partinin, ayrı ayrı seçime girmesi, oyları böleceğinden bu durum bir avantaj olarak görülmüştür. DP cephesi ise MP’nin kendisine yönelik isnatlarını oldukça rahatsız edici bulmuştur. MP açısından ise CHP ile DP arasındaki uzlaş ve ortak hareket edilmesi oldukça can sıkıcıdır. Demokrasi mücadelesini hem CHP hem de DP’ye karşı sürdüren MP kendisini gerçek, muvazaasız muhalefet olarak tanımlamıştır.

2.5. 14 Mayıs 1950 Seçimleri Ve Demokrat Parti İktidarı

Muhalefetin tüm baskılar sonucunda hükümet, seçim kanunu değiştirmek üzere CHP grubundan yetki almıştır. Tasarı meclise geldiğinde DP üyeleri yeni seçim kanunu tasarısının yetersiz bulunduğunu açıklayarak ve seçimlerde adli teminatı şart koşturmuştur. Bu arada kötüleşen iktisadi durum, halkın buğday ve şeker sıkıntısı, bunca yıl buğday ihraç etmiş ülkenin ekmeksiz kalması, iktidara yüklenmek için muhalefet açısından bir fırsat doğurmuştur. Bayar, bundan da yararlanmayı ihmal etmemiş, seçimlerde adli teminat olmazsa seçimlere katılmayacaklarını bildirmiştir. Muhalefetin bu dayatmaları karşısında Hasan Saka hükümeti istifa etmiş, yeni hükümet Şemsettin Günaltay tarafından kurmuştur. Yeni seçim kanunu tasarısı hazırlamak için Günaltay hükümeti, Nihat Erim başkanlığında Başbakanlığa bağlı bir komisyon oluşturmuştur. Erim Komisyonu, kurulduktan üç ay sonra mevcut seçim kanunu hakkında yabancı hukukçuların görüşlerini ve yabancı seçim mevzuatını ihtiva eden

⁶⁵ ‘‘Başbakana Yapılan Darbei Hükümet İhbarı’’, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1949.

⁶⁶ İnönü ve Bayar’a suikast ihbarının detayları için bkz. Ağaoğlu, *Siyasi Günlük....*

bir "Pembe Kitap" yayınlamıştır.⁶⁷ Tamamlanan seçim kanunu tasarısını son halini inceleyen DP, tasarımı yetersiz bularak 16 Ekim 1949'da yapılacak ara seçimlere katılmayacağını açıklamıştır. Belirsizlikler içerisinde yapılan ara seçimlere muhalefet partileri katılmadığı için katılım oranı oldukça düşük olmuştur. Seçim kanununda yapılacak düzenlemeler kalıcı çözümler üretemeyeceği sürece, çok partili siyasi hayatta demokrasi teminatlarının gerçekleşmeyeceği gerçeğini herkes görmeye başlamıştır. Meclis açılış nutkunda İnönü, bu gerçeği *"Seçimde hile imkânı olmadığı inancı yerleştirilmelidir. Bunun için seçim kanununda ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir."*⁶⁸ ifadeleriyle dile getirmiştir.

Yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950'de mecliste yapılan nihai oylama sonucu kabul edilmiştir.⁶⁹ Seçim usulü prensiplerinin belirtildiği yeni seçim kanunun 1. maddesinde *"Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır."* hükmü belirtilmiştir. Kanunun 2. maddesinde Milletvekili seçiminde *her il bir seçim çevresi* olarak kabul edilmiştir, 7. maddede ise *22 yaşını bitiren her vatandaş* seçmen olarak kabul edilmiştir. 120. maddede yer alan *"Yüksek Seçim Kurulu, bir başkan ve altı üyeden meydana gelir. Altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarının kendi üyeleri arasından gizli oyla on bir kişi seçilir. Bunlar gizli oy ve salt çoklukla aralarından bir başkan ve bir başkan vekili seçerler. Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından kur'a ile ikişer üye yedek üyeliğe ayrılır. Başkan ve başkanvekilleri kur'aya girmezler."* hükmü doğrultusunda seçimlerle ilgili her türlü denetimleri gerçekleştirmekle ve itirazları karara bağlamakla görevli Yüksek Seçim Kurulu (YSK) oluşturulmuştur.⁷⁰ YSK, kuruluş şartları itibarıyla demokrasi tarihimiz açısından öyle önemli bir kurum olmuştur ki bu kurum 1961'de anayasaya alınmış, 1982 Anayasasıyla dahi kurumun bütünlüğüne dokunulmamıştır. 1950 yeniliği olarak nitelendirebilecek olan bu kanun düzenlemesi ile ilk kez bir ülke, seçimlerin hem yönetimini hem denetimini yargıçlardan oluşan bir kurula devretmiştir. Bu kurul çok partili siyasal sistemde seçimlerin güven içerisinde yapılmasının en büyük teminatı olmuştur.⁷¹

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1949.

⁶⁸ **TBMM TD**, Dönem: V, Cilt:21, 2.6.1950, O:1, s. 143.

⁶⁹ **TBMM TD**, Dönem: VII, Cilt:24, 16.2.1950, O:2, s. 710.

⁷⁰ **RG**, 21 Şubat 1950-7438, s.17811-17812. YSK, demokratik sistemlere katkı niteliğinde 1950 Seçim Kanunu'nun yukarıda belirtilen hükümlerle kurulmuştur.

⁷¹ Burada, son yıllara değin kurumun maruz kaldığı tahribatlar, hükümlerin yorumlanmasında başvuru zorlamalar ile kurumun yapısında meydana gelen dönüşümler başka bir çalışmanın konusunu oluşturacağından kurulun demokrasi açısından üstlendiği rolün tarihi önemi vurgulanmakla yetinilmiştir.

Seçim kanunlarının iktidar ve DP oylarıyla değiştirilmesinden sonra TBMM, seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılması kararını almıştır.⁷² Karşılıklı atışmalarla girilen 17 Mayıs 1950 seçimleri MP'nin birinci, Bölükbaşı'nın ise ikinci genel seçimi olmuştur. MP pek çok ilde teşkilatını kuramadığından seçimlere tam hazırlanamamıştır. DP ise seçim hazırlıkları boyunca iktidara geldiğinde yapacaklarını sıralamıştır. *“Partimizin dört buçuk yıllık faaliyeti ile bütün milletçe malum olan hüviyeti, bir iktidar değişikliğinin memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceği ve bilhassa devri sabık yaratmak gibi meşum temayülleri kat'i surette önleyeceği hususunda kâfi teminat teşkil eder... Memurlar yasal güvence altına alınarak şahıs ya da zümrelerin emirlerine ve amaçlarına tabi olmaktan kurtarılacaktır. Öyle ki, hiçbir vatandaş, hiçbir sınıf veya zümre, iktidar değişmesinden zerre kadar sıkıntıya maruz kalmayacak, aksine olarak memleket, millet iradesine ve ileri fikirlere dayanan bir idarenin nimetlerinden faydalanmaya başlayacaktır.”*⁷³ İktidar değişimi olması halinde devri sabık yaratılmayacağına ilişkin güvenceler vaatler vermiştir.

1950 seçimleri için yapılan seçim çalışmalarında ilk defa birden fazla siyasi partinin seçim propagandalarına tanıklık edilmiştir. Yeni seçim kanununa göre muhalefet radyodan da yararlanabilmiştir. Bu alışmalar halkın siyasi konulara olan ilgisinde büyük bir artışı beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda yeni seçim kanunun getirdiği en büyük yenilik olan seçimlerde yargı güvencesi ile yapılan 14 Mayıs 1950 seçimleri Türk halkının güven duyduğu bir ortamda yapılmıştır.

Tablo 2. 1950 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı	Milletvekilliği
DP	4.242.831	%53,59	408
CHP	3.165.096	%39,98	69
MP	240.209	%3,03	1
Bağımsızlar	267.955	%3,4	9

Kaynak: Feroz Ahmad- Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)* (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976), s.66

Katılım oranının oldukça yüksek olduğu (%89,30)⁷⁴ 14 Mayıs 1950 seçimlerini, halktan gördüğü büyük ilgiyi oya dönüştürebilmeyi başaran DP, büyük bir zaferle kazanarak iktidarı

⁷² 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen yeni seçim kanunu düzenlemelerine göre; seçimlerin tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy, açık sayım ve her ilin bir seçim çevresinin kabul edildiği *liste usulü çoğunluk sistemi* ile yargı organlarının gözetim ve denetiminde yapılacağına karar verilmiştir.

⁷³ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁷⁴ Bu tarihten sonra bu katılım oranına ancak otuz yıl sonra 12 Eylül sonrası yapılan seçimlerde ulaşılacaktır.

CHP'den devralmıştır.⁷⁵ Bu katılım oranı, demokrasi tarihimizde, vatandaşlarımıza seçim güvenliğine ilişkin teminatın verilmesi halinde seçmenlerin bilinçli olarak sandığa gittiğinin ilk önemli kanıtı olmuştur. Seçim sisteminde uygulanan mutlak çoğunluk sistemi sayesinde DP, geçerli oyların %53,59'unu almasına karşın 408 milletvekili ile meclisteki sandalyelerin %83,77'sine sahip olmuştur. Böylece DP, seçimlerdeki asıl ezici üstünlüğü çoğunluk seçim sisteminin etkisiyle meclisteki milletvekili sayısında göstermiştir. Bu sayı ile DP, tek başına cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanını belirlemekte karar yetersayısına sahip olmuştur. Celal Bayar, cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, Adnan Menderes başbakanlığa ve DP'nin genel başkanlığına Refik Koraltan ise meclis başkanlığına getirilmiştir. Böylece 23 yıldır süregelen tek parti iktidarı ardından Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır.

Diğer siyasi partiler için sonuçlar sevindirici olmamış, geçerli oyların %39,98'ini alan CHP, 69 milletvekili ile meclisteki sandalyelerin %14,16'sına sahip olmuştur. MP'nin ise meclise giren bir milletvekili olmuş o da Kırşehir milletvekili olarak Osman Bölükbaşı olmuştur. Partisinin tek milletvekili oluşu Bölükbaşı'nı, MP'nin meclisteki savunucusu haline getirmiştir. Her ne kadar MP, seçimlerde başarısız olsa da Bölükbaşı için meclis hayatı böylelikle başlamıştır. Danışıklı dövüş ve ısmarlama muhalefet üzerine kurgulandığını iddia ettiği CHP ve DP ile artık tek başına mücadele etmesi gerektiğinden sorumluluğu da oldukça büyük olmuştur. MP karşısında, hem giderek güçlenmeyi başaran DP hem de giderek güç kaybeden CHP vardır.

1950 seçimleri, Türkiye'de ilk defa demokratik yöntemlerle iktidarın değişebileceğini gösterdiği için büyük yankı uyandırmıştır. Demokratik gelişme bakımından önemli bir aşama olarak kabul edilen bu seçimler Tunaya'ya göre “*sakin ve vakur bir inkılâp mahiyeti*”⁷⁶ taşımaktadır. Bu beş yıllık siyasi mücadele neticesinde CHP'nin böyle bir hezimet uğramasının temelinde uzun zamandır geniş bir kitle üzerinde etkili olan imajının, son dönemde uygulamaya çalıştığı yeni politikalara rağmen hızla zedelenmesi ve bu politikaların özellikle yoksul kesim tarafından DP'ye atfedilmesiyle birlikte CHP'ye olan güvenin halk nezdinde azalması yatmaktadır. DP'nin Türkiye genelindeki oy oranlarına bakıldığında, kapitalizmden en çok etkilenen ve değişime giren bölgelerde ortalamanın üstünde oy alırken, CHP ise henüz kapitalizm akımına kapılmamış olan bölgelerden daha çok oy almıştır. Bu durumda DP'nin ülkede kapitalizmi hızlandırıcı bir akımı temsil ettiği söylenebilir.⁷⁷

⁷⁵ DP'nin bu zaferi basında *Beyaz Devrim* olarak adlandırılmıştır.

⁷⁶ **Vatan**, 26 Mayıs 1950.

⁷⁷ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), s. 108, 109.

DP'nin hükümet programına ilişkin görüşmeler esnasında başbakan Menderes, devri sabık yaratmama ilkesini yeniden taahhüt etmiştir. Bu görüşmeler esnasında CHP milletvekilleri ve MP milletvekili Osman Bölükbaşı, söz istemelerine rağmen konuşturmamalarını protesto ederek salonu terk etmiş ve oylamaya katılmamıştır.⁷⁸ Kabine için yapılan güven oylaması salonda kalan DP milletvekilleriyle yapılmış ve oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Seçim sonrasında DP hükümeti güvenoyu alır almaz yoğun bir biçimde iç ve dış politikada çalışmalarına başlamıştır. Yeni kurulan hükümetin ilk icraatı orduda ve bürokraside değişikliklere gitmek olmuştur. Başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, bazı kuvvet komutanlarının da içinde olduğu üst düzey komuta kademesi değiştirilmiştir.⁷⁹ Bu değişiklikler, sivil bürokraside de köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Üst düzey görevler üstlenen bürokratlar, adeta CHP'nin memuru olarak görülmüş ve üst kademe yöneticilerine DP hükümeti güvenmemiştir. Tabandan gelen DP milletvekilleri tarafından CHP'yi destekleyen idarecilerin cezalandırılması istenilmiştir. Bu doğrultuda ilk etapta bazı valiler emekliye sevk edilmiştir.⁸⁰

Menderes'in ilk hükümet programında, cumhuriyet rejiminde yapılan devrimler *Millete mal olmuş* ve *millete mal olmamış* devrimler olarak ikiye ayrılmıştır. Millete mal olmamış devrimler ile Atatürk döneminde yapılan devrimlerin bazılarında revizyona gidilmesi ihtiyacı üzerinde durmuştur. En çok DP'nin laiklik anlayışında ön plana çıkan bu revizyon Arapça Ezan Yasağının kaldırılmasıyla kendini göstermiştir.⁸¹ Bu yasağın kaldırılmasına, CHP içerisindeki bazı milletvekilleri de evet oyu vermiştir. Bu karar, halkta büyük bir rahatlama sağlamış olup halkı manevi yönden DP'ye bağlayan önemli bir etken olmuştur. Çünkü “*Allah ü Ekber*” ile “*Tanrı Uludur*” arasında bir dil farkından öte kavramsal bir maneviyat yatmaktadır. Yüzyılların getirdiği ibadet alışkanlıklarının suç olmaktan çıkması, halkı manen gerçekten ferahlatıcı bir etki yapmıştır. Bu düzenlemeler, DP'nin laiklik açısından bir taraftan muhafazakârların CHP'ye karşı öfkesini canlı tutmaya çalışıp diğer taraftan irticai hareketleri cezalandırarak bir denge politikası izlediğini açıkça göstermektedir. Zira DP'yi destekleyen mütedeyyin kesimler tarafından CHP ve eski döneme atfen çok ciddi ve rencide edici söylemler kendini göstermeye başlamıştır. Bunlardan başlıcası olarak CHP'nin iktidarı

⁷⁸ TBMM TD, Dönem: IX, Cilt:1, 2.6.1950, s. 143.

⁷⁹ Metin Toker, *D. P. 'nin Altın Yılları 1950-1954* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 42

⁸⁰ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1950.

⁸¹ DP'nin bu konuda hassas bir siyaset uyguladığı ileri sürülebilir. Türk Ceza Kanunu'nun Ezanın Arapça okunmasını yasaklayan maddesi değiştirilerek aslında Türkçe Ezan okuma zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır.

kaybedişinin, ‘‘Allahsız Parti’’nin devrilmesi şeklinde dile getirilmesi örnek olarak gösterilebilir.

Ancak DP’nin, bu denge politikalarından kısa sürede vazgeçip anti demokratik ve keyfi davranışlara yöneldiği görülmüştür. DP, dört koldan geçmişle ve CHP ile hesaplaşma tutumuna girmiştir. İktidarı ele geçirince ‘‘devri sabık yaratmayacağız’’ ilkesini savunan DP, kısa sürede eski defterleri karıştırmaya başlamıştır. 14 Temmuz 1950’de kabul edilen af kanunuyla geçmiş dönemde işlenen suçlar affedilmiştir.⁸² CHP’ye yakınlık duyan üniversite profesörlerinin siyasetle ilgilenmelerini yasaklayan kanun çıkarılmıştır. CHP’nin haksız iktisaplarının hazineye devri hakkında kanun kabul edilmiştir. CHP’nin mallarına sorgusuz sualsiz el konulmuştur. DP, bu tutumunu muhalefeti zayıf düşürmek için sürekli uygulamaya çalışmıştır ve bunu yaparken de gayrimeşru yöntemlere başvurmadan çekinmemiştir. *Hukuka karşı çoğunluk* kozunu kullanan Menderes, 1953’te muhalif partinin bütün mallarına ve parasına el konulmasına ilişkin kanun çıkarmıştır. Bu kanunu bekletmeden onaylayan cumhurbaşkanı Celal Bayar ise bu kararda DP’nin sorumluluğunu paylaştığını göstermiştir. DP’nin bu hesaplaşması yalnızca CHP ile sınırlı kalmayarak diğer muhalif kesimleri de etkilemiştir. Bu bağlamda MP de DP’nin bu otoriterleşmesinden payını almış ve Atatürk’e ve devrimlerine aleyhtar olduğu gerekçesiyle, 27 Ocak 1954’te kapatılmıştır. Sistemin üçüncü partisi olan MP’nin bu kadar kolay kapatılması dönemin demokrasi anlayışını yansıtan anlamlı bir gösterge olmuştur. DP’yi sonuna kadar destekleyenler dahi bu kararı büyük bir siyasal hata olarak değerlendirmiştir.

MP’nin kapatılma gerekçesinden her ne kadar Atatürk ve devrimlerine değer veren bir DP görünümü ortaya çıksa da Demokratların Atatürkçülüğü biçimsel bir Atatürkçülük olmuştur. DP döneminde Atatürk’ün hatıra ve heykellerine yapılan saldırılar cezai yaptırımlara bağlanmıştır ve Atatürk’ün kabri, inşası tamamlanan Anıtkabir’e nakledilmiştir. Eroğul, bu girişimlerin Atatürk’ün ‘‘dış görünüşüne’’ dokunulmazlık bahşettiğini belirtir ve Atatürk’ün ‘‘ruhunun’’ yaşatılmasıyla ilgisinin bulunmadığını ileri sürer. Şeyhanlıoğlu ise DP’nin, CHP tarafından kendisine karşı kullanılan Atatürk ve laiklik silahlarını CHP’nin elinden almak istediğini belirterek bu görüşe katılmaktadır.

DP, dış politikada ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli bir siyaset yürütmüştür. Bu durum üzerinde müttefiklerin savaştan galip çıkması ve SSCB’nin günden güne tehdit unsuru haline gelmesinin payı büyüktür. Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırması sonucu

⁸² Eroğul, *a.g.e.*, s.66.

25 Haziran 1950’de başlayan Kore Savaşı’na DP hükümeti, komünizmle aktif olarak mücadele etmek amacıyla asker gönderilmesine karar vermiştir. Ancak ne TBMM tarafından bir kanun çıkarılmıştır ne de resmi gazetede yayınlanan bir bakanlar kurulu kararı olmuştur. DP tarafından Kore’ye asker göndermeye ilişkin cesur ve girişimci bir tavır sergilenmiştir. Bölükbaşı’nın Kore’ye asker gönderilmesine ilişkin meclise verdiği gensoru reddedilmiştir. 1947 Truman Doktrini ile yakınlaşan Türkiye-ABD ilişkileri beraberinde 18 Şubat 1952’de Yunanistan ile birlikte NATO’ya üye olunmuştur.

DP Hükümeti’nin ekonomik anlamdaki ilk icraatı ise, Ağustos 1950’de özel girişimi desteklemek amacıyla kurulan Türkiye Sanayi Kalkınma Bankasıdır. Sonrasında Ağustos 1951’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu kabul edilmiştir. Ancak bu kanun beklenen sonucu vermemiş, Ocak 1954’te önceki kanunu yürürlükten kaldıran ve daha liberal hükümler getiren Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Mart 1954’te ise yabancı sermayeyi desteklemeye yönelik Petrol Kanunu kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler Eroğul tarafından ileri sürülen DP iktidarının ana davasının emperyalizmi ülkeye sokmak olduğu savını desteklemektedir. Çünkü DP’nin yabancı sermayeye olan ilgisi bu kanunlarda oldukça belirgindir. Bu düzenlemelere 2 Mayıs seçimlerinden sonra Amerika Birleşik Devletlerinden alınan yardımları ve Türk-Pakistan İttifakı gibi bölgesel paktların düzenlenmesinde üstlenilen öncü rolleri ilave etmek mümkün olabilecektir. Zira yabancı basın araçlarında da DP hükümeti döneminde Türkiye’nin, özgür dünyanın komünist saldırı tehdidine karşı bir karakol olmanın yanı sıra Batının ortak politikasının şekillendirdiği bir merkez haline gelişi yer almıştır.⁸³

Bölükbaşı, muhalefetteyken özgürlük vaadi sunan DP’nin hükümetteyken vaatlerini unuttuğu ve muhalefeti baskıladığı için eleştirmiştir. DP’nin iktidar olduktan sonra radyoda muhalefete yer vermemesini ve basında iktidarın eleştirilmesi yasaklayan tutumuna karşı çıkmıştır. DP’nin CHP’den feyz alarak diktatörlük yolunda ilerlediğini ileri sürmüştür.⁸⁴ ‘‘Sazlar aynı saz teller değişti, yumruk aynı yumruk eller değişti’’⁸⁵ diyerek DP’nin zamanla nasıl CHP’ye benzediğini ortaya koymuştur. DP hükümetinin programı tartışılırken Bölükbaşı söz alarak programı son derece seyyal bulduğunu söylemiştir.⁸⁶ DP’nin iktidara geçmesinin ardından *devri sabık yaratmayacağız* söylemine ‘‘Herkesin yaptığı yanına kar kalıyor. Geçmişle hesap

⁸³ **The Birmingham Daily Post**, 12 April 1954.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1954.

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1952.

⁸⁶ Eskimiş anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1950.

sorulmalıdır.” diyerek şiddetle karşı çıkmış adeta tek kişilik bir muhalefet ordusu işlevi görmüştür.

2.6. Millet Partisinin Kapatılması

MP, kurulduğu tarihten itibaren parti içerisindeki kadro örgütlenmesi ve yapmış olduğu çalışmalarla çok partili siyasi yaşamın ikinci büyük muhalefet partisi işlevi görmüştür. Türk milliyetçiliğine ve ülkenin bütünlüğüne yaptığı vurgularla Türk milliyetçiliğinin partileşme sürecini başlatmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak’ın onursal başkanlığında ve Osman Bölükbaşı’nın meclis içerisinde ve dışarısında verdiği mücadeleler ile MP önemli bir siyasi hareketin temsilcisi olmuştur. Türkiye’deki siyasete yön veren dönemin iki önemli partisine üçüncü bir alternatif olarak ortaya çıkmış ve muhalefet olgusunun temellerini değiştirmiştir.

14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde MP, geçerli oyların %3,03’ünü alarak bir milletvekili çıkarabilmiştir. Bu isim de Kırşehir ilinden milletvekili adaylığı olan Osman Bölükbaşı olmuştur. MP’nin meclisteki tek temsilcisi olan Bölükbaşı, DP’nin muhalefetteyken vaat ettiklerini hükümetteyken yapmadığı için sert bir üslupla eleştirmiştir. Bölükbaşı, yapmış olduğu sert eleştiriler neticesinde mecliste bütün gözleri ve baskıyı üzerine çeken bir isim olmuştur. Mecliste her fırsatta bastırılmaya çalışan MP, partinin basın organı pozisyonunda olan Kudret Gazetesi dışında basından da yeterince ilgi görememiştir. Buna bir istisna olarak Yeni Sabah gazetesinin zaman zaman partiyi ve politikalarını destekleyen yayınlar yaptığının da altı çizilmelidir. Özellikle 1952 ve 1953 yıllarında DP, CHP’nin de desteğiyle, MP’yi önce medya aracılığıyla, daha sonra da mahkemeler üzerinden büyük bir baskı altına almıştır. “Allah ve Allah korkusu” kelimelerini çok sık kullandıkları için, Millet partisi irtica ile suçlanmıştır.⁸⁷ Mareşal Fevzi Çakmak, Bölükbaşı ve Hikmet Bayur tarafından dile getirilen eleştiriler MP ile DP arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu gerilimden Adnan Menderes de oldukça rahatsız olmuştur ve Fevzi Çakmak’a çatarak “*Demokrat Parti, adsız kahramanlar partisidir. Üniforma ve isim partisi değildir. Milletin mübarek elleri ile kurduğu ilk ve hakiki millet partisidir.*”⁸⁸ demiştir.

⁸⁷Alihan Limoncuoğlu, “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 5/10, (Aralık 2018), s. 150.

⁸⁸ Veli Yılmaz, *Mareşal Fevzi Çakmak* (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2006), s. 337.

MP'nin kapatılmasına giden süreç öncelikle parti içerisinde meydana gelen tartışmalarla başlamıştır.⁸⁹ Bu tartışmalar neticesinde MP içerisinde ılımlı/inkılâpçı ve tutucu/muhafazakâr olmak üzere iki farklı grup oluşmuştur. Haziran 1953'te düzenlenen partinin dördüncü büyük kongresinde delegeler arasında yöntemsel kriz yaşanmıştır. Bu kriz MP'nin kitleleri kazanabilmesi için nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği sorunsalından kaynaklanmıştır. İnkılâpçı bir yöntem mi, yoksa din politikacılığı mı tercih edilmeliydi.⁹⁰ Parti tüzüğünde bulunan gelenekçilik ve muhafazakârlık ilkelerinin bir grup tarafından MP'nin propagandalarını olumsuz etkilediği iddia edilmiştir.⁹¹ Parti içerisinde alevlenen tartışmalar neticesinde bu görüşü savunan ve temsilcilerinden olan genel başkan Hikmet Bayur ve kırk arkadaşı irtica yanlılarının partiye yerleştiği gerekçesiyle partiden ayrılmıştır.⁹² Bayur, partide Atatürk ilke ve inkılâplarına karşı olan kişilerin sayılarının arttığını ileri sürmüştür. Bayur'un *"Parti içerisinde öteden beri irticaa taraftar büyük bir grup vardı."* diye demec vermesi üzerine Bölükbaşı savcılığa giderek ifade vermiştir. Bölükbaşı'nın DP'ye yönelik ağır eleştirileri karşısında Menderes, MP içerisindeki bu karışıklığı iyi bir koz kullanarak MP'yi, dini siyasete alet etmekle suçlamıştır. Bölükbaşı, Menderes tarafından ileri sürülen bu iddiaların neye dayanılarak ileri sürüldüğü hakkında meclise soru önergesi vermiştir ancak bu önerge reddedilmiştir. DP iktidarı tarafından MP, ihtilalci metotlarla davranan, gizli tertipler kuran, siyasal mücadelelerde dini temel alan ve halkın duygularını bu yolla sömüren bir parti olarak suçlanmıştır.⁹³ Tartışmaların üzerinden çok geçmeden mecliste dini siyasete alet etmeyi suç olarak kabul eden yeni bir kanun çıkarılmıştır.

MP'den ayrılan isimlerin, partinin inkılâplara karşı olduğu söylemleri, savcılığı harekete geçirmiştir. Bu doğrultuda emniyet güçleri tarafından parti genel merkezine baskınlar düzenlenmiş ve partililerin evleri aranmıştır. Bu olaylar üzerine Bölükbaşı, *"Adalet zulme vasıta yapılmak isteniyor. Ankara Cumhuriyet Müddei Umumisi icrayı adalet değil, icrayı siyaset etmektedir."* diyerek operasyonların siyasi saiklerden hareketle yapıldığına dikkat çekmiştir. Bölükbaşına cevap veren Adalet Bakanı ise, soruşturmanın adil olduğunu ve

⁸⁹ MP'nin İstanbul İl Kongresi 14 Nisan 1951'de "Fatıha" okunarak açılınca partinin ılımlı kanadından Hikmet Haznedar, *"Bir partinin hitabet kürsüsü cami kürsüsüne benzetilemez."* diyerek karşı çıkmıştır. Parti içerisinde Atatürk reformlarına saygı gösterilmesini isteyen ılımlılarla bu reformlara karşı olan tutucular partiyi şimdiden ikiye bölmüştür. **Gözcü**, 8 Şubat 2002.

⁹⁰ Füzûzan H. Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965* (İstanbul: Elif Yayınevi, 1965), s. 87.

⁹¹ **Millet**, 28 Haziran 1953.

⁹² **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1953.

⁹³ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri* (İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971), s.241.

herhangi bir kasıt içermediğini ifade etmiştir.⁹⁴ Bölükbaşı iktidarla birlikte CHP'nin genel seçimlere gitmeden önce MP'ye karşı bir iftira kampanyasına giriştiğini belirtmiştir. ‘*Bizim için mühim olan seçim kazanmak değil, namusu kaybetmemektir. İftiranın susacağı ve namuskârlığın konuşacağı günler uzak değildir.*’⁹⁵ sözleriyle MP'ye karşı başlatılan bu girişime tepkisini göstermiştir. DP ile MP arasındaki gerilimin böylesi sıcak olduğu bir dönemde Menderes, 11 Mayıs 1953'te Kırşehir'de miting düzenlerken Bölükbaşı miting alanına gelmiştir ve çıkan tartışmalar sonucunda alandaki vatandaşların bir bölümü Bölükbaşı ile ayrılmıştır. MP hakkında açılan soruşturmalar, Menderes ile Bölükbaşı arasında sert atışmalara sebep olmuştur. Menderes Bölükbaşı'na ‘*Partiniz kapatılmazsa seçimlerde görüşürüz.*’ Demesi üzerine Menderes'e cevaben Bölükbaşı, ‘*Diktatör, Ha şöyle kararını açıkla!*’ diyerek kararın arkasındaki siyasi iradeye işaret etmiştir.⁹⁶ Tartışmalar mecliste de aynı sertlikte devam etmiş, 8 Temmuz 1953 tarihinde Ankara Beşinci Sulh Ceza Mahkemesi'nce Cemiyet Kanunu'nun 33. maddesi gereğince, geçici bir tedbir olmak üzere, parti hakkındaki tahkikatın sonuna kadar parti merkezleri mühürlenmiştir.

Yerel mahkemenin verdiği geçici kapatma kararı sonrası konuşan Menderes, ‘*Bu memlekette hayrı varsa elbette kalır, fakat memleketin ferahlığına çalışmamakta, gizli cemiyetler kurmakta ise, Cumhuriyet Kanunları elbette bu gibilerin kafalarını ezecektir.*’ diyerek, kapatılma kararını desteklediğini ifade etmiştir. Cumhuriyet Başsavcısı ise, kapatma kararı sonrası açıklama yaparak ‘*Millet Partisi'nin Dördüncü Kongresinde yaşananlar ve bu Kongrede alınan 7. ve 12. maddelerin Cemiyetler Kanununun 33. maddesine aykırı olmasından dolayı, Millet Partisi hakkında kapatma ve mallarının koruma altına alınması kararının alınıp uygulamaya konulduğunu*’ söylemiştir.⁹⁷ Uzun süren yargılamalar sonucu 27 Ocak 1954'te Millet Partisi'nin feshine karar verilerek mahkeme kararıyla MP kapatılmıştır.

MP'nin kapatılması kararı, iktidar için tehdit olarak algılanan bir siyasi partinin bertaraf edilmesi çalışmalarının sonucu olmuştur. Özetle, iktidarda bulunan DP hükümeti, kendisine rakip olarak gördüğü MP'yi siyasi hayattan silmek için parti kapatma mekanizmasını kullanmıştır. Böylelikle Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında kapatılan ilk büyük parti MP olmuştur. Çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak tarihe geçen bu olay

⁹⁴ Adnan Ferruh Pancaroğlu, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)* (Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 47.

⁹⁵ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi. (Türkiye'de Parti Kavgalarının İkinci Cildi)* (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası), s.149.

⁹⁶ Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı* (Ankara: Doğan Kitap Yayınevi, 2005), s. 46

⁹⁷ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 381.

karşısında CHP'nin tavrı demokrasiden yana olmuştur. CHP genel sekreterliği görevini yürüten Kasım Gülek, Menderes'in meclis konuşmalarından, hâkimlerin baskı altında tutulduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Menderes'in bu konuşmalarının MP henüz kapatılmadan partinin kapatılacağına habercisi olduğunu belirtmiş ve DP'yi eleştirmiştir. MP hakkında verilen parti kapatma kararı CHP parti grubunda ele alınmış; kararın doğru olmadığı, Cemiyetler Kanununun siyasi partiler açısından güvence oluşturmadığı ve siyasi partilerin geçici de olsa sulh mahkemesi tarafından kapatılmasının uygun olmadığı ifade edilmiştir.⁹⁸

Bölükbaşı'na göre MP'nin kapatılmasının arka planında DP hükümetinin korkusu ve DP-CHP ortaklığı tarafından ileri sürülen iftiralar bulunmaktadır. Menderes'i bu olayın baş sorumlusu olarak gören Bölükbaşı, *"Eğer Menderes memleketi bir pula satma gayretini bize isnat etmiş ise Recep Peker'in kendisi hakkında Meclis kürsüsünde koymuş olduğu psikopat teşhisinin doğruluğuna bu memlekette itiraz eden kimse kalmaz. Bu güzel buluşundan dolayı Recep Peker'in ruhu şad olsun demek yerinde olur."*⁹⁹ sözleriyle Menderes'i eleştirmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünden de hatırlanacağı üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan TCF ve SCF denemeleri de irtica tehlikelerine karşı kapatılmıştır. Çok partili siyasal hayata geçişle sistemin üçüncü alternatif partisi işlevi gören MP'nin de bu gerekçeyle kapatılması "irtica tehlikesi"nin siyasi parti kapatma davalarında başvurulacak bir gerekçe olduğunun göstergesi olmuştur. Türk demokrasisinin gelişimini sekteye uğratan bu konu, iktidar ve muhalefet ilişkilerini şekillendiren kusurlu ama bir o kadar da etkili bir mekanizma olmuştur. Yeni Sabah gazetesinin 11 Temmuz 1953 tarihli *Millet Partisi Türkiye'de kapanan partilerden ne birincisidir, ne de sonuncusu olacaktır*¹⁰⁰ manşeti bu yönüyle bir anlamda geleceği de öngörür nitelikte olmuştur. MP'nin kapatılması, henüz yedi yıllık siyasi tarihi içerisinde rekabetçi ve çoğulcu demokrasi anlayışını benimseyememiş DP'nin otoriter devlet yönetimi anlayışının doğal bir sonucu olmuştur. Siyasi parti kapatma kararlarının iktidar penceresinden görülen sorunlara çözüm üretemeyeceğinin önemli bir göstergesi MP olmuştur. Kapatma kararlarına karşı temyiz ve diğer kanun yollarını kullanan MP, kapatıldıktan kısa bir süre içerisinde CMP'yi kurarak siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Kurulan yeni parti, yaklaşan 1954 seçimlerine girilen süreç içerisinde Bölükbaşı ve partinin Menderes hükümetiyle mücadele vereceği yeni bir dönemi başlatmıştır.

⁹⁸ Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*, s. 385.

⁹⁹ Deniz Bölükbaşı, *a.g.e.*, s.165.

¹⁰⁰ **Yeni Sabah**, 11 Temmuz 1953.

2.7. Cumhuriyetçi Millet Partisinin Kurulması

MP'nin kapatılması üzerine, seçimlere de çok az bir zaman kaldığından, MP'nin önde gelen isimleri Ahmet Tahtakılıç'ın genel başkanlığında 9 Şubat 1954'te CMP'yi kurmuştur. CMP'nin kurucuları arasında MP'de görev yapan Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen ve Sadık Aldoğan da yer almıştır.¹⁰¹ Partinin ilk şubesi Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir'de açılmıştır. MP'nin irtica tehdidinden hareketle kapatılması üzerine CMP programında özellikle din ile ilgili konularda daha ılımlı bir yaklaşım görülmüştür. Millet Partisinin önüne getirilen cumhuriyet vurgusu ile de “irtica” söylemlerine karşı partinin durduğu çizgi vurgulanmak istenmiştir. Bu iki konu; CMP'nin, MP'nin kapatılmasından ders çıkardığı ve yeni partide daha temkinli olunacağını sinyalleri olarak yorumlanabilir.

CMP'nin parti logosunda¹⁰² beyaz desenli zincirli çemberin içerisinde yine beyaz renkte terazi, parti ismi ve partinin isminin baş harfleri kırmızı arka planda kullanılmıştır. Terazi ile sembolik anlamda denge ve uyum temsil edilmekle birlikte, adalet kavramına vurgu yapılmıştır. Logoda kullanılan terazinin eşitleme kolunun üstünde partinin isminde yer alan cumhuriyetçi kelimesini temsilen C harfi yer almış, ağırlık kefelerinde ise millet ve partiyi temsil eden M ve P harflerine yer verilmiştir. Cumhuriyet rejiminin dengesinin partici bakış açısının değil, milletin kendisinin yönetimde eşit olduğu bir yönetime işaret ettiği vurgulanmıştır. Birbirine kenetlenmiş zincirler merkezindeki bu amblem, kapatılan MP'nin küllerinden doğarak irticai hareketlerden ziyade cumhuriyetçi unsurlarla birbirine bağlandığı bir oluşumu temsil ettiği de ileri sürülebilir.

Parti programının 1. Maddesinde CMP'nin amacı “*Türkiye’de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmaktır.*” şeklinde ortaya konulmuştur. Partinin bu amaca Hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkûrelerine, Millî hâkimiyet ve lâik cumhuriyet esaslarına, Garp örneği demokrasi hukukuna ve Milliyetçilik akidesine samimi surette bağlanmakla ulaşabileceği ortaya konulmuştur. 3. Maddesinde CMP'nin anayasaya girmesini istediği prensipler yer almıştır. Bu maddede yer alan “*Lâiklik, din ve vicdan hürriyeti gibi modern devlet esaslarının Anayasa ile tarif ve tesbit olunması*”¹⁰³ ve “*Siyasî partilerin Anayasaca tanınması ve teminata bağlanmış müesseseler haline*

¹⁰¹ Fuat Arna ve Suphi Batur da CMP'nin kurucuları arasında yer alan isimlerdir.

¹⁰² Ek-2’de belirtilmiştir.

¹⁰³ Lâikliğin hiç bir zaman din düşmanlığı olmadığı CMP parti programının 12. maddesinde de açık olarak vurgulanmıştır.

konulması'' hükümleri MP'nin kapatılmasından çıkarılan bir sonuç gereği laikliğinin tanımının ne olduğunun anayasada tanımlanması gerekliliği ve isteğidir. Ayrıca siyasi partilerin anayasal teminata kavuşturulması vurgulanmıştır. 4. Maddede anayasada yer alması gereken kurumlar sıralanmış, yalnızca Anayasa Mahkemesi'nin (AYM), siyasi partiler hakkında fesih kararı verebilmesi öngörülmüştür.¹⁰⁴ Yargı üzerindeki baskıları azaltıcı bir unsur olarak Yüksek Hâkimler Meclisini öngörülmüştür. 9. Maddede belirtilen *“Emeğin istismarına yol açan faaliyetleri durdurmak, kanuni veya fiilî her çeşit inhisarcılığa son vermek, serbest rekabet sahasında Devlet lehindeki imtiyazları kaldırmak, say ve sermaye münasebetlerinde hakkaniyeti hâkim ve memleket menfaatlerini nâzım kılmak emelimizdir.”* hükmü ile partinin ekonomi politikasında, kapatılan MP'nin çizdiği rotada ilerlenmek istenildiği ileri sürülebilir. Programın 13. Maddesinde CMP'nin milliyetçilik anlayışını *“düşünce ve his birliğini ve müşterek bir hayat ve istikbale inancı tazammun eden ve memleket içi münasebetlerde terbiyeci ve tesianütçü ve milletlerarası münasebetlerde sulhçu ve insaniyetçi bir milliyetçilik”* olduğu belirtilmiştir. 16. Maddede yer alan *“İnsan hak ve hürriyetlerini takyid eden komünist akideye muhalif olduğumuz gibi memleketimizde komünizm'in açıkça kanun dışı sayılması lüzumuna kaniyiz.”* hükmü ile komünizm ile CMP'nin nasıl bir mücadele içerisinde olacağına dikkat çekilmiştir. CMP parti programının genel bir değerlendirmesi yapıldığında, MP'nin parti programının dönemin koşullarına uyarlanarak detaylandırılmış ve partinin siyasal hayattaki devamına ilişkin anayasal güvencelerin ve mekanizmaların talep edildiği bir program ortaya konulduğu ileri sürülebilecektir.

MP'nin parlamentodaki tek savunucusu olan Osman Bölükbaşı'nın CMP'nin kuruluşunda büyük etkisi olmuştur. CHP ve DP'yi sert bir şekilde eleştiren Bölükbaşı'nın kendisine dokunanı hemen iğneleyen tavrı CMP içerisinde de Bölükbaşı'nı bir adım öne çıkarmıştır. Bu özellikleri onun CMP'nin birinci büyük kongresinde partinin genel başkanı seçilmesini sağlamıştır. Bu tarihten sonra düzenlenen bütün kongrelerde partinin genel başkanı olarak seçilmiş ve on sekiz yıl boyunca partisinin liderliğini üstlenmiştir. Kurulduktan üç ay sonra seçimlere girecek olan CMP hem teşkilatlanma hem de seçim çalışmalarını bir arada yürütmüştür. CMP'nin seçim propagandalarında DP diktatörlüğüne karşı, hürriyet mücadelesi

¹⁰⁴ AYM, 61 Anayasasının kabul edilmesiyle birlikte, 22.4.1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 25.4.1962 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla, Yasa'nın yürürlük tarihini düzenleyen 59. maddesinde belirtilen, "Bu Kanun 25 Nisan 1962 tarihinde yürürlüğe girer" ifadesine göre, 25 Nisan 1962 tarihinde kurulmuştur.

veren CMP'nin tercih edilmesi istenilmiştir.¹⁰⁵ MP'nin kapatılmasında en çok Menderes'i sorumlu gören Bölükbaşı'nın, Menderes'e yaptığı eleştiriler kitleler üzerinde büyük bir ilgi uyandırmıştır. Karşılıklı sert eleştirilerle ilerleyen bu süreçte, TBMM tarafından seçimlerin 2 Mayıs 1954'te yapılmasına karar verilmiştir. CMP, CHP ile DP'ye güçlü eleştiriler yönelmesine karşın seçim kampanyasını ülke genelinde yürütememiştir.¹⁰⁶ CMP ile CHP arasında karşılıklı ziyaretlerle ılımlı bir hava ortaya konulsa da bu ziyaretler neticesinde seçime etki edecek listelerin birleştirilmesi gibi somut bir sonuç çıkmamıştır. Her iki parti de kendi listeleriyle genel seçime gitmiştir. Bölükbaşı, Konya'da düzenlemiş olan mitingde DP'nin üslubunu eleştirmiş ve bu mitinginde 2,5 saat konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Bölükbaşı, *'Küfür etmeden, bağırıp çağırmadan siyasi ahlakın bir numunesi olacağız.'*¹⁰⁷ demiştir. Memurların huzur içinde bulunmadıklarını ileri sürmüştür. Anayasaya uygun kanunlarla bu hukuksuzlukların giderilebileceğini vurgulamıştır. Fatih Camii önünde yine büyük kalabalıklara hitap eden Bölükbaşı'nın, *'Ne tek parti zihniyetinden vazgeçtiler, ne tek parti zihniyetine dayanak olan kanunları kaldırdılar. Menderes bir şeye beyaz diyorsa, biliniz ki dört sene evvel aynı şeye mutlaka siyah demiştir. Tezgâh aynı tezgâh, yalnız şu farkla ki Halk Partisi'nin ustaları yerine Demokrat Parti'nin acemileri gelmiştir. Baskı kanunlarına bel bağlayan DP, abdestsiz namaz kılar gibi günde 36 kanun çıkarıyor.'*¹⁰⁸ sözleri büyük yankı uyandırmıştır. DP iktidarını 1946'dan bu yana, CHP'yi eleştirmek için ele aldığı konuları iktidara geldikten sonra hiçbir şekilde ele almadığına dikkat çekmiştir. Ancak 2 Mayıs 1954'te yapılan bu seçimlerde kazanan yine ezici bir çoğunlukla DP olmuştur.

2.8. 2 Mayıs 1954 Seçimleri ve Sonrası Gelişmeler

1954 seçimlerinde illerde en çok oyu alan partinin, o ilin tüm milletvekillerini kazanması anlamına gelen çoğunluk sistemi geçerliğini korumuştur. Bu sistemle girilen seçimin müjdesi cumhuriyet gazetesinde *'Tarihi gün geldi, yurttta seçim bugün yapılıyor'* başlığı ile verilmiştir. Yabancı basında ise *'Türkiye'de kararlılıkla demokrasi kuruldu'* manşetine yer

¹⁰⁵ **Millet**, 26 Nisan 1954.

¹⁰⁶ CMP 1954 seçimlerine 42 ilden katılabilmiştir. Bu iller Ankara, Aydın, Afyon, Amasya, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Hatay, İçel (Mersin), İstanbul, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Niğde, Rize, Samsun, Seyhan (Adana), Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yozgat, Zonguldak illeridir. **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1954.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1954, "CMP'nin Konya'da verdiği miting"

¹⁰⁸ Deniz Bölükbaşı, *a.g.e.*, s.179.

verilmiştir. ¹⁰⁹ Bütün basın ve yayın organları vatandaşları oy kullanmaya çağırmıştır. Ülke genelinde sakin geçen bu seçimlere katılım oranı %88,63 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3. 1954 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı	Milletvekilliği
DP	5.147.758	%56,61	503
CHP	3.163.931	%34,78	31
CMP	427.024	%4,69	5
Bağımsızlar	266.791	%2,49	2
Türkiye Köylü P.	39.473	%0,43	-

Geçerli oyların %56,61'ini alan DP, çoğunluk seçim sisteminin sağladığı avantajla mecliste %93,6 oranıyla temsil hakkını elde etmiştir. %34,78 oy alan CHP ise mecliste %5,7 oranıyla temsil hakkına sahip olmuştur.¹¹⁰ Bu veriler seçim sisteminin sorunlu olduğunun en büyük göstergesi olmuştur. Köklü bir partinin dahi sandalye sayısını ciddi derecede eriten bu seçim sisteminin yeni kurulan ve teşkilatlanma çalışmaları devam eden partilere mecliste temsil imkânı tanımayacağı açık olarak anlaşılmıştır. Muhalefet partileri seçim sonuçları karşısında hüsrana uğramış ağır bir yenilgi almıştır. İktidar partisi ise tarihte eşi benzeri görülmemiş bir zaferle sandıktan çıkmıştır. DP, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren 27 yıldır iktidarda olan CHP karşısında ezici bir zafer kazanmıştır. Bu zafer dış basında barışçıl bir yöntemle gerçekleştirilen gerçek bir devrim olarak nitelendirilmiştir.¹¹¹ Ancak bu göz kamaştırıcı zafer DP'nin başını döndürüp partinin peş peşe gelen siyasi hatalara sürüklenmesine yol açacaktır. Bu hatalar, çok partili sistemde politika üretmenin partiler arası kavgalara ve şahsi atışmalara indirgenmesine de sebep olacaktır. Mecliste her yeri kaplamanın verdiği vermiş olduğu bu sınırsız güç, DP'nin önde gelen isimlerine iktidar sarhoşluğu yaşatmıştır. Demokratlar artık hiçbir gücün kendilerini durdurmaya yetmeyeceği düşüncesiyle baskıcı uygulamalara girişmiştir. Böylesi büyük bir grupta konsensüsü sağlamak da önemli bir sorun haline gelmiştir.

CMP ise geçerli oyların %4,69'unu alarak Kırşehir'den liste halinde beş milletvekili çıkarmış ve mecliste üçüncü parti olarak yerini almıştır. CMP tarafından bu seçim sonuçları olumlu

¹⁰⁹The Birmingham Daily Post, 12 April 1954, Monday, page 5.

¹¹⁰ Celal Bayar , Adnan Menderes , Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ikiye farklı ilden aday olup milletvekili olarak seçildikleri için DP'nin kazandığı milletvekilliği sayısı 499, TBMM'nin 10. dönem milletvekili sayısı 537 olmuştur.

¹¹¹The Birmingham Daily Post, 12 April 1954.

değerlendirilmiştir. Bölükbaşı'nın parlamentoda yaman bir hatip oluşu CMP'nin güç kazanmasında en önemli etken olmuştur. Daha önce MP'den milletvekili olan Bölükbaşı'nın yanında artık Ahmet Bilgin, Mehmet Mahmutoglu, Osman Ali Şiroğlu ve Tahir Taşer vardır. Eleştirileriyle DP hükümeti çileden çıkarabilmeyi başaran Bölükbaşı'nın iki dönemdir milletvekili seçilmesi Menderes'in de canını sıkmıştır. DP'nin Kırşehir'deki seçimlere itirazları sonucunda yapılan incelemeler neticesinde seçim sonuçlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak durumun böyle olmasının faturası Kırşehir halkına kesilmiştir. Seçim sonuçlarından sonra iki ay bile geçmeden, çıkarılan bir kanunla Kırşehir ili, ilçeye dönüştürülmüştür. Menderes bu durumu demagogça savunsa da, iktidarın Kırşehir'i cezalandıran zihniyeti hiçbir mantıklı gerekçeyle açıklanamamıştır. Bölükbaşı'nın mitingleri engellenmeye çalışılmıştır. Yaz ayının yakıcı sıcağında Kırşehir'de bir tarlayı miting alanına, bir traktörü de kürsüye dönüştüren Bölükbaşı, *“Mağrur olma Menderes! Senden büyük Allah var, senden büyük Millet var.”*¹¹² dediğinde bu alanda olan bütün Kırşehir halkı ayakta alkışlamıştır.

Meclisteki güç dengesini tamamen DP lehine değiştiren 1954 genel seçimleri sonrasında CHP, seçim sisteminin değiştirilmesine yönelik öneriler ileri sürmüştür. Seçim zaferini kutlamakla meşgul olan DP tarafından bu öneriler hiç dikkate alınmamış ve bu eleştirilere sıcak bakılmamıştır. DP hükümeti tarafından çoğunluk seçim sisteminin değiştirilmeyip hatta korunması gerektiğine inanılmıştır. DP'ye göre halk 1950 seçimleriyle iktidara taşıdığı bu partiyi, 1954 seçimiyle bir kez daha iktidarda görmek istemiştir. Büyük bir iktidar sarhoşluğuyla hareket eden DP hükümeti ilk icraatına “Tasfiye Kanunları” ile başlamıştır. Bu kanunlar doğrultusunda 25 yıl görev yapmış ve 60 yaşını doldurmuş Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri dâhil tüm yargıç ve profesörlerin emekliye sevkı istenilmiştir. Memurlar ile hâkim ve savcılar hakkında bazı tedbirlerin alınacağına dair söylentiler hükümet programı mecliste henüz tartışılmadan konuşulmaya başlanmıştır.¹¹³ DP hükümeti tarafından, seçimlerde muhalefete açıktan destek veren memur ve öğretmenler tasfiye edilmiştir. Bayar'ın *“Ben buradan işe başladım bile 3-4 kişiye yol verdim; sıra büyüklerine de gelecektir”*¹¹⁴ sözleri DP'nin genel gidişatına hâkim olan düşünce yapısı olmuştur. Teminatların hukuk devletinde kıymetli bir yerinin olduğunu savunan Bölükbaşı, bu baskıcı uygulamalara *“Bir Meclis seçmek, hatta bu Mecliste bir miktar muhalif milletvekili bulundurmakla demokratik bir idare bir memlekette teessüs etmiş olamaz. Demokrasi teminatlar rejimidir. Anayasanın*

¹¹² **Sabah**, 21 Ocak 2002.

¹¹³ **Yeni Ulus**, 8 Mayıs 1954.

¹¹⁴ Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, (Ankara: Kişisel Yayınlar, 1998), s. 223.

vatandaşlara tanıdığı hak ve hürriyetler teminat altında bulunmadıkça bir memlekette demokrasiden, hak ve hürriyetten bahsetmeye imkân yoktur.''¹¹⁵ sözleriyle karşı çıkmıştır. Bu kanunu, memur ve öğretmenlerin gerek meslek hayatlarında gerek görevlerini tamamladıktan sonra endişe ortamı yaratacağı için eleştirmiştir.

Baskıcı tavır bununla da kalmamış, muhalif parti milletvekillerinin tutuklanmasına kadar gitmiştir. Radyo, diğer siyasal partilere kapatılmış adeta DP'nin yayın organı haline dönüştürülmüştür. Milli eğitim bakanına istediği üniversite üyesini işinden atabilecek yetkiler verilmiş, üniversite özerkliğinin temeli sekteye uğratılmıştır. Baskıcı uygulamalarını frenlemeyi aklından bile geçirmeyen DP yönetimi ağır hapis ve para cezalarıyla “gazeteci kısımları” gerçekleştirmiştir.¹¹⁶ Muhalefetle mücadeleleri sertleşen DP, giderek eleştirilere daha da tahammülsüz bir hale gelmiştir. İnönü'nün bu uygulamaları eleştirmesi üzerinde Menderes, “*İnönü kâh melekane kâh peygamberane bir üslupla konuşuyor... Fakat onun şu kürsüye çıkarak demokrasiden bahsetmesi sadece ilahi adaletin tecellisinden ibarettir... Türk milletinin 1950'deki sillesi, çünkü zorbayı bugünün hürriyet savunucu yaptı.*” yanıtını vermiştir. İktidar ve muhalefet ilişkilerinin kavranması bakımından bu dönem CHP'nin DP'leştiği, DP'nin ise CHP'leştiği, ülkenin kendini penrose merdiveninde bulduğu siyasi bir süreç olmuştur.

İktidarının ikinci dönemindeki çalışmalarına baskıcı uygulamalar ile muhalefeti yıldırarak başlayan DP, 1955 yılında Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları ile meşgul olmuştur. Kıbrıs sorunu uzun süredir Türkiye'nin başını ağrıtan ve bütün partileri ittifak halinde bütünleştiren bir konu olmuştur. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs sorununu tartışmak üzere bir konferansa davet etmiştir. Bu konferansta Yunanistan *Enosisi* savunmuş, Türkiye ise adaların Türkiye'ye bırakılması gerektiğini ileri sürmüştür. Hükümetin Kıbrıs sorunundaki tavrı muhalefet tarafından da olumlu karşılanmıştır. Bölükbaşı, Kıbrıs sorununu milli bir dava olarak görmüş ve “*Vatani ve milli konulardaki hassasiyetimizi iç politika anlaşmazlıklarımız asla gölgeleyemez. Bu itibarla bugün bütün dikkatimiz Kıbrıs Konferansı ve kardeşlerimizin güvenliği üzerindedir*” sözleriyle dış politikada Türkçü ve milliyetçi bir tutum sergilemiştir.

Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye Yunan ilişkilerinin gerildiği bu dönemde 5 Eylül 1955'te Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik konsolosluğu arasında bir bomba

¹¹⁵ **TBMM TD**, Dönem: IX, Cilt:24, 8.7.1953, B:104, O:2, s. 366-367.

¹¹⁶ 23 Eylül 1954'te Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam ve Nihat Erim ağır cezalara çarptırılmıştır. 7 Nisan 1955'te İnönü'nün damadı Metin Toker, Akis dergisinde Mükerrrem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle hapse atılmıştır.

patlatıldığını iddia eden haberler yayınlanmıştır. Bu haberler üzerine İstanbul'da büyük kalabalıklar toplanmış, Atatürk'e karşı yapılan bu saldırı protesto edilmiştir. İstanbul'da Rumlara ait evler tahrip edilmiş, dükkânların kepenkleri kırılmış ve eğlence yerleri tahrip edilmiştir. Olayların büyümesi üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Hükümet bu olaylardan komünistleri sorumlu tutmuş, birçok sol görüşlü cezaevine gönderilmiştir. Daha sonraki süreçte önce İç İşleri Bakanı, ardından da hükümet istifa etmiştir.¹¹⁷

6-7 Eylül olayları DP hükümetine ağır eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bölükbaşı, bu olaylarda istifa eden hükümetin sorumluluğunun olup olmadığının meclis soruşturmasıyla ortaya konulmasını istemiştir. Meclis kürsüsünde dile getirdiği *‘‘Muhterem arkadaşlar, Sayın Başvekil bugüne kadar eski Hükümete dâhil bulunan bir kısım bakanları hangi sebeple yeni Hükümetin kadrosu dışında bıraktığını açıklamamıştır. Demokrat idarelerde eski Başvekil yeni kabineyi teşkile memur edilecek olursa, yeni kabinenin kadrosu haricinde kalan zatlari hangi siyasi veya şahsi sebepler yüzünden mesuliyetten ayırdığını hemen açıklar.’’*¹¹⁸ ifadeleriyle hükümeti bu durum karşısında açıklama yapmaya davet etmiştir. Bu tartışmalar DP içerisinde de tartışma ve ayrılmalara sebep olmuştur. Menderes'in otoriterliği ve antidemokratik uygulamalarından rahatsız olan parti içerisindeki muhalif grup, 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisini (HP) kurmuştur.¹¹⁹ DP'nin muhalefete karşı izlemiş olduğu sert tutum üçüncü bir muhalefet partisinin kendi içinden doğmasına yol açmıştır.

DP'de artan baskıcı politikalar, parti içerisinde ayrışmaya sebep olmasının yanı sıra diğer muhalefet partileri arasında da yakınlaşmaya sebep olmuştur. Bunun yanında Kıbrıs sorunu karşısında Menderes hükümetinin muhalefet tarafından desteklenmesi iç politik atışmalara serinlik getirmiştir. Rakibe karşı birleşme ve bu serinlik ortamı muhalif partilerin birbiriyle olan ilişkilerinde yakınlaşmaya sebep olmuş CMP ile CHP arasında zaman zaman görüşmeler ve ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İnönü ile Bölükbaşı'nın bu görüşmeleri tarihi değeri olan ve ilginç diyaloglara sahne olmuştur. Çaylak'ın da belirttiği gibi, bu görüşmeler oldukça önemli mesajlar içerdiği için olduğu gibi alıntılanmasında fayda bulunmaktadır.

Görüşmede ilkin Bölükbaşı, partiler arası başlayan son yakınlaşmaya temas ederek *‘‘Paşam, iktidarla muhalefet, nişan yüzüğünü ikide bir çıkarıp takan, kavga eden ve bir türlü nikâhları kıyılmayan çifte benziyor’’* deyince İnönü kakhaha ile gülmüş ve Aldoğan'ın durumunu

¹¹⁷ Eroğul, a.g.e., s. 124.

¹¹⁸ **TBMM TD**, Dönem: X, Cilt:8, 16.12.1955, B:15, O:1, s. 273.

¹¹⁹ Partinin kurucuları arasında Turan Güneş, Ekrem Alican, Fethi Çelikbaş ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu isimleri yer almaktadır.

sorduktan sonra Bölükbaşı'na şu tarihi soruyu sormuştur: *‘‘Bölükbaşı! Bir zamanlar benim için söylediklerin mi sertti, yoksa şimdikiler için mi söylediklerin daha sert’’*. Bölükbaşı, *‘‘Paşam, sizin devriniz de ballı güllü yutulur gibi değildi ama devrin icaplarına göre iktidar kılıcınızın hakkı idi. Bugünkü iktidar ise hürriyet diye işbaşına geldiği için onlar hakkında daha sert konuştum’’* diyerek içinden tarihi ders de çıkarılacak manalı bir cevap vermiştir. Bu sözler karşısında odada bulunan İnönü, Turgut Göle, Nüvit Yetkin ve Mehmet Hazlı gülüşürlerken Bölükbaşı, *"Paşa, hep kabahat sende. O zaman, seçim kanununu değiştirseydin, başımıza bu iş gelmezdi. Meclis'te DP'nin 250 mebusu varsa, sizin 150, bizim hiç olmazsa 50 mebusumuz olurdu"* diye sözlerine devam etmiştir. Bölükbaşı, bir ara, *"Biliyor musunuz Paşam, bu Meclis en fazla sizle bana dokunur"* deyince İnönü, *"Neden?"* diye sormuş ve Bölükbaşı da, *"Neden olacak, siz bakıp düşünürsünüz. Ne idik ne olduk dersiniz. Ben de omuz omuza hürriyet mücadelesi yaptığım arkadaşlarla ne durumdayım derim"* diye yanıt vermiştir. Ardından, İnönü, Bölükbaşı'na hitaben, *"Kırşehir'e gidecek misiniz?"* diye sormuş ve Bölükbaşı, *"Vilayet olmadan gitmeyeceğim"* dedikten sonra, *"Cehennemde olsam bu kadar azap çekmezdim. Kırşehir'in benim yüzümden bu vaziye getirilmesi, en fazla bana ıstırap veriyor"* diye mukabelede bulunmuştur. Bölükbaşı, İnönü'ye hitaben, *"Paşam, bir sözünüzü duydum. Çok hoşuma gitti. İhtiyarım diye ümitlenmesinler, daha bizim valide henüz sağdır' demişsiniz"* deyince, İnönü gülerek, *"Hem sağdır, hafızası da yerindedir"* diye konuşmuştur. Bunun üzerine Bölükbaşı, *"Vallahi çok sabırlısınız Paşam çok hücumlara maruz kaldınız. Ben bu kadar tahammül edemiyor, bire binle cevap veriyorum"* şeklinde konuşunca, İnönü, Türk demokrasisi için anlamlı sayılabilecek bir karşılık vermiştir. İnönü cevabında, *"Ben bu rejimi görmek üzere bana yapılanları peşinen kabul ettim"* diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, *"Memleketin huzura kavuşması için şahsi her türlü kinden vazgeçmek, eskiyi unutmak lazımdır. Ben buna hazırım"* biçiminde konuşarak, bir ölçüde CHP ile CMP arasında iktidara karşı bir işbirliği yapılması mesajını vermiştir. Bu tarihten sonra İnönü ile Bölükbaşı, özellikle Bölükbaşı'nın CMP'nin genel başkanı olması ile başlayan süreçte sık sık görüşmüşlerdir.¹²⁰

DP-CMP cephesinde ve ilişkilerinde ise durum daha öncekinden farksız bir şekilde ilerlemektedir. Baskı kanallarını muhalefet üzerine inşa eden DP, CMP'nin de tıpkı MP gibi irtica odaklı olduğu ve kapatılması gerektiğini ileri sürmüştür. Çıkarılan Milli Selamet Kanunları ile birlikte bütün siyasi partiler üzerindeki baskıları oldukça artırmıştır. Bölükbaşı, CMP Kongresinde yaptığı konuşmasında genel seçimler sonrasında DP'nin antidemokratik ve

¹²⁰ Çaylak, a.g.e., s. 306.

anayasaya aykırı kanunlar çıkardığını ifade etmiştir. Demokratik rejimin ihlal edildiğini ifade ederek her ne olursa olsun kanuni yollarla mücadelesine devam edeceğini belirtmiştir. Buna rağmen baskı ortamının artması üzerine yapılacak olan yerel seçimlere CHP ile CMP katılmama kararı almıştır. 1955 yılında yerel seçimleri DP kazanmıştır ancak bir önceki seçimlere katılım oranı %88 iken muhalefetin bir anlamda boykot ettiği bu seçimlerde katılım oranı %37'ye kadar düşmüştür. Bölükbaşı, DP'nin kendisini iktidara getiren yolları, iktidarı kaybetmemek adına teker teker kapamak istediğini söylemiştir. Bu baskı ortamı teneffüs edilirken DP hükümeti öyle bir karar almıştır ki bu karar ile iktidarın Kırşehir'i cezalandıran zihniyeti günümüze değin hiçbir mantıklı ve tutarlı bir gerekçeyle açıklanamamıştır.

2.9. Kırşehir'in İlçe Yapılması

1954 yılında yapılan genel seçimlerde, CMP uygulanan liste usulü çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak Kırşehir'de 1. parti çıkmış ve bütün adayları liste halinde seçimi kazanmıştır. 1950 yılında tek başına meclise giren Bölükbaşı'nın yanında artık dört arkadaşı daha vardır. CMP milletvekilleri bir taraftan seçimi olumlu olarak değerlendirirken diğer taraftan seçim sisteminin muhalefeti lağvettiğini düşünmektedir. 1954 seçimlerinde Kırşehir'de CMP'nin ezici bir çoğunlukla DP'yi geçmesi, DP'li Fuat Köprülü'yu çok kızdırmış, sonuçları aldıktan sonra Köprülü telefonu yere vurmıştır.¹²¹ Kırşehir'deki seçim sonuçları Bölükbaşı merkezli bir siyasal oluşumu ortaya çıkarmıştır. Kırşehirli hemşerileri Bölükbaşı'nı vermiş olduğu mücadelesinde yalnız bırakmayıp oylarıyla ona tam destek olmuştur. Seçimlerin ardından Kırşehir'in ilçeler halinde başka illere bağlanacağı söylentileri yayılmıştır. Bu söylentileri endişeyle karşılan bir grup Kırşehirli, cumhurbaşkanı Bayar ile görüşmeye çalışmış Ankara ve İstanbul'da okuyan Kırşehirli öğrenciler ise Bayar'a *‘‘Kırşehir'in kaza yapılması hakkındaki kararı demokrasi lideri olarak tanıdığımız sizlerin tasvip etmeyip önleyeceğine kuvvetle inanıyoruz. ’’*¹²² şeklinde mesajlar göndermiştir.

Kırşehir'in ilçe olacağı haberleri, gerek yazılı basında gerek ise radyoda bütün siyasi atmosferde dikkatleri üzerine çekmiştir. Nihat Erim, *‘‘Kırşehir'in başına gelene bakın Cumhuriyet kurulduğundan beri il olan Kırşehir iki seçimde üst üste DP'ye iltifat etmediği için cezaya çarptırılıyor. Kırşehirliler buna da şükretsin! Ya adı sanı kayıtlardan silinseydi.*

¹²¹ Cüneyt Arcayürek, *Açıkıyor- 1, Demokrasimizin İlk Yılları 1947- 1951* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1983), s.188.

¹²² **Hürriyet**, 10 Haziran 1954.

Bu durum totaliter rejime gidişin göstergesidir.” diyerek bu kararın aslında bir rejim sorunu yaratacağı fikrini ileri sürmüştür. Bu haberleri işiten Bölükbaşı, “*CMP’nin Kırşehir’den seçimi tam liste halinde kazanması üzerine, bu vilayetin lağvedilerek dağıtılacağı ve merkezinin kaza haline getirileceği yolunda iktidar partisi mensuplarının yaptığı propagandaları ve bu vadedeki neşriyatı ciddiyle kabili telif görmemiştik. İptidai devirlerde toplanan bir köy ve kasaba halkının cezalandırıldığına tarih sahnelerinde rastlanabilirse de, 20. asırda siyasi kanaatinden dolayı bütün bir vilayet halkının cezalandırıldığına dair bir misali hiçbir medeni ve demokrat memlekette görmek mümkün değildir. İmparatorluk döneminde müstakil sancak ve Cumhuriyetten bu yana vilayet olarak uzun bir tarihi hayatı olan Kırşehir vilayetinin ilgası gayesiyle millet vicdanında onun hakiki isminin “İntikam Vilayeti” olacağı muhakkaktır.”* şeklinde dönemin iç işleri bakanı Namık Gedik’e mesaj göndererek endişelerini dile getirmiştir. Bütün bu mesajlar Bayar’ın Kırşehir’i kaza yapma konusundaki kararlılığını kırmamıştır.

“Kırşehir vilayetinin kaldırılması ve Nevşehir kazasında Nevşehir adıyla yeni bir vilayet kurulmasına” dair kanun tasarısı 16 Haziran 1954’te İçişleri Bakanlığı tarafından Meclis’e gönderilmiştir. Kanun, 23 Haziranda İçişleri Komisyonunda görüşülmesinin ardından Meclis Genel Kurulu’na gönderilmiş burada kanunla ilgili çok sert tartışmalar yaşanmıştır.¹²³ DP bu kanunun gerekçelerini ekonomik, coğrafi şartlar ile adli mekanizmalara bağlamıştır. 1924’ten bu yana düzenlenme öngörülmeyen bazı illerin sınırlarının yeniden belirlenmesinde zorunluluk bulunduğunu ileri sürmüştür. Kırşehir’e bağlı olan Avanos ve Hacıbektaş ilçelerinin ticari münasebetler nedeniyle Nevşehir’e bağlanması gerektiği, Gülşehir ile Ürgüp’ün ağır ceza işleri bakımından Nevşehir’e bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Kırşehir’e bağlı Çiçekdağı ilçesinin kendisine daha yakın olan Yozgat’a, Kaman ilçesinin ise Ankara’ya bağlanması ileri sürülmüştür.¹²⁴

Kanunun hem komisyonda hem de mecliste görüşüldüğü sırada iktidar, yasanın gerekliliğini anlatmaya çalışırken, muhalefet kanadının başını çeken başta Bölükbaşı ve CMP milletvekilleri kanunun yanlışlığını ve yapılanın siyasi bir hata olduğunu vurgulamıştır. Bölükbaşı, Nevşehir’in il yapılmasına itiraz edilmediğini ancak Kırşehir’in ilçe yapılmasının mantıklı ve geçerli hiçbir yanının bulunmadığını dile getirmiştir. Bu konudaki sitemlerini *“MP’yi seçtiği için Kırşehir cezalandırılıyorsa ben ve arkadaşlarım milletvekilliğinden istifaya hazırız, yeter ki Kırşehir’i cezalandırmayın, kararınızı verirken iyi düşününüz.*

¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, İçtima F-1, C.1, Ankara 1954, s.338.

¹²⁴ TBMM ZC, C.1, s.362.

Gelecek nesillere taşınacak olan kin ve intikam tohumlarının ekilmesine izin vermeyiniz’¹²⁵ sözleriyle belirtmiştir. Bölükbaşı, meclis kürsüsünde yaptığı bu konuşmasında başbakanın Kırşehir’i kaldırmasının siyasi gerekçelerden kaynaklandığını belirterek bu olayın tarihe geçeceğini ve milletin hafızasında yaşayacağını söylemiştir. Kanunu savunan Menderes’in olayın facia gibi gösterilerek abartılmaya çalışıldığı sözlerine Bölükbaşı, “*Menderes kulağını aç zalimliğini erkekçe yap. Vilayetimizi kaldırdınız. Bizi de kaldırın. Zulmünüz tamam olsun.*”¹²⁶ diyerek cevap vermiştir. Karara DP içerisindeki önemli isimler de karşı çıkmıştır. Bazı DP’lilerin de karşı çıkmasına rağmen Kırşehir Vilayeti’nin Kaldırılması ve Nevşehir Kazasında Nevşehir adıyla yeniden bir vilayetin kurulmasına dair kanun tasarısı kabul edilmiştir.¹²⁷ Kanun Resmi Gazetede yayımlandıktan sonra 20 Temmuz 1954 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Türkiye’nin henüz çiçeği burnunda çok partili siyasal hayat deneyiminde ilk defa bir hükümet, eşi benzeri görülmemiş bir şekilde kendisine oy vermeyen vatandaşları ve ili cezalandırmıştır. Toplumun neredeyse her kesiminden gelen itirazlara karşı Kırşehir’in ilçe yapılmasındaki bu denli ısrarcı tavır, seçim sonuçlarından alınan intikamcı bakış açısının bir ürünü olmuştur. Eroğul’a göre bu kanun Kırşehirlilerin MP’nin yerine geçen CMP’ye rey vermelerine karşı çıkarılmış bir intikam kanunu olmuştur.¹²⁸ Meclisteki en önemli muhalif isim olan Bölükbaşı’nın memleketi olan Kırşehir’in ilçeye dönüştürülmesi, DP’nin yaptığı en büyük siyasi hata olmuştur. Bu hatadan geri dönüşün sinyalleri ise 1957 genel seçimlerinden önce yapılacak bütçe görüşmelerinde Menderes tarafından verilmiştir. Bu görüşmelerde Menderes’in tebessüm ederek Kırşehir’in yeniden haline getirilebileceğini ifade etmesi bütün partilerde ve özellikle Kırşehir’de sevindirici bir gelişme olarak karşılanmıştır.

Geri dönüşün gerekçesi olarak hukuki işleyiş mekanizması ve kurumların teşkilatlanması ileri sürülerek, Kırşehir’de Ağır Ceza teşkilâtı halen faal vaziyette olduğu, vilayet kadrolarını istihdam edecek Hükümet Konağı ile diğer tesislerin mevcut olmasından dolayı kurumların teşkilatlanma aşamasında herhangi bir masraf ve güçlükle karşılaşılmayacağı belirtilmiştir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Kırşehir’in tekrar il yapılmasına karar verilmiş, bu amaçla Ankara’ya bağlı Kaman’ın, Yozgat’a bağlı Çiçekdağı’nın ve Nevşehir’e bağlı Mucur’un tekrar Kırşehir’e bağlanmasına karar verilmiştir.¹²⁹ Bu karar üzerine bazı DP’liler arzusunun yerine geldiği gerekçesi ile Bölükbaşı’nı tebrik etmiş Bölükbaşı da onlara; “*Allah fukarayı*

¹²⁵ TBMM ZC, C.1, s.338.

¹²⁶ TBMM ZC, C.1, s.350.

¹²⁷ Kanun 39 ret oyuna karşılık 259 kabul oyuyla kabul edilmiştir.

¹²⁸ Eroğul, a.g.e., s. 102.

¹²⁹ TBMM ZC, C.20, s.220.

sevindirmek için eşeğini kaybettirir, sonra da semersiz buldurur.” diyerek nükteli bir şekilde cevap vermiştir.¹³⁰ Fakat Hacıbektaş ve Kozaklı’nın Nevşehir’de kalması kararı Bölükbaşı’nı oldukça üzmüştür. Çünkü Kırşehir milletvekili olan Bölükbaşı’nın doğduğu Hasanlar köyü bu kararla Nevşehir ili sınırlarında kalmıştır.¹³¹ Bu kararı Bölükbaşı, *“Bir vilayetin nüfusunu 30 bin artıracagım diye, 30 bin insana ıstırap çektirecek bir kararı TBMM vermemelidir. ... Hatası da, sevabı da sizlerin olacaktır.”*¹³² sözleriyle eleştirerek DP hükümetini uyarmıştır. Bu tartışmaların ardından Nevşehir Vilayetine bağlı Kırşehir kazasında Kırşehir adı ile yeniden bir vilayet kurulması hakkındaki kanun kabul edilerek kanunun 1 Mayıs 1957’den itibaren yürürlüğe girmesi karara bağlanmış ve Kırşehir yeniden il yapılmıştır.

Kararın ardından konuşma yapan Bölükbaşı, Kırşehir’in ancak totaliter rejimlerde görülebilecek bir yönetim anlayışıyla ilçe haline getirildiğini, rejimin buraya gelmesinin ana sorumlusunun Bayar olduğunu ve hükümetin Kırşehir’i yeniden il haline getirmesinin seçimlerde oy kaybetme korkusundan kaynaklandığını ileri sürmüştür.¹³³ Bu konuşması sonrasında Bölükbaşı için dokunulmazlığı kaldırılıp tutuklanmasına kadar gidecek olan bir siyasi süreç başlamıştır. Dokunulmazlığının kaldırılması, Anayasa ve Adalet Komisyonunda kabul edilmesi üzerine Bölükbaşı *“Kırşehir kaza olma sırasını savdı. Şimdi kaza olma sırası bende”*¹³⁴ sözleriyle hükümeti eleştirmiştir. Hakkında, meclisin manevi şahsına hakaretten dolayı dava açılan Bölükbaşı, 2 Temmuz 1957’de tutuklanarak cezası çekmek üzere Ankara Cezaevi’ne gönderilmiştir. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan erken genel seçimleri Bölükbaşı cezaevindeyken yapılmıştır. Ancak Bölükbaşı yine memleketi olan Kırşehir’den CMP’nin milletvekili olarak meclise girebilmeyi başarmıştır.

2.10. 27 Ekim 1957 Seçimleri

1954 genel seçimleri sonrasında DP’nin milletvekili sayısında görülen eşi benzeri görülmemiş artış DP’nin CHP ile CMP muhalefetine bir de hükümet içi muhalefeti eklemiştir. Partinin düzenlemiş olduğu kongrelerde parti içi tartışmalar görülmüş ve DP’nin kurucu isimlerinden Fuat Köprülü, Dış İşleri Bakanlığı’ndan ayrılmıştır. Bu tartışmalar ve ayrılıklar DP’nin

¹³⁰ Bölükbaşı’nın bu nükteli cevabı; akıllara, traktörü ile pazara giden Hasan Ağa ile çoban Memet arasında geçen Aziz Nesin’in meşhur ve ibretlik hikâyesini getirir niteliktedir.

¹³¹ Bölükbaşı, *Osman Bölükbaşı*, s.221.

¹³² TBMM ZC, C. 20, s. 154.

¹³³ TBMM ZC, C.20, s.162-163.

¹³⁴ Bölükbaşı, *Osman Bölükbaşı*, s.227.

muhalefet başta olmak üzere farklı görüşler üzerinde artan baskılarından ve antidemokratik uygulamalarından kaynaklanmıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) (Mülkiye) dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1956-57 ders yılının açılışında yaptığı konuşmada öğrencilere; görev aldıklarında “*nabza göre şerbet veren seçme aydınlardan olmamalarını*”¹³⁵ ve özgürlükten, akademik güvenceden uzaklaşılmalılarını tavsiye etmesi üzerine Feyzioğlu'nun, iktidara yönelik kötü eleştirilerde bulunduğu öne sürülmüştür. Feyzioğlu ile üniversite üyeleri Eğitim Bakanlığınca, bakanlık emrine alınmıştır. DP'nin biçimsel demokrasiyi dahi tasfiye etmeye çalıştığı bu antidemokratik uygulamalardan yargı ile sendikalar da nasibini almıştır. Yargıçlar Adalet Bakanlığı kararı ile emekliye sevk edilmiş sendikaların kapatılması ileri sürülmüştür. Bu uygulamalardan ve parti içerisindeki anlaşmazlıklardan hareketle HP kurulmuştur.¹³⁶

DP tarafından izlenen baskıcı politikaların dozunun sürekli artması, muhalefet partilerinin, iktidar ile tek başına mücadele edilemeyeceği fikrini benimsemelerine yol açmıştır. Muhalif partilerin birleşerek karşılaştıkları bu güç durumların içerisinde çıkabilecekleri önemli bir çıkış yolu olmuştur. Yine bu durum iktidar ve muhalefet ilişkilerinin kavranmasında ittifakların ve birleşmelerin önemini ortaya koyması bakımından da oldukça önemli bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Muhalefet partilerini işbirliğine sevk eden bu süreç, iktidar tarafından ise ihtilal hazırlığı olarak değerlendirilmiştir.¹³⁷ CMP'nin genel başkanı Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının kaldırılması, muhalefet partilerinin varoluş sorunu yaşadığının önemli bir göstergesi olmuştur. Muhalefet partilerin birleşme hazırlıklarına girdiği bu süreç içerisinde, 1958'de Mayıs ayında yapılacak genel seçimlerin erkene alınacağı söylentileri de yayılmaya başlamıştır. Anti demokratik uygulamalar eşliğinde erken seçim haberlerinin de yayılması İnönü'yü, demokratikleşme yolunda farklı bir hamleye sevk etmiştir. CHP'nin Samsun mitinginde İnönü, yeni bir seçim sistemi vaadiyle halkın karşısına çıkmıştır. CHP'nin iktidara gelmesi halinde seçim sisteminin değiştirilerek ilk altı ay içerisinde *nispi temsil* sistemine geçilip anayasanın değiştirileceğini ve antidemokratik tüm kanunların kaldırılacağını ifade etmiştir.¹³⁸ İnönü, Ankara'da yaptığı bir konuşmasında ise 1957 seçiminin 1958 Mayıs seçiminin ön safhası olarak görüldüğünü, iktidara geldikleri

¹³⁵ Feyzioğlu, DP iktidarına “ilmi kaygılarla” denetlemesi gereken aydınların oluşturduğu muhtar üniversitesi talebini yüksek sesle dillendirmiştir.

¹³⁶ DP'deki artan baskılardan hareketle kurulması bakımından HP'nin kuruluşu ile DP'nin kuruluşunun benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile Menderes arasında basına ispat hakkı tanınmasına yönelik sunulan önergede meydana çıkan gerginlik yeni partinin kurulmasında etkili olmuştur.

¹³⁷ Menderes tarafından bu işbirliği girişimleri düzenbazlık olarak yorumlanmıştır. **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1957.

¹³⁸ Ayşe AYDIN, *Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri Ve TBMM (1950-1960)*(Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), s. 177.

takdirde 1958 yılının Mayıs ayında seçimlerin tekrar yenileneceğini belirtmiştir.¹³⁹ CMP ise genel başkanı seçimlerden önce tutuklandığı için mitinglerinde Bölükbaşı'nın eski konuşmalarını dinletmiş ve Bölükbaşı'nın resimlerine yer vermiştir. Bu durum iktidarın tepkisini çekerek miting alanlarında olayların çıkmasına sebep olmuştur.¹⁴⁰ 1950 ile 1960 arası dönemde yapılan 1957 seçimleri dönemin en şiddetli propagandalarının ve tartışmalarının yapıldığı seçimleri olmuştur.

Tablo 4. 1957 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı	Milletvekilliği
DP	4.372.621	%47,3	419
CHP	3.753.136	%40,6	178
CMP	652.064	%7,0	4
Hürriyet P.	350.597	%3,8	4
Bağımsızlar	4.994	%0,1	2

Kaynak: Teziç, *Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*, s.352.

Gergin ve tartışmalı olaylara sahne olmuş bu seçimlerin sonrasında usulsüzlük ve yolsuzluk iddiaları da ortaya atılmıştır. DP’nin seçimlere hile karıştırarak zafer elde ettiği ileri sürülmüştür.¹⁴¹ Seçim sonucunda %47,3’ünü alan DP, yine çoğunluk seçim sisteminin etkisiyle mecliste yaklaşık olarak %68 gibi bir oranla temsil hakkını elde etmiştir. Önceki seçimler ile kıyaslandığında DP’nin oylarında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Geçerli oyların %40,6’ünü alan CHP ise mecliste yaklaşık olarak %29 oranıyla temsil hakkına sahip olmuştur. Büyük illerden Ankara’da CHP tam liste seçimi kazanmıştır. İstanbul, İzmir ve Menderes’in memleketi olan Aydın’da DP oy kaybetmiş, CHP ise oylarını arttırmıştır. Aynı zamanda DP’nin almış olduğu toplam oy oranının muhalefet partilerinin toplam oy oranlarının altında kalması da muhalefetin ne denli kuvvetlendiğini göstermiştir.¹⁴² Geçerli oyların %7’sini alan CMP ise yine üçüncü parti olarak Kırşehir’den liste halinde dört milletvekili çıkarmıştır. Böylelikle Osman Bölükbaşı yeniden dokunulmazlığını kazanarak meclisteki yerini almıştır. Bölükbaşı, Adliye çıkışında yaptığı konuşmasında ‘‘Mahkûm oldum, fakat bütün tehdit ve gayretlere rağmen teslim olmadım... Ne gam... din şehit ister asuman kurban. Bu davanın temyizi bence ilahi adaletin mahkemesinde yapılacaktır... Temyiz kararı tasdik ederse ben bir daha mebus olamayacağım ve onların şahane hisleri böylece

¹³⁹ Akşam, 29 Eylül 1957.

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 08 Kasım 1957.

¹⁴¹ The Guardian Journal of Nottingham, 2 November 1957, Saturday, page 8.

¹⁴² Erol TUNCER, 1957 Seçimleri, (Ankara: TESAV Danışmanlık ve Yayıncılık İşletmesi, 2012), s. 233.

tatmin olacak. Fakat şunu asla unutmamalı: Rütbeler ölür, şerefler yaşar’’¹⁴³ sözleri ile vermiş olduğu mücadeleyi dile getirmiştir. Onun bu mücadelesi uluslararası alanda da yankı uyandırmış ve Osman Bölükbaşı, yabancı basında ‘‘hapsedilmiş lider’’ olarak manşetlerde yer almıştır.¹⁴⁴

Bu seçim sonuçları Türk siyasi atmosferine yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Gücünü kaybeden iktidar, daha da hırçınlaşmış, muhalefet ise güçlenerek daha önce 70 civarında olan milletvekili sayısını toplam 186 ya kadar yükseltmiştir. Bu bakımdan 1957 Erken Genel Seçimlerinin Türkiye’de yeni bir demokratik mücadeleyi başlattığını ileri sürmek mümkündür. Çünkü birbirini destekleyen muhalif partilerin iktidar karşısında elde edeceği zaferin müjdecisi olmuştur. DP’nin milletvekili sayısının fazla oluşu ise seçim sisteminin muhalefet partilerine verdiği önemli bir handikaptan kaynaklanmıştır. Bu handicap meclisteki sandalye dağılımının siyasi partilerin aldıkları oylarla orantısız oluşunda kendini göstermektedir. Bu seçimler aynı zamanda DP ve sonrası iktidarlara halkın verdiği demokratik bir uyarı işlevi görmüş ve DP’nin katıldığı son seçimler olmuştur.

İktidarın muhalefete karşı güç kaybettiği 1957 seçimleri, normal şartlar altında DP hükümetinin yaptığı hatalardan ders çıkarması ve yeni dönemde sağlıklı atması için kaçırılmayacak bir fırsat olmuştur. Ancak seçim sonuçları doğru okunulmamış 1954 seçimlerinden sonra yapılan hatalarda ısrar edilmiştir. Menderes hükümeti, muhalefete karşı sıkı tedbirler alarak geçmişte yapmış olduğu yanlış uygulamalarını devam ettirmiştir. Meclis iç tüzüğü değiştirilmiş ve milletvekillerinin kürsüdeki konuşmalarından dolayı verilecek olan uyarı ve cezaların dozu artırılmıştır. Milletvekillerin dokunulmazlıklarının kaldırılması kolaylaştırılmış ve milletvekillerinin tasvip edilmeyen konuşmalarının meclis tutanaklarında ve basında yer verilmesi engellenmiştir. Siyasi partilerin grup kurmaları sınırlandırılmış ve hükümet üyelerine yöneltilen soruların cevaplandırılmasının keyfi hale getirilmesine yönelik hükümler getirilmiştir.¹⁴⁵ Milletvekillerine verilecek maaş kesme ve meclis oturumlarına katılmama cezalarının üst limiti artırılmıştır.¹⁴⁶ Tüm bu siyasal baskılara bir de ekonomik sorunlar eklenmiştir. DP’nin 1958 yılında uyguladığı iktisat politikaları ülkeyi daha da sıkıntıya düşürmüş, Türk lirası yüzde 220 değer kaybetmiş ve bir Amerikan doları 9 Türk lirası olmuştur. IMF ve Dünya Bankası’nın zorlamaları kabul edilmek zorunda kalınması,

¹⁴³ Çaylak, *a.g.e.*, s. 431.

¹⁴⁴ **The Birmingham Daily Post**, 2 November 1957, Saturday, page 33.

¹⁴⁵ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, (Ankara: Phoenix Yayın, 2004), s. 516.

¹⁴⁶ Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s. 200.

halkı darboğaza sürüklemiştir. Muhalefet partileri DP'yi ülkeyi iflasın eşiğine getirmekle suçlamıştır.¹⁴⁷ Zamlar ve devalüasyon nedeniyle hayat pahalılığı ayyuka çıkmış ve bu nedenle de 1958 yılı, DP için halk desteğinden gözle görülür şekilde yoksun kalan bir yıl olmuştur. İktidarın muhalefete karşı uygulanan politikalar kaçınılmaz olarak siyasal partileri birleşme ve ittifak arayışlarına götürmüştür.

2.11. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Kurulması

1957 seçimleri sonrasında DP'nin baskıcı uygulamalarının artması siyasal partilerde yakınlaşmaları meydana getirmiştir. DP'nin muhalefete karşı aldığı tedbirler, 1958 yılında partiler arası iş birliği konusunu bir kez daha gündeme getirmiştir. Birleşme doğrultusunda gözler ilk olarak CHP ile CMP'ye çevrilmiştir. İnönü, muhalefet partilerinin CHP merkezinde birleşmelerini önermiştir. DP iktidarından baskıcı rejiminden kurtulmak için birleşme arayışına girilen bu dönemde Bölükbaşı, bu teklif ve öneriler üzerine, CHP'ye *“Eğer mutlaka DP iktidarına son vermek için bizi davet ediyorlarsa, onlar reylerini CMP'ye versinler. Mazisi temiz ve alını açık bir parti olarak biz de memlekette demokrasiyi tahakkuk ettirdikten beş ay sonra serbest seçim yapalım ve iktidarı kim alırsa alsın.”*¹⁴⁸ demiştir. Akis dergisi, Bölükbaşı'nın bu tavrını *“Roma'da ikinci olmaktansa köyde birinci olmak gayreti”* olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁹ Bu kararın alınmasında CMP'nin CHP'ye olan güvensizliği ve olası birleşme durumunda CMP'nin, CHP'nin nüfuz alanında eriyip yok olabileceği düşüncesi etkili olmuştur. CMP, içerisinde CHP'nin olmadığı ancak HP'yi de içerecek bir birleşmeden yana olmuştur. Ancak HP, CHP'siz bir birleşmenin sonuç getirmeyeceği düşüncesiyle birleşme fikrini kabul etmemiştir. Uzun süren bu arayışlar neticesinde CMP adına Osman Bölükbaşı'nın, Bölükbaşının Fransa'daki tahsili esnasında dostu, rahmetli Remzi Oğuz Arık'ın partisi olan Türkiye Köylü Partisi (TKP¹⁵⁰) adına ise Tahsin Demiray'ın imzası ile bu iki parti birleşerek 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi¹⁵¹ (CKMP)

¹⁴⁷ **The Birmingham Daily Post**, 25 September 1957, Wednesday, page 4.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1958.

¹⁴⁹ Çaylak, *a.g.e.*, s. 406.

¹⁵⁰ TKP, DP'den ayrılan bir grup tarafından 19 Mayıs 1952'de Remzi Oğuz Arık'ın genel başkanlığında kurulmuştur.

¹⁵¹ Partinin büyük kongresinde Alaattin Tiritöğlu tarafından CKMP'nin idealist bir oluşum olduğu ve partinin isminin Türkiye Sosyalist Köylü Millet Partisi olarak değiştirilmesi ileri sürülmüştür. Ancak bu öneri kabul edilmemiş ve parti içerisinde ideolojik tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır.

kurulmuştur.¹⁵² DP'ye karşı mücadele biçimini açıklayan ve *Milli Mukavemet Andı* olarak isimlendirilen metin oy birliğiyle kabul edilmiştir.¹⁵³ Yeni kurulan bu partide yapılan başkanlık seçimlerinde 602 oydan 517 oyu alan Bölükbaşı başkan seçilmiştir. Parti amblemi olarak yine terazi tercih edilmiş, eski ambleme köylüyü temsil eden “K” harfi eklenmiştir. Partinin, bu logosuyla cumhuriyet rejimine bağlılık ekseninde; üreten köylüyü merkez dengesinde tutarak millet ile partinin uyumunu sembolize etmeye çalıştığı ileri sürülebilir.¹⁵⁴

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin amacı, parti programının 1. maddesinde “*Türkiye’de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak*” olarak açıklanmıştır. Partinin bu gayeye hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkûrelerine, Milli hâkimiyet ve lâik Cumhuriyet esaslarına, Garp örneği demokrasi hukukuna, Milliyetçilik akidesine, samimî surette bağlanmakla ulaşılabileceği belirtilmiştir.¹⁵⁵ CMP'nin parti programındaki amacın CKMP'nin parti programına olduğu gibi aktarıldığı görülmektedir. CKMP'nin parti programının önsözünde partinin vatandaş haklarının ve hürriyetlerinin ne gibi yollarla ihlâl edilerek gerçek demokrasinin nasıl kösteklendiğini gösteren hâdiseleri göz önünde tuttuğu, vatandaşları huzura kavuşturmak suretiyle refah ve saadete ulaştıracak müesseselerin kurulmasını ve tedbirlerin alınmasını kendisine gaye ettiği ifade edilmiştir. Partinin dünya görüşü olarak, memleket kalkınmasında sınıf menfaatleri üzerine değil, hakka ve adalete inanan ve ona bel bağlayan, çalışmayı esas alan ve herkesin kabiliyeti, liyakati ve verimine göre istifadesini sağlayacak yeni bir nizamın temellerini atacak bir teşekkül olarak kendini gördüğü ve sosyal devlet telâkkisini bu ölçüler çerçevesi içinde kabullendiği belirtilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi, memleketin geçirdiği siyasî buhranı sona erdiren bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Vatandaş hak ve hürriyetlerini koruyan ve onları teminat altına alan bir Anayasa yapıldığı ve böylece devlet iktidarını ellerinde bulunduranların diledikleri gibi hareket etme imkânlarının önlenmesi belirtilmiştir. CKMP, parti programında senelerce müdafaasını yaptığı fikirler ve prensiplerin, Anayasaya girmesini görmekle pek haklı olarak iftihar ettiğine ve millete ifâ ettiği hizmetin hazzını duyduğuna dikkat çekmiştir.¹⁵⁶

Küçük partilerin siyaset sahnesinde aktif olarak yer almasına izin vermeyen bu dönemde, HP de CHP'ye katılmıştır. Menderes hükümeti tarafından bu birleşmeler DP'yi iktidardan

¹⁵² **The Coventry Evening Telegraph**, 16 October 1961, Monday, page 1.

¹⁵³ **Milliyet**, 22 Kasım 1958.

¹⁵⁴ Ek-3'te belirtilmiştir.

¹⁵⁵ CKMP Parti Programı, s.7.

¹⁵⁶ CKMP Parti Programı, Önsöz, s.5-6.

düşürmek için girişilen siyasi manevralar olarak görülmüştür. Muhalefetin güçlenme çabalarından rahatsız olan DP de cepheleşme arayışından hareketle Vatan Cephesini kurmuştur. Toplumun farklı kesimlerini bu cepheye çekebilmek için DP, farklı yöntemler ve vaatler ileri sürmüştür. Bakanlar, iş adamlarını Vatan Cephesine katılmaya davet etmiş, köylülere kolay kredi imkânları duyurulmuş, yol ve cami yaptırılması vaatleri verilmiştir.¹⁵⁷ Diğer bir deyişle DP hükümeti kendisine oy olarak geri dönebilecek, topluma dokunan siyasi, ekonomik ve sosyal her türlü mekanizmaya işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Bölükbaşı, DP'nin bu güç birliği adımları hakkında *‘Kurmak istedikleri cepheye vatan cephesi dememeli, teslimiyet ve mutavaat cephesi demeli. Biz bu cephenin içinde değil daima karşısında olacağız. Biz derken eşit hak ve haysiyet isteyen bütün vatandaşları da ifade ettiğimize de kaniyiz.’*¹⁵⁸ demiştir. Eylül 1959'da CKMP tarafından teşkilata gönderilen tebliğde ise 1957 seçimlerinden sonra DP'nin azınlık partisi durumuna düştüğü, bu nedenle Vatan Cephesi efsanesini icat ederek, milletin DP'ye teveccüh ettiği hissini uyandırılmak istendiği, bütün bunlara rağmen DP'nin çöküntü içerisinde olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁹ Bu çöküntüden kurtuluş reçetesi olarak öngörülen Vatan Cephesi siyasi ortamda kamplaşma ve kutuplaşmaya sebep olması bakımından mevcut siyasi ortamı daha da gerginleştiren bir oluşum olmuştur. Çünkü partilerdeki birleşmeler, aynı ideolojik düşünceleri benimseme doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Sağ ve muhafazakâr bir yelpazede siyaset üreten DP'nin Vatan Cephesine katmak istediği partiler de ideolojik olarak muhafazakâr çizgide olan partiler olmuştur.

¹⁵⁷ Ercan Haytoğlu, *Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), s.243.

¹⁵⁸ **Akis Dergisi**, 13 Ocak 1960, Sayı: 285, s.10.

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1959.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS VE SONRASI TÜRKİYE'DE SİYASET VE OSMAN BÖLÜKBAŞI

1957 seçimleri sonrasında yeni DP Hükümetinin kurulmasının ardından yeni hükümetin programı TBMM'ye sunulmuştur. DP'nin Hükümet Programında, TBMM'yi işgal eden ve denetlemeye müsaade etmeyen dâhili kurallarda gerekli görülmesi halinde düzenlemeye gidilmesine yer verilmiştir. Aynı zamanda iktisadi düzene zararlı tesirler yapan amilleri ortadan kaldırmak ve fiyat denetlemesi yapabilmek için Milli Koruma Kanunu üzerinde ciddiyetle durmak, resmi ilan ve diğer hususları tekrar ele alarak bir esasa bağlanmaktan da bahsedilmiştir.¹⁶⁰ Hükümetin ülkede meydana gelecek tehlikelere karşı nasıl hızlı bir şekilde karar alacağı vurgulanmıştır. Denetim mekanizması siyasi ve toplumsal hayatın merkezine yerleştirilmiş, sabotajları andıran faaliyetler eleştirilmiştir. Gerekli halde mevzuat ve uygulama değişikliğine giderek hürriyetlerin suiistimal edilmesini önleyip, gizli komünistlikle mücadele edileceği ifade edilmiştir. Henüz tamamlanmamış olan yatırımların tamamlanıp hizmete gireceği ve bu sayede kalkınma seviyesinin de artacağı belirtilmiştir. Program, imar ve inşaat faaliyetleri ile ilgilenilmesi için konuyla alakalı bir bakanlık kurulması, kalkınma çalışmalarının daha da etkili bir şekilde devam etmesini ileri sürmüştür. Meclis oylamasına sunulan bu hükümet programı 403 kabul oyuna karşın 133 ret oyu ile kabul edilmiştir.¹⁶¹ Muhalefet partileri tarafından bu hükümet programı, ekonomi ve rejim buhranı için herhangi bir çözüm getiremeyeceği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ancak asıl eleştiri, hükümet rejiminin artık totaliter rejime doğru evrileceği noktasında ileri sürülmüştür. Muhalif basın ve medya da ise bu durum, DP hükümetinin, son hürriyet kalıntılarını yavaş yavaş yok ettiği ve kendi yetkilerini açık bir şekilde genişlettiği şeklinde yorumlanmıştır.

¹⁶⁰ Özkan Kesme, *Türk Basınında 1957 Seçimleri Ve Partilerin Propagandaları*, (Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), s. 100.

¹⁶¹ **Akis**, 30 Kasım 1957.

İktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki ilişkinin seyrinin olumsuz olacağı, partilerin programlarından ve faaliyetlerinden açık olarak anlaşılmıştır. CKMP'nin Milli Mukavemet Andını yayınlamasının ardından CHP, 14 Ocak 1959 tarihinde düzenlediği 14. Kurultayda, "İlk Hedefler Beyannamesi" adlı ilkeleri kabul ettiğini belirtmiştir. Bu ilkelere; Türkiye'de gelişimi durduran, gerileten bütün anti-demokratik yasalar, yöntem, anlayış ve uygulamaların kaldırılması, ikinci bir meclisin ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, Anayasanın değiştirilmesinin ve yargıç güvenliğinin sağlanması, sosyal adaletsizliğin giderilmesi ve nispi temsil sisteminin getirilmesi mekanizmalarına yer verilmiştir. Türk demokrasisini ileri bir aşamaya taşıyacak yeni kurumların gerekliliğini ortaya koyan bu ilkeler, yeni aydınların CHP siyasetine destek vermesini sağlamıştır. CHP'nin; Turhan Feyzioğlu, Osman Okyar, Doğan Avcıoğlu ve Bülent Ecevit gibi aydınları kendi bünyesine çekebilmesi, CHP'ye yeni bir görünüm ve güç kazandırmıştır. Bu dönemde DP tarafından ise komünistlerin CHP içine sızdığı ve CHP'nin komünistlerle işbirliği yaparak iktidarı devirme hedefinde olduğu iddiaları ileri sürülmüştür.¹⁶² Bu iddialar doğrultusundaki DP, 16 Nisan 1960'da Halk Partisi adına meclis tahkikatı açılmasına karar vermiştir. Oluşturmuş olduğu on beş kişilik tahkikat komisyonu ile partilerin bütün siyasi faaliyetleri ile komisyonun faaliyetleriyle ilgili bütün yayınlar yasaklanmıştır. Meclis bünyesinde kurulan tahkikat komisyonuna Salahiyet Kanunu adı altında olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Her yönüyle antidemokratik, ülkeyi nasıl rejime götüreceği bilinmeyen ve Anayasa ile kuvvetler ayrılığı ilkesini rafa kaldıran bu kararların alınması büyük öğrenci gösterileri, kalabalıkların ve ordunun tepkisiyle karşılaşmıştır.

Bölükbaşı cephesinden ise seçimler sonrasında DP yönetiminin, yasal ve hukuki prensiplerle işleyen bir mekanizma olmaksızın iş başında bulunanların his ve öfkeleriyle ülkeyi idare ettiği ileri sürmüştür. Bölükbaşı'nın bu söylemlerinde haklılık payı vardır çünkü DP tarafından oluşturulan Tahkikat Komisyonu ile parti kongreleri, her türlü siyasi faaliyetler, toplantılar ve örgütlenmeler ile Komisyonun faaliyetleriyle ilgili yapılacak bütün yayımlar yasaklanmıştır. DP, Tahkikat Komisyonu kurarak sadece CHP'ye yönelik soruşturmalar başlatmayı değil; başta CKMP olmak üzere diğer muhalefet gruplarını da yıldırma amaçlamıştır. Mecliste basın, ifade ve toplanma özgürlüğünü kısıtlayan yeni yasalar çıkarılmış, üniversitelerin ve mahkemelerin bağımsızlığı fiilen ortadan kaldırılmış, profesörler ve hâkimler siyasi görüşleri nedeniyle görevlerinden alınmış ve işçilerin hakları

¹⁶² "1945 sonrası Türk siyasetinde muhaliflere yöneltilebilecek en sert suçlama komünistlik suçlamasıdır. Komünist olmak dini geleneksel çevreler tarafından, dinin ve onun dayandığı başta namus, aile gibi ahlaki değerlerin reddi, insanların hayvan seviyesine inmesi olarak anlaşılırken, daha seküler çevrelerde ise SSCB emrine girerek, milli bütünlük ve bağımsızlığın kaybı olarak anlaşılmıştır." Tanel Demirel, *Türkiye İktidarının Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 279.

engellenmiştir.¹⁶³ 27 Mayıs darbesine giden süreçte muhalefeti toplumun her alanında sindirmeye teşne DP'yi; Bölükbaşı, *“Bu memlekette gece uykularınızı kaçırın hadiseler bir gün vuku bulursa bunun mesulleri sizler olacaksınız. Zulmünüz olmasa ayaklanma olmaz.”* sözleriyle eleştirmiştir. 1960 yılına girilen bu dönemeçte toplumsal gerginlik açık olarak her alanda görülmeye başlamıştır. Adana'da meydana gelen olaylar neticesinde CHP ve DP üyeleri arasında yaralanmalarla sonuçlanan büyük kavgalar yaşanmıştır. 1959 sonlarında Uşak'ta İnönü'nün başına taş atılmıştır.¹⁶⁴ Bu olayların ardından ivedilikle gazete¹⁶⁵ ve gazeteci avına çıkılarak gazeteciler hapsedilmiştir. Ahmet Emin Yalman gibi Menderes'in yıllarca yanında yer alıp danışmanlığını yapan bir gazeteci dahi tutuklanmıştır. Üniversite öğrencileri, iktidara karşı eylemlere başlamıştır.¹⁶⁶ Böyle katı uygulamaların gerçekleştirildiği bir ortamda dahi Bölükbaşı, DP'yi eleştirmekten geri durmamıştır. DP'nin siyasi atmosferde ihanet pazarı kurmakla itham etmiştir. Menderes Hükümeti'nin totaliter bir yönetim anlayışının cazibesine katılarak icraatları ile memleketi kardeş kavgasına götürecek gelişmelere davetiye çıkardığını ifade etmiştir. Partisinin dördüncü büyük kongresinde DP ve Menderes Hükümetinin ülkenin bugününü ve yarınını tehlikeye attığını ileri sürerek DP'nin tedavisi mümkün olmayan bir uzuv olarak görülerek siyasi hayattan koparılıp atılması gerektiğini belirtmiştir. Seçim gezilerine devam eden Bölükbaşı, *“Hadiseler seçimin yakın olduğunu göstermektedir... Seçimler anlaşılıyor ki, aydınlık ve karanlığın mücadelesi şeklinde cereyan edecektir.”* demiştir. Uşak'ta da miting düzenleyen Bölükbaşı, en büyük hedefin DP iktidarının yıkılması olduğunu açıkça dile getirmiştir. *“Uşaklılar... Devlet kuvvetlerinin gözleri önünde zahirde İsmet Paşa'nın şahsını, hakikatte hürriyet ve demokrasi davasını taşıyan şahsiyetin tasfiyesine hazır olunuz.”*¹⁶⁷ sözleriyle DP ve Menderes Hükümeti'ni nasıl bir sonun beklediğini bir anlamda öngörmüştür.

15 Ekim 1961'de yapılacak genel seçimler öncesinde DP'nin on beş yöneticisinin idam edilmesine ilişkin mahkeme kararı çıkmıştır. Bu karar üzerine Bölükbaşı, siyasal rakipleri olmasına ve kendisi defalarca kez hapse attırmalarına rağmen demokrasiden yana olarak,

¹⁶³ **The Birmigham Daily Post**, 25 September 1957.

¹⁶⁴ Hapisten çıkar çıkmaz yurt gezilerine başlayan ve ilk olarak Uşak'a gideceğini duyuran Bölükbaşı için İnönü'nün başına gelenleri hatırlatır biçimde *“Orada taş atabilirler”* uyarılarına Bölükbaşı, *“Yanmış harmanın öşrü olmaz”* sözleriyle cevap vermiştir. (**Yeni Sabah**, 8 Kasım 1959.)

¹⁶⁵ Tahkikat Komisyonu, CHP ile ilgili yapılan soruşturmaları gizlilikle sürdürmüş ve olası bir tehlikeye karşı yayın yasağı getirmiştir. Bu yasak gazeteleri toplatıp matbaaları kapatmıştır.

¹⁶⁶ Nurşen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri* (İstanbul: Gür Yayınları, 1989), s. 200. Öğrenciler “Diktatörlük Kahrolsun” ve “Menderes istifa” sloganları ile Menderes'in istifa etmesini istemiştir. Bu olaylar özellikle Ankara Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi etrafında gerçekleşmiştir. Polis müdahaleleri ile ciddi yaralanmaların ve ölümler meydana gelmiştir. 5 Mayıs'ta saat 5'te Kızılay Meydanında (555K) toplanan öğrencilerin eylemleri tüm gün boyunca devam etmiştir.

¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1959.

DP'li yöneticilerle ilgili bu idam kararlarının onaylanmaması için milli birlik komitesine çağrıda bulunmuştur. Bu çağrılar karşısında Komite bu yöneticilerden sadece Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarını tasdik etmiş ve bu üç isim 16 Eylül 1961'de idam edilmiştir.

Ana muhalefet partisini tasfiyeye kalkışan tahkikat komisyonun oluşturulduğu şartlar içerisinde gerçekleştirilen 27 Mayıs Darbesi ve sonrası, Eroğul tarafından aslında bir karşı darbe olarak yorumlanmaktadır. Zira ilk darbe iktidardan gelmiştir. Son seçimlerdeki oy kaybını iyi okuması gereken DP iktidarı, son döneminde demokratik yöntemlerle politika üretmek yerine sertlik yanlısı politikalarına devam etmiştir. Daha askerler siyasete karışmadan önce DP, parlamenter rejimi ortadan kaldırmıştır. Eroğul, yıkılanın, klasik demokrasi değil, klasik demokrasiyi yıkmış olan bir iktidar olduğunu ifade eder.¹⁶⁸ Bu anlamda DP, Bölükbaşı'nın da ifade ettiği gibi yasal ve hukuki prensiplerle işleyen bir mekanizmadan ziyade iktidarda bulunanların his ve öfkeleriyle ülkeyi idare etmiştir. 27 Ekim 1957 seçimleri ile başlayıp 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile son bulan DP hükümetinin yaklaşık iki buçuk yıllık son iktidar dönemi, siyasi gerginliklerin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Kurulan beşinci Menderes hükümeti DP'nin ve 1950-60 döneminin kurulan son hükümeti olmuştur.

On yıllık DP iktidarının, ordunun yönetime el koyduğu antidemokratik ve olağanüstü bir mekanizma ile devrilmesi, Türk siyasetine yön verecek siyasi aktörleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki yalnızca siyasi kurumlarda hissedilmemiş, başta ordu olmak üzere birçok kuruma sinmiştir. 1965'e kadar sürecek olan koalisyon hükümetlerinde ordunun, siyasal alanda etkinliği sürekli hissedilmiş ve iki darbe girişimi daha yaşanmıştır. 1965 yılının ardından, 27 Mayıs sonrası siyasette yerini alan aktörler kalıcı hale gelmiş; ayrıca yeni siyasi aktörler de ortaya çıkmış ve uzun vadede siyasal yaşamda önemli dönüşümler görülmüştür. Siyasal alanın en köklü dönüşümlerini yaşayan partilerinden biri de CKMP olmuş ve bu dönüşüm ile Türk siyasal hayatında ve yönetiminde lider ve doktrin gibi olgular önem kazandırmıştır.

¹⁶⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s.258.

3.1. 27 Mayıs'ın Getirdikleri

27 Mayıs'ın gerekçesi bir gazetecinin “*Bu sabahki harekâtı nasıl tavsif edebilirsiniz? Bir darbe-i hükümet mi olmuştur, yoksa Anayasa'ya dönüş mü bahis konusudur?*” sorusu üzerine Alparslan Türkeş tarafından açıklanmıştır. Türkeş, bu konuşmasında “*Yürürlükteki Anayasa idare tarafından çiğnenirse o idarenin meşruiyeti şüpheye düşer. Onun için biz birkaç seneden beri memlekette Anayasa'nın ihlal edildiğine şahit olduk. Fakat sabırla bekledik ve içten temenni ettik ki bu yol parlamenter nizam içinde mecliste halledilsin. Son bir aylık hadiseler memlekette büyük üzüntüye sebep oldu ve demokrasi hayatımız bir çıkmaza girdi. Fakat bütün ümit ve beklememize rağmen parlamentoda bunun düzelmesine gidilmedi. Diktatörlüğe gidileceğinden bütün memleket endişeye düştü ve bu hal ayrı partilere mensup vatandaşların münasebetlerini de güç hale soktu. Bu durum karşısında memleketin ve milletin iç ve dış tehlikelerden korunması sorumluluğunu üzerinde taşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri, kötü şekilde yürütülen bu iç mücadelenin memleketin dış emniyetini de tehlikeye soktuğunu gördü. Bunun hem Ortadoğu bölgesinde sulh ve sükûnu temin, hem de Anayasa'nın her türlü tesirden azade bir hale getirilmesi maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri kendi sorumluluğu dâhilinde düzeltmeye karar verdi*”¹⁶⁹ ifadelerine yer vermiştir. Bölükbaşı ise Türkeş ile benzer olarak 27 Mayıs'ı *Milli Hareket* olarak nitelendirmiş ve bu harekete yardımcı olmanın bir görev olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷⁰ Özellikle 61 Anayasası ile getirilen çift meclis, kuvvetler ayrılığı, anayasa mahkemesi, yüksek hâkimler kurulu gibi mekanizmalar yukarı da belirtildiği üzere Bölükbaşı'nın öncüsü olduğu MP, CMP ve CKMP'nin programındaki ilkeler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Bölükbaşı, yeni kurulan sistemin ilkesel nizamını desteklemiş ve DP'nin seçmen kitlesinin CHP'ye oranla CKMP'ye yöneleceğini düşünerek partisi için büyük beklentiler içerisine girmiştir. Daha önce 1950'da DP iktidara geldiğinde devri sabık yaratmama fikrine karşı çıkan Bölükbaşı, 1960'da da MBK yönetiminin DP döneminden hesap sorması gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür.

27 Mayıs sonrasında emekli orgeneral Cemal Gürsel'in oluşturduğu Milli Birlik Komitesi (MBK) ile Temsilciler Meclisinden oluşan bir kurucu meclis¹⁷¹ oluşturulmuştur. Uluslararası basında “*Türkiye, Yeni Cumhuriyeti Planlıyor, Muhalefet Partisi Lazım*” şeklinde yankı

¹⁶⁹ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1960.

¹⁷⁰ **Milliyet**, 30 Mayıs 1960.

¹⁷¹ 273 üyeden oluşan bu mecliste CHP'nin 200 temsilcisi, CKMP'nin ise sadece 25 temsilcisi bulunmuştur. Bu verilerden hareketle ordunun desteğini arkasına alan siyasi partinin CHP olduğunu ileri sürebilmek mümkündür. Bu durumu fark eden Bölükbaşı, 27 Mayıs'ın ardından hemen bir erken seçime gidilmesine karşı çıkmıştır. Onun bu düşüncelerinin geri planında; sempatisi artan bir CHP'nin iktidara gelebileceği endişesi yer almıştır.

bulan bu gelişme, normal ve demokratik bir rejime dönüş yolunda istikrarlı bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir.¹⁷² Çeşitli meslek gruplarından ve DP dışındaki siyasi partilerden oluşan bu meclis yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır.¹⁷³ Yeni anayasa tasarısı 27 Mayıs 1961’de kabul edilmiş, 9 Temmuz 1961’de ise halkoyuna sunularak % 61,5 evet oyu ile kabul edilmiştir. Toplumda sivilleşmeye¹⁷⁴ doğru hızlı adımlar atılmaya başlanmış ve siyasi partilere konulan yasaklar kısmen kaldırılmıştır. Siyasi partilerin yeniden örgütlenmelerine ve siyaset sahnesine çıkmaya hazırlanmalarına izin verilmiştir. Bu durum yabancı basında ‘‘Türkiye’de Siyasi Hayat Canlandı’’ şeklinde manşetlere yansımıştır.¹⁷⁵ CHP’ye geri dönüş fikrine sıcak bakmayan ve eski DP üyelerini bir partide toplama düşüncesinde olan Ekrem Alican tarafından, Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur. Ragıp Gümüşpala tarafından ise yine aynı toplumsal tabana hitap eden Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. Şubat 1961’de bazı sendikacılar tarafından sol görüşe sahip Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. TİP’in hemen hemen tüm yaşamı boyunca etkin ve sürükleyici kişisi, yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi Mehmet Ali Aybar olmuştur. Anayasanın da değiştirilmesinden sonra kurulan yeni sistemin idaresi için yapılacak seçimlere CHP, CKMP, YTP, AP ve TİP katılmıştır. CHP ve TİP dışında kalan siyasi partiler aynı toplumsal tabana seslendiğinden DP’den kalan oy mirasının bölüşüm arayışları içerisine girmiştir. Her ne kadar yeni partiler eşliğinde seçim yarışına girilse de 1961 seçimleri aslında İnönü’nün Menderes’in hatırasına karşı vermiş olduğu bir mücadele olmuştur. Seçim günü yaklaşırken, yerel siyasi faaliyetlerin merkezi olan küçük kahvehanelerde birçok toplantı yapılmıştır.¹⁷⁶

Genel seçimlere bir aydan daha az bir zaman kalması üzerine Bölükbaşı seçim çalışmalarına başlamıştır. Çünkü DP’nin ortadan kalkmasıyla CKMP’nin bir önceki döneme göre bir miktar destek kazanacağı da öngörülmüştür.¹⁷⁷ Bölükbaşı, 27 Mayıs ve DP’nin kapatılmasının ardından ana muhalefet olarak hareket edecek ihtiyaç duyulan ikinci büyük partinin CKMP olmasını istemiştir. Bölükbaşı’nın hedefinde, ilk olarak CHP ile Ragıp Gümüşpala önderliğinde kurulan AP olmuştur. Eski DP’lileri kendi partisine çekmeye çalışan Bölükbaşı, bir yandan CKMP’ye gelecek oyları fazla tutmayı hedeflerken diğer yandan yeni kurulan partilerin ciddi bir ihtiyacı karşılamadığından hareketle güvenilir olmayacağını ileri

¹⁷² **The Birmingham Daily Post**, 19 December 1960.

¹⁷³ Yeni anayasa çalışmaları, ülkenin en tanınmış profesörleri ve hukukçularından oluşan bir heyet tarafından 27 Mayıs sonrası Türkiye’de hüküm süren koşulların elverişliliği dikkate alınarak hazırlanmıştır.

¹⁷⁴ İhtilali gerçekleştiren MBK içerisindeki farklı seslerin tasfiye edilmesiyle (14’LER OLAYI) ordunun yönetiminden hızlı bir biçimde sivil idareye geçiş çalışmaları başlatılmıştır.

¹⁷⁵ **The Civil and Military Gazette**, 14 January 1961.

¹⁷⁶ **Daily Herald**, 14 October 1961, page 6.

¹⁷⁷ **The Birmingham Daily Post**, 23 February 1961, page 28.

sürmüştür. Yeni kurulan partilerin oyları böleceği ihtimaline dikkat çekerek bu durumun en çok CHP'ye yarar sağlayacağını ifade etmiştir. Seçim çalışmaları boyunca CKMP'nin 27 Mayıs düşüncesinin hedefleri doğrultusunda ilerlediğini göstermeye çalışmıştır. CKMP'nin Atatürk ilke ve inkılâplarının düşmanı değil bekçisi ve uygulayıcısı olduğunu belirtmiştir.

3.2. 15 Ekim 1961 Seçimleri

Tablo 5. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Oy Oranı	Milletvekilliği	Senato Seçimleri	
CHP	%36,7	173	37,2	36
AP	%34,7	158	35,4	70
CKMP	%13,9	54	13,4	16
YTP	%13,7	65	13,9	28

Kaynak: Ahmad- Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)* s.239.

27 Mayıs sonrasında ilk milletvekili genel seçimleri 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. 450 milletvekili için oy kullanılan bu seçimlerde seçimlere katılım oranı %81,4 olmuştur. Seçim sonuçlarına göre oyların yüzde 36,7'sini alan CHP, 173 milletvekilliği ile meclisin en çok sandalyesine sahip olan partisi olmuştur. Dönemin yeni partileri arasında yer alan ve Gümüşpala başkanlığında kurulan Adalet Partisi geçerli oyların yüzde %34,7'sini alarak 158 milletvekili çıkarmıştır. Ekrem Alican'ın genel başkanlığını yaptığı Yeni Türkiye Partisi %13,7'sini alarak 65 milletvekilliği kazanmıştır. Bölükbaşı'nın genel başkanlığında CKMP ise geçerli oyların %13,9'unu almış ve mecliste 54 milletvekilliği kazanmıştır. CKMP, kazanmış olduğu 54 sandalye ile meclisteki bütün komisyonlarda temsilci bulundurma hakkına sahip olmuştur. Dört parti içerisinde en az koltuğa sahip olan parti olsa da CKMP komisyonların bütün çalışmalarına katılmış ve bu komisyonlarda önerilerde bulunabilmiştir. Seçim sonuçları dikkatle analiz edildiğinde, DP'den miras kalan oyların AP, CKMP ve YTP partileri arasında bölüşüldüğü görülebilecektir. CHP, oy tabanını koruyabilmiştir ancak partinin oy oranında büyük bir artış görülmemiştir. Bu yönüyle, 27 Mayıs hareketine ve DP'nin önde gelen isimlerinden Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarına karşı toplumsal tepkinin sandıklarda zuhur ettiği ileri sürülebilecektir. 1961 genel seçimleri sonrasında hiçbir siyasi partinin tek başına hükümet kuramadığı bir durum ortaya

çıkıştır ve bu durum Türkiye’de ilk defa koalisyon hükümetlerine zemin hazırlamıştır. CKMP de kurulacak olan koalisyonların dönem dönem içerisinde yer almıştır.

Bölükbaşı, 1961 genel seçimlerinde Ankara milletvekili olarak meclise girmiştir. Kendisinin dördüncü milletvekilliği döneminde partisi ilk defa böyle bir çoğunlukla mecliste temsil edilme hakkına sahip olmuştur. CKMP’nin mecliste sahip olduğu milletvekili sayısı, partiye kilit bir görev yüklemiş ve sistemin işleyişine yön verecek önemli kararların alınmasında CKMP’nin anahtar işlevi görmesini sağlamıştır. Bu işlev en büyük etkisini cumhurbaşkanının seçilmesinde göstermiştir. Yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçiminde Ali Fuat Başgil, AP’nin cumhurbaşkanı adayı, Cemal Gürsel ise CHP’nin cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Her iki lider de Bölükbaşı’nı ikna edebilmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Hal böyle olunca cumhurbaşkanının seçimi hususunda CKMP’nin AP ile CHP arasında tercih yapması gerekmiştir. Bölükbaşı, karşı çıksa da *“Hayatımın en büyük fedakârlığını yapıyorum.”* diyerek Gürsel’in cumhurbaşkanlığını kabul ettiğini açıklamıştır.¹⁷⁸

1961’ de yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda hükümeti kurma görevi İnönü’ye verilmiştir. I. İnönü Koalisyonu (CHP-AP) 20 Kasım 1961’de güvenoyu alarak göreve başlamıştır. CHP-AP Koalisyonu ordunun siyaset üzerindeki baskılarını azaltmak amacıyla kurulan yapay bir koalisyon olmuştur ve kamuoyunda genel bir hoşnutsuzluk ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Bu rahatsızlıktan hareketle 22 Şubat 1962 tarihinde Kara Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir ile karargâhındaki subaylar ve Harp Okulu öğrencileri darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başbakan İnönü darbeciler ile ilgili olarak haklarında herhangi bir işlem yapılmayacağını belirtmiştir. Talat Aydemir ve arkadaşları hükümet kuvvetlerine teslim olmuş ve darbe girişiminde bulunan subaylar emekli edilmiştir. Ancak CHP-AP Koalisyonunda kurulan bu hükümet de kısa ömürlü olmuş ve 1 Haziran 1962’de dağılmıştır. İnönü’nün altı ay süren bir koalisyonun başbakanlığından istifa ettiği 31 Mayıs’tan itibaren doğru düzgün bir hükümet olmadan yürüyen Türkiye, siyasi bir tedirginlik dönemi geçirmiştir. Bunun asıl nedeni ülkenin politikacıları arasında herkes için özgür bir güç mücadelesinin gelişmemiş olmasıdır.¹⁷⁹ Çünkü 78 yaşında olan İnönü’den siyasetin doğası gereği görevinden vazgeçmesi beklenilmiştir. Ancak Atatürk ile doğrudan bağı olan, böylesine baskın bir figürü kimin takip edebileceğine ilişkin veraset sorunsalı çözülemediğinden, İnönü, hükümeti yeniden kurmakla görevlendirilmiştir.

¹⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 1, İçtima 2, Cilt 10, Birleşim 21, Oturum 1, 24.12.1962, s.405.

¹⁷⁹ **The Civil and Military Gazette**, 15 July 1962, Sunday, page 9.

CKMP yönetiminde koalisyona katılmak isteyenler çoğunlukta olmasına karşın Bölükbaşı, hükümete katılmak istememiştir. Görüldüğü üzere 27 Mayıs ve sonrasındaki bu gelişmeler, Türk siyasal hayatında kalıcı etkiler bırakmış ve dönemin partilerinde de ciddi kırılmalar yaşanmasına sebep olmuştur. CKMP de bu kırılmalardan kendi nasibini alan partilerden olmuştur. Henüz 1961 yılının ilk ayında, CKMP Genel İdare Kurulu ile Bölükbaşı arasında ayrılık çıktığı basına yansımış ve bu ihtilafın ana sebebi olarak da Bölükbaşı'nın keyfi tutum ve hareketleri gösterilmiştir.¹⁸⁰ CKMP'deki bu kırılma, Bölükbaşı'nın memleketi ve CKMP'nin de yıllar boyu hâkim olduğu Kırşehir'de de görülmüş, çok sayıda parti üyesi CKMP'den istifa etmiştir. 1961 yılı Ağustos ayında düzenlenen CKMP Büyük Kongresi'nde Bölükbaşı, yeniden genel başkan olarak seçilmiş, ancak diktatör olmakla itham edilmiş ve eleştirilmiştir. CKMP içerisinden Bölükbaşı'na karşı yapılan bu ithamlar Bölükbaşı'nın 1961 yılının son günlerinde genel başkanlık görevinden istifasına zemin hazırlamıştır. Ancak onun istifasının asıl sebebi, 1962'de sona eren AP-CHP koalisyon hükümetinin ardından kurulacak koalisyon hükümetinde Bölükbaşı'nın; CKMP'nin CHP yanında yer almasına sıcak bakmaması olmuştur.

Hükümete katılmak istemeyen Bölükbaşı, CKMP'den istifa etmiştir. Bu sırada İnönü tarafından, 25 Haziran 1962 tarihinde II. İnönü Koalisyonunu (CHP-YTP-CKMP) kurmuştur. Yeni hükümetin kurulması sonucundan yapılan güven oylamasında Bölükbaşı ve arkadaşları kırmızı oy vermemiştir. Koalisyon ortaklarını CHP'nin şubesi olmakla suçlayan Bölükbaşı, şu açıklamaları yapmıştır. *“Bölükbaşı, vazife için hayatını verir amma İnönü'nün koltuğu altında haysiyetini asla!”*¹⁸¹ Bölükbaşı'nın CHP ile ortaklığı böylesi katı bir surette reddetmesi, milliyetçi ve muhafazakâr bakış açısına sahip bir ideolojiyi benimsemesinden kaynaklanmaktadır. CKMP'den istifa etmesinin ardından Bölükbaşı, 14 Haziran 1962'de Millet Partisi'ni ikinci kez kurmuştur. Mahkeme kararıyla kapatılmasının üzerinden on yıl geçtikten sonra 1948'i andırıcasına aynı isimle kurulan MP'nin genel başkanı Bölükbaşı olmuştur. Bölükbaşı, CKMP'den ayrılış gerekçesini *“Biz bu kararımızla kendimizi CKMP'nin ruh ve davasından ayrılmış saymıyoruz, sadece CKMP'nin bünyesinde, normal yollarla tasfiyesi mümkün olamayan bir menfaat ikbal ve ihtiras zümresinden partiyi ve ideallerini kurtarmanın en salim yolunu bulmuş oluyoruz. Bize göre, vatana hizmetin ilk şartı ahlaka ve fazilete bağlılıktır. Bu yolda devam edeceğiz ve ondan ayrılanları millete tanıtmak vazifemizi zamanı geldikçe yerine getireceğiz. Millet Partisini kurma hareketimiz CKMP'den ve onun*

¹⁸⁰ **Milliyet**, 29 Eylül 1961.

¹⁸¹ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili* (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1966), s.184.

ideallerinden ayrılmak değil, hakikatle normal yollarla mümkün olmayan bir tasfiyeyi gerçekleştirmek, tabiri caizse kirlenmiş bir suyu süzgeçten geçirmektir”¹⁸² ifadeleri ile açıklamıştır.

3.3. Osman Bölükbaşı ve II. Millet Partisi Dönemi

1962 yılında kurulan II. MP, parti programı ile temel prensipleri bakımından 1948 MP’si, CMP ve CKMP ile benzerlik göstermektedir. Parti programında milliyetçiliğin, MP’nin temel prensiplerinden olduğu vurgulanmış ve dil birliği, millî şuurun teşekkülünde ön plana çıkarılmıştır. Geçmişte, parti kapatma tecrübesi yaşanıldığından dini konularda ihtiyatla hareket edilerek “*din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkârlık*” ibaresi parti programından çıkarılmıştır. Sosyal devlet anlayışı içerisinde kalınarak rekabet piyasasında iç ve dış pazarlarda serbestçe ayarlanan ve iş bölümüne dayanan serbest mübadele ekonomisi tercih edileceği belirtilmiştir. Kültür, teknik ve sanatın halka yayılması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilerek kültürel kalkınmaya işaret edilmiştir.

Partinin logosu¹⁸³ olarak siyah renkli iki çemberin içersine yine siyah renkle çizilen kartal kullanılmıştır. Partinin isminin baş harfleri olan M ve P harfleri kartalın kanatları üzerine gelmektedir. Kartal, Türk kültüründe milli simgelerinden olarak da tercih edilmektedir. Sembolü ile korunaklı ve koruyucu bir atmosferdeki yaşama alanına işaret edilir. Dışardan gelmesi muhtemel zararlara karşı denge mekanizması işlevi görür. Türk kültürünü için ise hem bir arkadaş hem bir silah ya da aile ekonomisinin dayanağı olmuştur. Bu yönleriyle kartal, Türk toplulukların pek çoğunda rağbet gören, saygı duyulan ve değer verilen bir hayvandır. Gücü ve yırtıcı özelliğiyle, yüksekte uçmaları, yüksekte yaşamaları ve uçuş yetenekleri ile diğer siyasi partilerin içerisinde MP, görece yüksekte konumlandırılmıştır. Gök Tanrı inancının da sembolü olması bakımından MP’nin inanç, ahlak ve iman anlayışı ile bağlantı kurulabilecektir. Tek başına gücün sembolü olan kartal ise güçlü bir liderle ilişkilendirilebilir.

MP’nin parti tüzüğünde, genel başkana ve genel idare kuruluna geniş yetkiler verilmesini öngören düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemeler ile parti içi disiplin oldukça sert kurallar ile belirlenmeye çalışılmıştır. Parti tüzüğünde gidilen bu değişiklikler ile gerek CMP

¹⁸² Osman Bölükbaşı, “Zaruri Bir Açıklama”, s.15, 16, 17.

¹⁸³ Ek-4’te belirtilmiştir.

gerek CKMP dönemindeki gelişmelerden ders çıkarılarak parti içerisinde yaşanabilecek sorunların önüne geçmek amaçlanmıştır. Bölükbaşı, bu değişiklikler ile yeni partisinde kendisine karşı oluşabilecek muhalif görüşlerin önünü kesmeyi hedeflemiştir. Bu hedef de milliyetçi hareketin iç dinamiklerinin anlaşılmasında önemli bir yol gösterici olan, lider olgusunu karşımıza çıkarmıştır. MP'nin büyük ve küçük burjuvaziye uygun düşmeyen programı, bir tarım burjuvazisinin partisi bile olmadan ancak kişisel ve yerel etkinliğe sahip bir parti olarak kaldığı belirtilmiştir.¹⁸⁴ Bu özellikleri ile II. MP'nin şahıs partisi yönü daha ağır basmıştır.

İktidar cephesinde ise II. İnönü hükümetinin koalisyon ortağı olan YTP ile CKMP, 1963 yılında yapılan yerel seçimlerde oy kaybı yaşamıştır. Bu kaybın kendi partisi için avantaj olduğunu düşünen Bölükbaşı, CHP, YTP ile CKMP'yi eleştirilerinin odağı yapmıştır. Bu doğrultuda Bölükbaşı'nın bir taraftan YTP ile CKMP tabanının kendi partisine yönelmesini arzuladığını bir taraftan ise muhalefette AP'yi zayıflatarak MP'yi sağın en güçlü partisi konumuna getirmek istediği ileri sürülebilecektir. İktidarın paydaşı olan YTP ile CKMP, izlediği politikaların kendilerine oy kaybı yaşattığı düşüncesiyle koalisyon hükümetinden çekilince koalisyon bozulmuştur. Küçük ortakların ayrılmasının ardından II. İnönü Hükümeti 1963 yılı Aralık ayına kadar görevini sürdürmüştür. İnönü, üçüncü kez hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 25 Aralık 1963'te kurulan ve CHP ile Bağımsızlardan oluşan III. İnönü hükümeti Türk Siyasi tarihinin ilk azınlık hükümeti olmuştur. Kıbrıs'tan kaynaklanan dış gelişmeler, III. İnönü Koalisyonunu en çok zorlayan sorun olmuştur. Kıbrıs meselesi ile afallayan III. İnönü Koalisyonuna karşı Bölükbaşı, diğer siyasi partileri Milli Koalisyon Hükümeti içerisinde "milli cephe" oluşturma fikrini ileri sürmüştür.¹⁸⁵ Fakat AP, Bölükbaşı'nın bu fikrine sıcak bakmamıştır. Bu sorunlar ile karşı karşıya kalan hükümet buhran içerisine girmiştir.

Azınlık hükümetine ilişkin Demirel¹⁸⁶'in yeterli miktarda oyu temin edersek hükümeti düşürebiliriz söylemi, Bölükbaşı tarafından da destek bulmuştur. CKMP ve YTP rüzgârını da arkasına alan AP ile MP bütçe görüşmelerinde ret oyu kullanınca III. İnönü hükümeti 13 Şubat 1965 tarihinde düşürülmüştür. Seçimlere sekiz ay kala CHP dışındaki partiler Suat

¹⁸⁴ Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, s. 347.

¹⁸⁵ Millet Partisi 2. Büyük Kongresine Sunulan Genel İdare Kurulu Raporları (Ankara: San Matbaası, 16 Temmuz 1965), s. 9.

¹⁸⁶ 1964 yılı Haziran ayında Ragıp Gümüşpala'nın vefat etmesi üzerine Süleyman Demirel, 24 Kasım 1964'te yapılan kongrede AP'ye genel başkan olarak seçilmiştir. Bu tarihten sonra Türk siyasi hayatında AP'nin yükselişe geçtiğini ileri sürmek mümkündür.

Hayri Ürgüplü'nün¹⁸⁷ başbakanlığında yeni bir koalisyon kurmuştur. AP, YTP, CMKP ve MP ortaklığındaki bu koalisyon hükümetinde AP 10 bakanlık, YTP, CKMP ve MP de 4'er bakanlık almıştır. Bu ortaklık kendisi görev almasa da Bölükbaşı'nın ilk ve son iktidar ortaklığı olmuştur. Bölükbaşı, 1946'da başladığı siyasi hayatında ilk defa hükümette yer almaktaydı. Fakat bu ortaklıkta herhangi bir görev üstlenmeyen Bölükbaşı, kendi partisinin de dâhil olduğu bu hükümeti ve kurumlarını eleştirmekten geri durmamıştır. TRT'nin bir CHP'nin yayın organı gibi yayın yaptığını belirterek anayasaya ve tarafsızlık ilkesine aykırı hareket ettiğini ileri sürmüştür. TRT yayıncılığı ile rejimin tehlikeye sokulduğunu ifade ederek TRT'ye ağır eleştiriler yöneltmiştir. TRT için dile getirdiği eleştirilerden hareketle Bölükbaşı için "Tırt Osman" lakabı kendisine muhaliflerce sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Bu lakap hakkında Bölükbaşı, *"TRT'nin partizanlığına karşı çıktım. Adımızı Tırt Osman'a çıkardılar. Hırt'ı çok olan memlekette varsın bir de tırt olsun"* diyerek mücadelesinin arkasında durduğunu göstermiştir.

1965 seçimlerine geline bu süreç içerisinde Bölükbaşı, YTP ile CKMP¹⁸⁸ oylarının eriyeceğini düşünmüş kendi partisinin ise CHP ile AP'den sonra sistemin üçüncü ve anahtar partisi olarak ayakta kalacağını konuşmalarında ileri sürmüştür. Seçimlerden sonra MP'ye düşecek olan görevin büyüklüğünü vurgulamıştır. CHP'ye tepkisi, AP'ye olan karışıklığı, komünizmi yeren söylemlerine ek olarak Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) de şiddetle eleştirmiştir. Demirel'e ise gittiği her yerde dinleyicilere cebinden çıkardığı fabrikaları dağıttığını belirterek yüklenmiştir. 1965 seçimleri arifesinde Bölükbaşı'nın muhalif söylemlerinden her parti kendi payına düşeni almıştır. Onun sert söylemleri IV. Koalisyon Hükümetinde derin sarsıntılar meydana getirmiştir. Hükümet içerisinde baş gösteren tartışmalar neticesinde *"Mevcudiyetinden rahatsız olanlar varsa MP'siz bir hükümet kurulması yolu açıktır."* ve *"koalisyon çökerse çöksün"* sözleriyle tavrını net olarak dile getirmiştir. Bu keskin çıkışı ile Bölükbaşı olmaksızın MP'den bahsetmenin mümkün olamayacağını sinyallerini vermiştir. Bölükbaşı'nın partisi ve kişiliği arasındaki bölünmez bütünlük, buram buram hissedilmeye başlamıştır. MP'nin merkezindeki Bölükbaşı'nın otoritesinden kaynaklanan bu durum, MP'ye

¹⁸⁷ Başbakanlığa meclis içerisinde bağımsız ve tarafsız bir ismin seçilmesi uygun görüldüğünden AP, MP, CKMP ve YTP tarafından yeni hükümetin Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında kurulmasına karar verilmiştir.

¹⁸⁸ Alparslan Türkeş, 1965 yılı Ağustos ayında yapılan CKMP kongresinde partinin lideri olarak seçilmiştir ve bu tarihten itibaren CKMP için de yeni bir dönüşüm süreci başlamıştır. 1965 yılında yirmi beş ilde örgütü olan CKMP iki yıl içerisinde bütün örgütlenmesini tamamlamıştır. Toplumcu milliyetçi bakış açısına sahip Dokuz Işık Doktrini ve Türkeş'in başbuğluğu 1967 Kongresinde kabul edilmiştir. 8 Şubat 1969 tarihinde CKMP'nin parti adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir. Dinamik ve genç aktörlerin siyasal alanda sahne alması Türk siyasal hayatını yeni bir paradigmaya doğru ilerletmiştir. Bu atılım sürekli değişim ve gelişime açık siyasal ve sosyal alanda değişmez bir lider partisinin varlığı ve bu çerçevede temellenen bir muhalefet anlayışını meydana getirmiştir.

ilişkin ‘kişi partisi’ eleştirilerinin yapılmasına sebep olmuştur. Bölükbaşı’dan soyutlanmış bir MP’nin siyasi alanda başarı gösteremeyeceği sorunsalından hareketle, MP’nin bir ‘düşünce partisi’ olmadığı eleştirileri ileri sürülmüştür.¹⁸⁹ Çalışmanın sonraki başlıklarında görüleceği üzere 1965 ve 1969 seçimlerinde oy kaybına uğrayan ve 1973 seçimlerinde meclis dışı kalan bir MP olacağından bu eleştirilerde haklılık payının olduğunu söylemek mümkündür.

3.4. 10 Ekim 1965 Seçimleri

Henüz III. İnönü Koalisyonu düşürülmeden önce Türkiye’de seçim sistemi değiştirilmiş ve temsilde adalet ilkesine en çok işlerlik kazandırdığına inanılan milli bakiye sistemine geçilmiştir. Türkiye’de yapılan seçimler içerisinde ilk ve son kez 1965 genel seçimlerinde uygulanan milli bakiye sistemine göre seçim bölgelerindeki milletvekili sayıları, nispi temsil dikkate alınarak belirlenmektedir. Siyasi partilerin seçim çevrelerinde aldığı bütün artık oyların toplanılıp açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek milli seçim kotası hesaplanmaktadır. Her partinin elindeki toplam artık oyların milli seçim kotasına bölünmesiyle orantılı bir şekilde milletvekilleri dağıtılmaktadır. Sistemin küçük partilerine koruma niteliği gören bu milli bakiye sistemine MP içerisinde pek çok ismin sıcak bakmasına karşın Bölükbaşı bu sisteme karşı çıkmıştır. Böyle bir seçim sisteminin en kazançlı çıkan partisinin CHP olacağını ileri sürmüştür.¹⁹⁰

27 Mayıs sonrasında Türkiye’nin yaşamış olduğu koalisyon deneyimleri, bu koalisyonların parti içi ve partiler arası çekişme ve görüş ayrılıklarına yol açması ve ordunun siyasetin dümenine geçmesine bağlı olarak zoraki birleşmeler meydana getirmesi sebebiyle kısa ömürlü olmuştur. Bu dönemde 1961 anayasasına dayanılarak çıkarılması beklenen kanunlar çıkarılamamış, iç politikada istikrar sağlanamamıştır. Siyasal ve toplumsal ortamda memnuniyetsizliğin baş gösterdiği bir atmosferde 1965 seçimlerine gidilmiştir.

¹⁸⁹ Abadan, MP’nin kitleler üzerinde yaratmış olduğu çekiciliğin program ve ilkelerinden ziyade bütün rakiplerine meydan okuyan tek bir adamın şöhreti üzerine bina edildiğini belirtir. Bu özellikle MP’nin demagogik sloganlarla kolaylıkla kapılabilen çoğunluğu az tahsilli ya da okumamış olan seçmenler tarafından destek bulduğunu ifade etmiştir. Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, s.192.

¹⁹⁰ Zafer, 18 Ocak 1965.

Tablo 6. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Aldığı Oy	Oy Oranı	Milletvekilliği
AP	4.921.235	%52,87	240
CHP	2.675.785	%28,75	134
MP	582.704	%6,16	31
CKMP	208.696	%2,24	11
YTP	346.504	%3,72	19
TİP	276.101	%2,97	15

Kaynak: Ahmad- Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, s.299.

Seçimlere katılım oranının yüzde 71.3 olduğu 1965 seçim sonuçlarına göre; AP, geçerli oyların %52.87’sini alarak 240 milletvekili çıkarmıştır. CHP, 28.7 oy oranı ile 134 koltuk kazanmış, 1961 seçimlerine kıyasla oy kaybı yaşamıştır. MP, yüzde 6.1 oy oranı ile 31 sandalye kazanmış, 1961 seçimlerine kıyasla oy kaybı yaşayan partiler arasında yer almıştır. Ancak Türkeş’in genel başkanlığını yaptığı CKMP’den yüksek oy alarak sistemin üçüncü partisi olabilmeyi başarmıştır. CKMP yüzde 2.2 oy oranı ile 11 koltuk kazanmıştır. 1961 seçimlerinde CKMP, yüzde 14 oy oranı ile 54 milletvekili çıkarmıştı. CKMP ile MP’nin 1965 seçimlerinde kazandığı toplam sandalye 42 olduğundan yine meclisteki milletvekili sayısında azalma olmuştur. Alica’nın YTP’si yüzde 3.7 oy oranı ile 19 koltuk, TİP ise yüzde 2,9 oy oranı ile 14 koltuk kazanmıştır. Seçim sonucunun istatistiksel değerlendirilmesi yapıldığında siyasal partilerin almış olduğu oy oranı ile mecliste sahip olduğu sandalye oranının birbirine yakın olduğu görülebilmektedir. Milli Bakiye sisteminin uygulandığı 1965 seçimleri, temsilde adalet ilkesinin bu denli sağlandığı yegâne seçimdir.

Bölükbaşı’nın Ankara milletvekili seçildiği 1965 seçimlerinde; MP, Kırşehir’deki oyların yarısından fazlasını almayı başarmıştır. Ancak partisi 1961 seçimlerine kıyasla oy kabı yaşamıştır İki seçim arası dönemde MP milletvekillerinin büyük bir kısmı partiden ayrılarak iktidardaki AP’ye geçmiştir. Ayrılıklar ile ilgili siyasetten çekildiği dönemde “*Düğünü biz yapıyoruz, gerdeğe başkası ile giriyorlar*”, “*Bizim kümeste tavuk çok ama hep başkasının folluğuna yumurtluyorlar*” ve “*Benim bağrım, ihanetin Karacaahmet Mezarlığına döndü*” sözleriyle ağır ve nüktedan eleştiriler yöneltmiştir. 1950’de MP’den tek başına milletvekili olarak meclise giren Bölükbaşı için bu ayrılıklar büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Mecliste yaptığı tek kişilik muhalefet ile 1954 ve 1957 seçimlerinde partisine ve meclise kendisiyle birlikte yeni simalar taşımıştır. 1961 ve 1965 seçimlerinde de yine Bölükbaşı’nın sayesinde

meclise giren milletvekilleri olmuştur. Ancak seçilenlerin çoğunun parti değiştirmesi Bölükbaşı'nın nezdinde kime yardımcı olup destek veriyse onun ihanetiyle karşılaştığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların görüldüğü bir partinin genel başkanı olarak 1969 genel seçimlerine giren adaylardan MP'den istifa etmeyeceklerine ilişkin noterden taahhütnameler almıştır. Ancak hukuki bir yaptırıma sahip olmayan bu taahhütnameler seçim sonrasında imza sahipleri tarafından hızla unutulmuştur. Partiden ayrılan milletvekilleri basında ve kamuoyunda ilgi uyandırmıştır. . Bu ayrılıkları MP'ye karşı yöneltilen, Bölükbaşı'nın şahsında bütünleşmiş “kişi partisi” şeklindeki eleştirilerin bir yansıması olarak da görmek mümkündür. Çünkü MP, 1969 seçimlerinde de oy kaybı yaşamaya devam etmiş ve 1973 seçimlerinde ise meclis dışı kalmıştır.

Seçim sonrasında Demirel ve İnönü, seçim sonuçlarıyla ilgili olarak birer demeç vermiştir. Demirel, sonuçlardan memnun olduğunu ve zaferin halka ait olduğunu ifade etmiştir. İnönü ise hayal kırıklığına uğramakla birlikte, demokrasinin samimiyetle kabul edildiğinde böyle bir sonucu kabullenmenin de son derece doğal olduğunu dile getirmiştir.¹⁹¹ İnönü'nün sonuçları sükûnetle karşılaması ve yeni iktidarın kurulmasına yardımcı olması, iktidar muhalefet ilişkilerinde ılımlı bir hava oluşturmuştur. Seçimden zaferle ayrılan Demirel'in başkanlığındaki AP'nin sahip olduğu 240 milletvekili, yeni hükümeti kurmak için yeterli olmuştur. 27 Ekim 1965'te I. Demirel Hükümeti kurulmuştur ve böylelikle koalisyon hükümetleri dönemi son bulmuştur.

Demirel hükümeti göreve başladıktan sonra cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık sorunları sebebiyle görevine devam edemeyeceği açıklanmıştır. Yeni cumhurbaşkanının belirlenmesi hususunda CHP, cumhurbaşkanı adayı göstermeyeceğini ifade etmiştir. Bu süreçte Demirel tarafından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ziyaret edilmiştir. AP ile CHP, Sunay'ın cumhurbaşkanlığı adaylığında uzlaşmıştır. CKMP genel başkanı Alparslan Türkeş de cumhurbaşkanı adayı olmuştur. Meclis tarafından 27 Mart 1966 tarihinde yapılan seçimlerde Cevdet Sunay cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bölükbaşı, Sunay'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesini eleştirmiştir. Bölükbaşı, Sunay'ın üzerinde mutabakata varılmasının geri planında ordu ile yakınlaşma çabası olduğunu ileri sürmüştür. Bu konu hakkında fikirlerini “*Milli irade ile seçilmiş Büyük Millet Meclisi dururken, bunun içerisinde cumhurbaşkanı seçilemiyor, Genelkurmay Başkanı bu mevkie getiriliyor. Bu memlekette cumhurbaşkanı*

¹⁹¹ Feroz Ahmad- Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)* s.299.

olmak için Harp Okulu mezunu olmak gerekir.’’¹⁹² Sözleriyle özetlemiştir. AP’nin kendi içerisinde cumhurbaşkanı adayı çıkarmamasına karşı çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminin demokrasi sorunu olan yönüne ışık tutmuştur. AP’nin ordu ile temasını sert bir üslupla eleştirmiştir.

Bölükbaşı’nın, Demirel hükümetini eleştirdiği bir diğer konu ise AP’nin komünizmle mücadele biçimi olmuştur. Bölükbaşı için komünizmle mücadelede alınacak tedbirlerin en önemlisi, komünizmin yayılmasına müsait olmayan bir iktisadi, sosyal ve kültürel ortam hazırlamaktır. Demirel hükümeti komünizmle mücadelede oldukça baskıcı uygulamalar izlemiştir. Bu dönemde Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Can Yücel ve Ruhi Su gibi sol görüşlü sanatçılar ve aydınlar komünizm propagandası suçuyla yargılanmıştır. Bölükbaşı, AP’nin kendisine tabi olmayan ve kendisine yaramayan herkesi solculuk damgası ile suçlamak suretiyle vatandaşlar arasında düşman kamplar yaratmak hatasını işlediğini ve AP iktidara geldikten sonra ‘‘komünizm cereyanı’’nın azalmayıp daha da arttığını iddia etmiştir.¹⁹³ Bölükbaşı, Demirel hükümetinin imzaladığı Türk-Sovyet Anlaşmasına ülkenin kapılarının komünizm tehlikesine açılacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır.

Demirel hükümeti döneminde gündeme damga vuran gelişmelerden biri de seçim ve af kanunu olmuştur. Demirel, küçük partilere meclise girebilme imkânı tanıyan milli bakiye sisteminin kaldırılmasını istemiştir. Bölükbaşı, fiyatların Kırat gibi başını alıp gittiğini belirterek geçim kanununun yerine seçim kanununun düşünülmesine karşı çıkmıştır. Mevcut rejim sisteminin demokratik rejimin teminatı olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁴ Ancak bu değişiklik 1969 seçimlerinden önce meclis tarafından kabul edilmiştir. Seçim sistemine ilişkin AYM’nin de iptal kararları ile birlikte getirilen düzenlemeler neticesinde 1969 seçimlerine barajsız D’Hondt sistemiyle gidilmiştir. AYM’nin her bir ili seçim bölgesi kabul ettiği barajsız nispi temsil sistemi 1973 ve 1977 yılında yapılan genel seçimlerde de uygulanmıştır. Yine Demirel hükümeti tarafından darbe girişiminde bulunanları ve DP’li siyasetçileri içerecek ölçüde Genel Af Kanunu hazırlanmıştır. Bölükbaşı bu kanunu 27 Mayıs’ın tasfiyesi olarak değerlendirip tasarıya karşı çıkan ilk isimlerden olmuştur.

Bölükbaşı, dış politikada ise Türkiye’de kurulan ABD üslerinin tehlikeleri imtiyazlar olduğunu belirterek Demirel Hükümetini, *Amerikancı* olmakla eleştirmiştir. Bu üslerin 32

¹⁹² Bölükbaşı’nın bu sözleri Türkiye’de cumhurbaşkanı belirlemede esas alınacak öncülleri öngörecektir nitelikte olmuştur. AP’nin ordu fobisine reçete olarak sunulan ve Demirel’in mucidi olduğu bu formül Sunay’dan sonra Fahri Korutürk’ü cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Aynı reçeteyi kendisine uyarlayan Kenan Evren 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında kendisini cumhurbaşkanı olarak seçirmiştir.

¹⁹³ Artvinli, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1966.

milyona mezar olabileceğini vurgulamış üslerdeki kontrolün Türkiye’de olması gerektiğini ileri sürmüştür. Sovyetlerle olan ilişkilerde ihtiyatlı davranılmasını öngören Bölükbaşı, aynı tutumun ve titizliğin ABD’ye karşı da gösterilmesi gerektiğine inanmıştır. Dış politikada tam anlamıyla bir denge siyasetinin izlenmesini ve temkinli davranılması gerektiğini benimsemiştir. Yurt içinde bu gelişmeler yaşanırken, Yunanistan’da iktidar değişikliğinin meydana gelmesi Kıbrıs sorununu yeniden ortaya çıkarmıştır. Enosis dışı çözümleri reddeden Yunan Başbakanı Collias ile Demirel arasında konuyla ilgili görüşmeler yapılmıştır. Yunanistan’daki askeri cunta General Yorgo Grivas komutası, EOKA¹⁹⁵ grubu ile birlikte Kıbrıs Türklerine saldırılar düzenlemeye başlamıştır. TBMM 16 ve 17 Kasım 1967’de hükümete gerekli gördüğü takdirde Türk silahlı kuvvetlerini ülke dışında kullanma yetkisi vermiştir. 17 Kasım günü Türk donanması Akdeniz’e açılmış ve Yunanistan’ın adadan askerleri çekmemesi durumunda müdahalede bulunulacağı bildirilmiştir. Arabuluculuk çalışmalarının ardından Yunanistan askerlerini geri çekmeyi ve Türkiye müdahaleden vazgeçmeyi kabul etmiştir.¹⁹⁶ Kıbrıs’a müdahale için Yunanistan’ın hamlesinin beklenilmesine karşı çıkan Bölükbaşı’nın tavrı bu noktada taarruzdan ve milliyetçilikten yana olmuştur.

1969 seçimlerine gidilen bu dönemeç Bölükbaşı için, hem iktidardaki Demirel Hükümeti ile hem de partisinden milletvekili seçildikten sonra ayrılan milletvekilleri ile mücadele etmek zorunda kaldığı bir dönem olmuştur. Seçim öncesinde partisindeki milletvekillerinin yaklaşık yarısı MP’den ayrılmıştır. Özellikle Türkeş’in CKMP’nin genel başkanı olarak seçilmesinden sonra MP’nin milliyetçi tabanı da Türkeş bünyesinde toplanmaya başlamıştır. Bölükbaşı’nın yukarıda belirtilen Demirel ve AP hükümetine karşı yaptığı eleştiriler miting alanında dinleyiciler tarafından büyük ilgi toplayıp alkış tufanı koparsa da bu ilgi bir türlü sandık sonuçlarına yansımamıştır. Durumdan rahatsız olan Bölükbaşı zaman zaman konuşmalarında dinleyicilere de yakınmıştır. Bu konudaki görüşlerini “*Sizin harmanınız büyük de taneniz çıkmıyor. Burada beni dinlerken aşka gelir alkışlarınızı esirgemezsiniz, sandık başına gidince başkasına sarılırsınız.*”, “*Biliyorsunuz ben bu milleti severim. Bilirim ki bu millet de beni sever. İkimizin bu hali birbirini sevip de evlenemeyen oğlanla kızın kaderine benziyor.*” ve “*Bu millet Bölükbaşı’nı alkışladı, İnönü’yü karşıladı; oylarını Menderes’e, Demirel’e verdi.*” sözleriyle dile getirmiştir. Kendisine doğruyu söylüyorsun diye seslenen kalabalıklara “*Ben*

¹⁹⁵ Ethniki Organosis Kyprio Agoniston (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü), Yunanistan’ın 1950’li yılların başında Kıbrıs Adasının Yunanistan’a bağlanması için Yorgo Grivas liderliğinde kurduğu bir örgüttür.

¹⁹⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi, C:III...**, s.166.

doğruyum ama ne çare, ah bir de sizi doğru yola getirebilseydim, harmanı bol tanesi az milletim'' diyerek cevap vermiştir.¹⁹⁷

3.5. 12 Ekim 1969 Seçimleri

AYM'nin de eklemiş olduğu düzenlemeler¹⁹⁸ neticesinde 1969 genel seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi benimsenmiştir. 1969 yılından sonra yapılan iki genel seçimde de aynı sistem uygulanmıştır. Barajsız d'Hondt sisteminde seçim çevrelerinde seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oylar alt alta yazılarak bu rakamlar önce 1'e, sonra 2'ye sonra 3'e... o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına ulaşınca kadar bölünmektedir. Daha sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanıp meclisteki milletvekili oranları bu payların sahibi olan partilere rakamların büyüklük sırasına göre dağıtılmaktadır.

Tablo 7. 1969 Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçları

Parti Adı	Oy Oranı	Milletvekilliği	Mecliste Temsil Oranı
AP	%46,5	256	%56,81
CHP	%27,4	143	%31,77
CGP	%6,6	15	%3,33
MP	%3,2	6	%1,33
MHP	%3	1	%0,22
TİP	%2,7	2	%0,44
YTP	%2,2	6	%1,33
Bağımsızlar ¹⁹⁹	%5,6	13	%2,88

Kaynak: Ahmad- Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)* s. 376-377.

Seçimlere katılım oranının %64,3'e²⁰⁰ düştüğü 1969 seçimlerinde AP tek başına iktidar olabilmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda seçim sisteminde gidilen değişikliğin, yönetimde istikrar ilkesi bakımından herhangi bir sorun teşkil etmediğini ileri sürmek mümkün olacaktır.

¹⁹⁷ <https://www.kirsehirhaberturk.com/osman-bolukbasinin-tarihe-gecen-sozleri-9447-haberi>

¹⁹⁸ "Seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemi öngören 1036 sayılı kanunun "baraja ilişkin hükmünü" AYM, verdiği kararla iptal etmiştir ve böylelikle barajsız d'Hondt sistemi ortaya çıkmıştır.

¹⁹⁹ 1969'da bağımsızlar içerisinde meclise giren milletvekilleri arasında Necmettin Erbakan da bulunmaktadır. Yeni bir parti kurulması noktasında Erbakan'ın ilk teması da MP ile olmuştur. Bu temaslardan sonuç alamayan Erbakan, 8 Şubat 1970'te Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştur.

²⁰⁰ Ceyhan Haydaroglu, Gülşah Çevik, "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2/1, (2016), s. 56.

Geçerli oy oranlarının mecliste temsil oranlarıyla karşılaştırılması yapıldığında barajlı d'Hondt sisteminin büyük partilere avantaj sağlayarak mecliste daha yüksek bir oranda temsil fırsatı sunduğu görülmektedir. Sistemin en büyük iki partisi olan AP ile CHP meclisin büyük bütünlüğüne sahip olmuştur. Seçime giren bütün partiler parlamentoda temsil imkânına sahip olmuştur.

Osman Bölükbaşı için ise 1969 seçimleri önemli bir dönüm noktası olmuştur. Partinin almış olduğu oylarda görülen düşüşler Bölükbaşı'nı siyasetten ayrılmaya sevk etmiştir. Özellikle CKMP'den ayrılıp II. MP'yi kurduktan sonraki süreç Bölükbaşı'nın partisini iyice daraltmıştır. DP'den ve koalisyon hükümetlerinden sonra iktidar bayrağını devralan Demirel hükümetinde görülen hoşnutsuzluklara karşı MP, sağ seçmene hitap eden alternatif bir parti işlevi görmüştür. Ancak milliyetçi ve muhafazakâr yelpazede yer alan sağ seçmen Bölükbaşı'nın bütün eleştirilerine hak vermiş, Bölükbaşı'nın partisinin iktidara gelebilme ihtimali düşük olduğundan oyunu esirgemiştir. Bu seçimlerde aldığı %3,2 oy oranıyla MP, meclise 6 milletvekili çıkarabilmiştir. Çok partili sisteme geçişle birlikte girilen bütün seçimlerde üçüncü parti olabilmeyi başaran parti, 1969 seçimlerinde bu özelliğini de kaybetmiştir. Seçmen tabanının büyük çoğunluğunun MHP'ye kayması ve Türkeş'in MHP milletvekili olarak meclise girmesi partinin geleceği ile ilgili tartışmalar meydana getirmiştir. Bu tartışmalar MP içerisinde karamsar bir atmosfer yaratmış, Bölükbaşı'nın nevi şahsına münhasır kişiliği dahi bu karamsarlığı partinin üzerinden kaldırmaya yetmemiştir. Partide yaşanan gerilimler partiyi ikiye bölecek ölçüde artmaya başlamıştır. Bu çöküntülere tanık olan Bölükbaşı, *"25 yılda çektiğime 25 gün dayanacak insan az bulunur. Hiçbir mevki için oy istemiyorum, bir nefer olarak kalacağım. Partiyi yaşatamazsanız onun türbesinin bekçisiyim."*²⁰¹ sözleriyle siyasetten çekilme arzusunu partililerle paylaşmıştır.

Seçim sonrasında toplanan partisinin IV. Büyük Kongresinde genel başkanlığa aday olmamasına rağmen yine Bölükbaşı MP'ye genel başkan olarak seçilmiştir. 1973 seçimlerinde MP'nin meclis dışı kalma ihtimali ve Bölükbaşı'nın şahsi ihtiraslarla partiyi idare etme isteğini düşünen MP üyeleri partiden ayrılmıştır. Parti üyeleri içerisinde muhafazakâr isimlerin tercihi AP olurken, milliyetçi isimlerin tercihi MHP olmuştur. Parti içi sorunlar ve sürekli ihanetlerle karşılaşan Bölükbaşı, *"Erciyes Dağı kadar derdim var. Artık gemi aslanı gibi lider olmak istemiyorum, ümidim yok ama Allah bu milletin başına kiblesi belli olan adamları getirsin. Hepinizi Allah'a emanet eder, arzı veda ederim."* diyerek

²⁰¹ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1970.

1972’de MP’den istifa etmiştir.²⁰² Bu dönemde Bölükbaşı, tekrar eden sağlık sorunları nedeniyle meclisten izin alarak sık sık evinde istirahat etmekteydi. Bölükbaşı’nın istifasının arka planında sağlık sorunları da ciddi bir ölçüde yer almaktadır.

3.6. Osman Bölükbaşı’nın Siyasetten Çekilmesi

Bölükbaşı’nın MP’den istifasının ardından parti içerisinde halen onun partiye tekrar katılacağını düşünenler olmuştur. Kendisini evinde ziyaret ederek tekrar MP’de mücadelesine devam etmesini savunan partililere Bölükbaşı, ‘*‘Milletvekili seçimlerine katılmamak konusunda kesin kararlıyım. Yorgunum, dinlenmek istiyorum. Ama siyasetten çekilmek için henüz karar vermiş değilim.*’²⁰³ şeklinde cevap vermiştir. Onun bu cevabı Bölükbaşı’nın MP genel başkanlığına tekrar dönmesinin mümkün olamayacağını kanıtlar niteliktedir.

1969 seçimlerinden sonra cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Demirel’i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Demirel hükümeti döneminde AP içerisinde karışıklıklar çıkmıştır. Hem AP’li milletvekilleri Demirel’in hazırladığı bütçeye aleyhte oy kullanmış hem de yurt genelinde öğrenci gösteri ve yürüyüşleri ile sağ – sol çatışması hız kazanmıştır. Sosyalist devrimi savunan sol aydınlar tarafından *Devrim* gazetesi çıkarılmıştır. Proleter Devrimciler, Milli Demokratik Devrimciler, THKP/C ve Dev-Genç gibi sosyalist örgütler kurularak DP’nin mirasçısı konumunda olan AP devrilmeye çalışılmış ve sosyalist devrim amaçlanmıştır. 12 Mart 1971’de Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) üst yönetimi tarafından ‘*‘partiler üstü bir anlayışla mevcut anarşik durumu giderecek, anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmaması halinde TSK’nın yönetime el koyacağı*’

’ yönünde muhtıra verilmiştir. Muhtıranın anayasa ve hukuk devletiyle bağdaşmadığına inanan Demirel hükümeti istifa etmiş, ancak meclis kapatılmamıştır. Demirel, istifa gerekçesinde demokratik düzenlerde bu tür davranışlarla hükümetleri istifaya zorlamanın rejim açısından kabul edilebilir bir yanının olmadığını vurgulamıştır.²⁰⁴

Özünde Atatürkçü bir hareket olarak beliren muhtıra, başlangıçta sol gruplar tarafından destek bulmuştur. Ancak muhtıranın ilerlemeci olmadığı kısa sürede açığa çıkmıştır. Akşam ve

²⁰² Bölükbaşı, MP genel başkanlığından ayrıldıktan sonra yerine eski Genel Kurmay başkanı Cemal Tural, MP’ye genel başkan olarak seçilmiştir.

²⁰³ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1973.

²⁰⁴ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP* (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), s.390.

Cumhuriyet gazetelerinin kapatılmasına karar verilmiş, bu gazetelerin önemli temsilcilerinden Çetin Altan ve İlhan Selçuk kapatma kararıyla beraber gözaltına alınmıştır.²⁰⁵ Muhtıranın henüz ilk ayında İşçi-Köylü, Proleter Devrimci Aydınlık, Aydınlık, Türkiye Solu, Devrim ve Ant gibi aşırı sol eylemlere yön verdiği düşünülen neşriyata el konularak toplatılmıştır.²⁰⁶ TİP ile MNP düzene zarar verdiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972’de idam edilmiştir. 1973 seçimlerine kadarki geçen süreç içerisinde ülkeyi askerlerin denetimindeki hükümetler yönetmiştir.

Ülkenin gidişatının böyle hararetli ve hareketli olduğu bir ortamda Bölükbaşı, bu dönemi sessizlik ve sükûnetle geçirmiştir. Çok partili sisteme geçildikten sonra parlamentonun en konuşkan, dinamik ve hazırcevap ismi, 1969’dan sonra meclis kürsüsünde hiç söz almamıştır. Ancak Bölükbaşı, 12 Marta giden zeminin, komünizme karşı gerekli önlemleri almayan AP iktidarı tarafından hazırlandığını ifade etmiştir. Sol aydınların ve örgütlerin kültürel ve toplumsal alandan tasfiyesini onaylamıştır. Demirel’in istifa ettikten sonra yapmış olduğu milli irade ve demokratik düzen vurgusunu *“Tüfeğin menzili dışına çıktıktan sonra kahramanlık yapmak âdetidir. 12 Marttan sonra hemen pılyı pırtıyı toplayıp gittikten sonra, şimdi milli irade, milli irade deyip tahrik yapmanın ne anlamı vardır”* sözleriyle eleştirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu şartlarda bir an önce huzurun tesis edilmesi ve sonrasında seçimlere gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Sağlık durumunun aktif siyasete elverdiğini belirten Bölükbaşı, siyasete tekrar katılması noktasında kendisine gelen bütün teklifleri geri çevirmiştir. MP genel başkanlığından ayrıldıktan sonra parti ile de bağı zayıflamıştır. Emekli orgeneral Cemal Tural, MP genel başkanlığına getirildikten sonra Bölükbaşı, Tural’ın izlediği politikaları da eleştirmiştir. Hedefinde cumhurbaşkanlığı bulunan Tural’ın kendisini Sunay’ın devamı olarak görmesine karşı çıkmıştır. Tural ile AP arasındaki temasın yapay olduğu düşünülmüş ve Tural’ın MP’ye katılmasını siyasi manevra olarak değerlendirmiştir. Tural ile birlikte MP’nin savunduğu değerlerin sola kaydığını düşünmüştür. MP’nin içine düştüğü durumu *“Bu hale gelen MP’de fikri ve şahsi haysiyet telakkimiz müsait değildir”*²⁰⁷ sözleriyle eleştirmiştir. MP Genel Merkezine göndermiş olduğu mektupta *“Bugün MP, yürürlükteki programını, felsefesini ve ahlaki bağlılık prensibini, siyasi geçmişini hiçe*

²⁰⁵ **Dünya**, 29 Nisan 1971. (Tutuklamaların çoğunluğu, TİP çizgisine yakın duran sendikacılar ve gazetecilerden oluşmuştur. Buna göre ilk etapta gözaltına alınanlar arasında Tarık Zafer Tunaya, Altan Öymen, Oktay Kurtböke, Hilmi Karabel, Uluç Gürkan, Ali Sirmen, Muammer Aksoy, Bülent Tanör, Bahri Savcı gibi 1960’lı yıllar boyunca Atatürk ve Atatürkçülük üzerine sağlıklı görüşler üreten entelektüel isimler vardır. Diğer taraftan Kemal Türkler, Kemal Sülker, Kemal Nebioğlu, Şinasi Kaya, Hilmi Güner, Şaban Erik, Yaşar Kemal, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal gibi sol siyasi teorilerle Türkiye pratiğini buluşturmaya çalışan yazar ve sendikacılar da bulunmuştur.)

²⁰⁶ **Hürriyet**, 30 Nisan 1971.

²⁰⁷ **Tercüman**, 10 Eylül 1973.

*sayanların elinde, milletçe bilinen gerçek hüviyetinden tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safına itilmiş, tabir caizse 'Kuran'a iman ettiklerini söyledikleri halde İncil hükümleriyle amel eden inançsız insanlara' benzeyen bir menfaat ve ikbal grubunun hâkimiyeti altına geçmiştir.'*²⁰⁸ ifadelerine yer vermiştir. Bu mektubu ile MP'nin içinde bulunduğu konumu zehir zemberek sözlerle eleştirmiştir. Kendisini siyasetten soğutan bu gelişmeler üzerine 9 Eylül 1973'te hem parti üyeliğinden hem de milletvekilliğinden istifa etmiştir. 25 yıl önce kurduğu, 23 yıl milletvekilliğini yaptığı ve 18 yıl da genel başkanlığını yürüttüğü partisi ile aktif siyasetten ayrılmıştır. Bölükbaşı'nın bu kararı aynı zamanda MP'nin varlığını da sona erdiren bir gelişme olmuştur. Çünkü 1973 seçimlerine Bölükbaşı olmaksızın giren MP, meclis dışında kalarak siyasi arenada varlık gösterememiştir.

Bölükbaşı'nın aktif siyaset yaptığı dönemlerin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında vermiş olduğu mücadeleler sonucunda neden bu dönemde siyaseti terk ettiğini anlamlandırmak mümkün olacaktır. Her ne kadar sağlık sorunları bu karar üzerinde etkili olsa da asıl olarak partisinden ayrılan milletvekillerin varlığı, partisinde zuhur bulan kutuplaşmalar ve Tural'ın MP genel başkanı olmasıyla partinin izlediği politikalar olmuştur. Bu politikalar Bölükbaşı dışında diğer parti mensuplarını da rahatsız ettiğinden MP'den istifalar gelmeye başlamıştır. Bölükbaşı'nın mücadelesi çok partili sisteme geçilmesiyle beraber 1950 dönemine kadar CHP ile olmuştur. Tek parti döneminde uygulanan politikalara en ağır eleştirileri yönelten isimlerden olmuştur. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Bölükbaşı'nın Türk demokrasisinin kurumsallaşması doğrultusundaki çabaları kendisine hapisane deneyimlerini yaşatmıştır. 27 yıl süren aktif siyasi hayatının henüz ilk yıllarında dahi çile çekmeye başlamıştır. Onun verdiği mücadelelerin faturası Kırşehir ili ilçeye dönüştürülerek Kırşehir'e kesilmiştir. Bölükbaşı'nın sergilemiş olduğu muhalefet ve rejimin değiştirilmesi yolundaki çabalar Kırşehir ile bütünleşmiştir. Bu bütünleşme özellikle Orta Anadolu'da Bölükbaşı için mobilize olan bir seçmen kitlesi meydana getirmiştir. Meydanlarda kullandığı hitabeti sayesinde büyük kitleleri etrafında toplamıştır. 27 Mayıs ile getirilen yeni rejim ile iktidara ulaşma arzusu artan Bölükbaşı, yukarıda detaylarıyla açıklanan gerekçelerle bu dönemde de aradığını bulamamıştır. Partisi içerisinde kendisine karşı başlayan aykırılıklar ve istifalar onun çileli geçen siyasi hayatına yeni sorunlar çıkarmıştır. 1965 seçimleri kendisi ve partisi için gerilme dönemini başlamıştır ve parti içerisinde farklı düşünceler ayyuka çıkmıştır. 1969 seçimlerinde umduğunu bulamayan MP'nin oyları yarı yarıya düşmüştür.

²⁰⁸ Cumhuriyet, 10 Eylül 1973.

Sağlık sorunlarından ötürü genel başkanlık görevinden ayrılmak durumunda olan Bölükbaşı, ölünceye kadar partinin bir neferi olarak çalışmaya devam edeceğini belirtmiştir. Kendisinden sonra Cemal Tural'ın MP genel başkanlığına seçilmesiyle birlikte, uzun yıllar demokrasi mücadelesi yürüttüğü partisinin nepotist bakış açısıyla aile ve yakın dostların çıkarlarına hizmet eden bir şirket haline gelişine tanıklık etmiştir. 9 Eylül 1973 tarihinde milletvekilliği ve partisinden istifa ederek siyaseti bıraktığını açıklamıştır.²⁰⁹ Yüzünde, göz izi yok sanarak gönül verdiği siyaset Leylasına; “*Sonradan anladım ki benden önce, kırk bin kişinin nikâhından geçmiş*” diyerek veda etmiştir. İsmi muhalefet olgusu ile özdeşleşen Anadolu Rüzgârı artık dinmiştir. Bu tarihten sonra her ne kadar kendisine teklifler götürülse de bu teklifleri geri çevirmiş herhangi bir partiye üye olmadan politik gelişmeleri takip etmiştir. Türk sağının önemli iki lideri olan Süleyman Demirel ve Alparslan Türkeş ile yakın temaslar kurmuştur. MHP'nin düzenlemiş olduğu siyasi etkinliklere katılmıştır.

3.7. Osman Bölükbaşı'nın Ülkücü Harekete Katkıları

Aktif siyasetten ayrıldıktan sonra Bölükbaşı, MHP ile oldukça yakın ilişkilerde bulunmuştur. Osman Bölükbaşı ismi Türkiye’de “milliyetçi hareket” oluşumuna katkı sunan ve bu hareketin öncüsü olarak hatırlanmaktadır. Bölükbaşı da konuşmalarında 1948 yılında kurulan MP'nin *bugünkü MHP'nin hukuki anası* olduğunu ifade etmiştir. MP'den CKMP'ye kadar gelen parti silsilesi MHP'nin ön tarihini oluşturmaktadır. MP, 1948 yılında Mareşal Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı önderliğinde bir grup milliyetçi-muhafazakâr siyasi elit tarafından kurulmuştur. MP, iki siyasi seçeneğe sıkıştırılmış millete üçüncü bir seçenek sunmak istemiş, fakat ideolojik örgüsünü ve teşkilatlanmasını tamamlayamadığından milliyetçi parti olma vasfını tam kazanamamıştır.²¹⁰ Türkeş ve arkadaşları Bölükbaşı'nı siyasetten ayrıldıktan sonra yalnız bırakmamış, ziyaretler ve toplantılar aracılığıyla Bölükbaşı'nın MHP ile olan yakınlığını devam ettirmiştir. Bu toplantıların en ünlüsü, 1996-97 yılları arasında Refahyol hükümeti ülkeyi 28 Şubat'a doğru götürürken Türkeş ve çevresinin Göksu Restoran'da toplantılardır. Bu toplantılarda her ay bir akşam Bölükbaşı onur konuğu yapılıyor ve konukların Bölükbaşı'nın siyasi anılarından yararlanması sağlanıyordu.²¹¹

²⁰⁹ İngiliz basınında da daha önce MP'yi kuran ve 21 yıldır siyasetin içinde olan Bölükbaşı'nın istifasını geri çekmesi için parti yöneticileri tarafından ikna edildiği ve sonunda sağlık gerekçesiyle siyasetten çekildiğine yer verilmiştir. (**Leicester Daily Mercury**, 28 November 1966)

²¹⁰ Türk Milliyetçiliğinin Partileşme Süreci, www.mhp.org.tr.

²¹¹ **Hürriyet**, 28 Kasım 2003.

Türkeş ve beyin takımı CKMP'ye egemen olduktan sonra Bölükbaşı, eski partisini kılıç şakırtısından ve çizme gıcırtısından geçilmediğini belirterek eleştirmiştir. Ancak içerisinde bulunduğu siyasi yelpazede en çok MHP'yi destekleyen bir duruş sergilemiştir. Bu desteğin MHP'ye yansıyan en somut örneğini 1973 yılında yapılan seçim sonuçları gözler önüne sermektedir. Bu seçimlerde Bölükbaşı'sız kalan MP meclise giremezken MHP, 1969 seçimlerinde de olduğu gibi en fazla oyu Bölükbaşı'nın kalesi olan illerden almıştır. Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Niğde, Giresun, Kayseri ve Adana illerinde MHP, MP'den daha fazla oy alabilmiştir. Siyaseti bıraktığı dönemde de bütün partileri de eleştirmekten geri durmayan Bölükbaşı, MHP'nin siyasi çizgisine daha yakın bir konumda durmuştur. Hem Türk milliyetçiliği için hem de MHP için Bölükbaşı ayrıcalıklı bir öneme sahip olmuştur. Çünkü Bölükbaşı, tek parti döneminden başlayıp DP'nin zirvede olduğu yıllar ve sonrasında koalisyon hükümetleri ile Demirel Hükümeti dönemlerinde Türk milliyetçiliğinin sesi olmuştur. Bu anlamda Türkeş ile filizlenen sağ milliyetçiliğinin öncüsünün Bölükbaşı olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bölükbaşı'nın oğlu Ahmet Deniz Bölükbaşı, kendisiyle yapılan görüşmelerde babasının CKMP'nin yani bir anlamda MHP'nin kurucu genel başkanı olduğunu dile getirmiştir.²¹² Türkeş'in MHP'si ile karşılaştırıldığında Bölükbaşı'nın ve partilerinin İslamcı yönünün daha ağır bastığını ileri sürmek mümkündür. Bu yönüyle de Bölükbaşı, Erbakan tarafından geliştirilen İslamcı milli görüş hareketi için de bir rehber olmuştur.

Muhafazakâr hassasiyetlere önem veren, antiemperyalist ve aşırı milliyetçi bir siyasi duruş Bölükbaşı ve partilerinin temel ilkelerinden olmuştur. DP sonrasında kurulan diğer sağ merkezli siyasi partilerden farkı ise Anadolu toplumculuğunu öne çıkarması olmuştur. Bölükbaşı, siyasetten ayrıldıktan sonra herhangi bir siyasi partiye üye olmadan politik gelişmeleri yakından takip etmiştir. Sağın iki önemli lideri olan Türkeş ve Demirel, önemli konularda Bölükbaşı'na danışarak onun fikirlerine önem vermiştir. Bölükbaşı, Demirel ile aralarındaki dostluğun “inanç akrabalığı” olduğunu söylemiştir.²¹³ Bölükbaşı'nın sağlık durumu kötüleştiğinde yakın dostu olan 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, onun sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Son iki ayını İbn-i Sina Hastanesi'nde geçiren Bölükbaşı, yoğun tedavilere rağmen 6 Şubat 2002'de, 89 yaşında hayatını kaybetmiştir. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Tümer Çorapçıoğlu; Bölükbaşı'nın vefat nedenini septik şok ve buna bağlı kalp-akciğer yetmezliği olarak açıklamıştır.²¹⁴

²¹² <https://farukbildirici.com/deniz-bolukbasi/>

²¹³ Artvinli, *a.g.e.*, s. 162.

²¹⁴ **Akşam**, 7 Şubat 2002.

Osman Bölükbaşı'nın Mediha Büyükyavaşcıoğlu ile evliliğinden Ahmet Deniz, Fatma Gül ve Gönül Hürriyet isimlerinde iki kız ve bir erkek çocuğu olmuştur. Küçük çocuğu Ahmet Deniz, henüz 21 günlükken Bölükbaşı, cumhurbaşkanı İnönü ve Celal Bayar'a suikast iddiasıyla çete kurmaktan tutuklanmıştır. Evi sarılmış, savcı her yerde araştırma yapmış ve Bölükbaşı götürüleceği zaman polislerden çocuğu ile vedalaşması için izin istemiştir. Kundakta uyuyan çocuğunun kulağına eğilerek *“Oğlum Deniz, baban gidiyor, belki geri gelmez. Bu memleketin pisliğini az su temizlemez diye adını Deniz koyduk. Şayet oğlum ben dönmezsem bu pislği sen temizle”* demiştir.²¹⁵ Deniz Bölükbaşı, babasının bu sözlerinden oldukça etkilendiğini ifade etmektedir. Babasının adının memleketin en ücra yerlerinde dahi hatırlandığını söyleyen Deniz Bölükbaşı, siyasetin ciddi sorumluluk yükleyen bir alan olduğunu ifade etmiştir. Bölükbaşı isminin de kendisi için bu sorumluluğu artırdığını belirtmiştir.²¹⁶ Üçüncü çocuğu kendisi hapisteyken 1957 yılında dünyaya gelen kızına Osman Bölükbaşı, Gönül Hürriyet ismini vermiştir. Memlekette duyduğu hürriyet özlemini *“Hürriyet dünyaya geldi. İnşallah Türkiye'ye de gelir”* sözleriyle dile getirmiştir.

Osman Bölükbaşı'nın oğlu Ahmet Deniz Bölükbaşı, 1949'da Ankara'da doğmuştur. Aslen Kırşehirlidir. TED Ankara Koleji ve Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 1973 yılında Dış İşleri Bakanlığına girmiş ve 34 yıl bakanlığın merkez teşkilatında görevini sürdürmüştür. Bakanlıkta üstlendiği farklı kademelerdeki görevlerin yanı sıra Atina ve Bonn Büyükelçiliğinde Elçi Müsteşarlığı yapmıştır. Daha sonra Lizbon Büyükelçisi olarak görev yapıp Dış İşleri Bakanlığı Birinci Hukuk Müşavirliği görevini üstlenmiştir. Cenevre Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak çalışmıştır. Bu dönemde Başbakan Yardımcısı olan Devlet Bahçeli'nin Dış Politika Başdanışmanlığına atanmıştır. 2007'de istifa ederek politikaya atılmıştır. 2007 seçimlerinde MHP'den milletvekili adayı olarak gösterilmiş ve Ankara 2. bölgeden²¹⁷ milletvekili olarak meclise girmiştir.

Medya ombudsmanı Faruk Bildirici ile yapmış olduğu röportajında küçük yaşlarından itibaren siyasetin içinde olduğunu belirtmektedir. Dış İşlerinden ve hukuktan ziyade aklında önceliği siyasete verdiğini ve rol modelinin babası olduğunu ifade etmektedir. Babasının *“Bir evden bir kurban yeter”* diyerek kendisinin siyasete girmesine sıcak bakmadığını söylemektedir. Osman Bölükbaşı, oğlunun milletvekilliği dönemini görememiş ancak işin siyasete evrileceğini yaşamının son dönemlerinde öngörmüştür. Ahmet Deniz Bölükbaşı, gerek

²¹⁵ Donat, “Bölükbaşı Anlatıyor”, Tercüman, 6 Temmuz 1973.

²¹⁶ <https://farukbildirici.com/deniz-bolukbasi/>

²¹⁷ Babası Osman Bölükbaşı da vekilliğinin son iki döneminde Ankara 2. Bölgeden milletvekili seçilerek meclise girmiştir.

milletvekilliği döneminde gerekse sonraki dönemde MHP'ye katkı sağlayan bir isim olmuştur. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli'nin yaptığı konuşmalara metinler hazırlamıştır. Bu katkıları doğrultusunda MHP Merkez Yönetim Kuruluna (MYK) girmiş ve ilk MYK toplantısında Türk Dünyası ve Uluslararası İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı seçilmiştir. Partide görev yaptığı dönemde MHP'nin iç kabinesinde yer almıştır. MHP'nin il başkanlıklarında basın toplantıları gerçekleştirmiştir. 2011 yılında milletvekili adaylığından ve partide üstlendiği görevlerden istifa etmiş, 21 Mart 2018 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Bildirici'nin deyimiyle Ahmet Deniz Bölükbaşı, Dış İşleri'nin yetiştirdiği en iyi *pazarlıkçı* olmuştur. 2002'de MHP'den milletvekili adayı olup geri dönmüş olmasına rağmen AKP hükümetinin ABD ile 1 Mart tezkeresi öncesi müzakerelerini ona emanet etmesi de bunun göstergesi olmuştur.²¹⁸ Siyasete atıldıktan sonraki dönemde ise babası Osman Bölükbaşı'nın kendisine yüklediği sorumluluğu ve misyonu temsil etmiştir. Deneyimli bir diplomat ve siyasetçi olarak Türkiye siyasetinde hatırı sayılan bir isim olmuştur.

²¹⁸ Faruk Bildirici, Hürriyet Pazar, 20 Haziran 2010.

SONUÇ

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılına gelene kadar CHP yönetimindeki tek parti rejimiyle idare edilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)1924-1925 ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)1930-1930 denemelerinin rejime zarar verdiği gerekçesiyle kapatılması, güdümlü demokrasi denemelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ortaya koymuştur. Bu süreç cumhuriyet ideolojisini destekleyecek yeni kurumların oluşturulduğu ve ekonomide devletçi politikalara yer verilen bir dönem olmuştur. Ekonomik anlamda çekilen sıkıntılardan kurtulmanın çaresi, yeni vergiler çıkarma ve vergileri artırma reçetesinde görülmüştür. Varlık Vergisi ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gayrimüslimlerin, büyük toprak sahibi kesimin ve ticaret burjuvazisinin tepkisini çekmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle küresel anlamda yankı bulan demokratikleşme hareketlerinin yansımaları ülkemizde de belirmeye başlamıştır. Dönemin cumhurbaşkanı İnönü'nün bir 19 Mayıs Kutlaması sırasında bugün Ankara Hipodrom Meydanı olarak bilinen alanda yaptığı konuşmada, *“Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında onu eleştirecek bir parti bulunmamasıdır.”* diyerek çok partili sisteme geçişin sinyallerini vermiş ve kurulacak siyasi partilere adeta davetiye çıkartmıştır. Çok partili sisteme geçmek, dünya genelinde yayılan demokratikleşme dalgalarının bir sonucu olmasının yanı sıra İnönü için, Atatürk'ten devraldığı yönetimde tamamlanması ve gerçekleştirilmesi gereken en önemli uğraşların başında yer almaktadır. Bu davete ilk icabet Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'ni kurmasıyla yaşanırken bu parti mecliste ve siyasi alanda çok da varlık gösterememiştir. Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulacak olan diğer bir parti ise DP'dir. Parti kurulmadan önce cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye parti programı sunularak görüş ve onayı alınmıştır. CHP içerisinde muhalefetin başını çeken isimlerden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan -Dörtlü Takrir- tarafından 7 Haziran 1945 tarihinde parti yönetimine takrir verilerek 7 Ocak 1946'da DP kurulmuştur. DP'nin alınan onay üzerine CHP içerisindeki

anlaşmazlıklardan hareketle kurulması muvazaa tartışmalarını ve DP'nin gerçek bir muhalefet lokomotifini işlevi görüp göremeyeceği tartışmalarına sebep olmuştur.

DP'nin kuruluşu, Türk siyasal hayatına yön verecek yeni siyasi oluşumları beraberinde getirmiş ve muhalefet iktidar ilişkilerinin şekillenmesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu oluşum ve örgütlenmeler içerisinde liderlik vasfı ağır basan önemli siyasi kişilikler, Türk siyasal hayatına damga vurmuştur. Bu çalışmanın ana konusunu çok partili siyasal hayata geçişle birlikte Türk siyasetine yön vermiş ve siyasete yeni bir alternatif kazandırabilmiş siyasi oluşum içerisinde yer alan Osman Bölükbaşı ve partileri oluşturmıştır. Bu çalışmada bir yönüyle Osman Bölükbaşı'nın siyasal biyografisine genel bir bakış sunulmasının yanı sıra diğer yönden Bölükbaşı ekseninden verilen siyasi mücadelelerin Türk siyasal hayatına katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bölükbaşı'nın iktidarlara yönelttiği eleştiriler üzerinden onunla temsil edilen ve anlam kazanan muhalefet olgusu vurgulanmaya çalışılmıştır. Çok partili döneme geçişle beraber muhalefet kavramının niteliği, Bölükbaşı'nın temsil ettiği düşünce yapısı, dönemin seçim sistemlerinde ve idari yönetim şemasında gidilen değişikliklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Türk siyasal hayatının nüktedan ve renkli bir figürü olan Bölükbaşı, hayatının 25 yıla yakın bir dönemini aktif siyasetle geçiren bir isim olmuştur. 1948 yılında kurulan MP'nin en büyük savunucusu oluşu, DP ve CHP'ye karşı mecliste tek başına sergilediği sert ve eleştirel tavırla gerçek muhalefetin temsilcisi olmuştur. 1950-54-57 seçimlerinde Kırşehir milletvekili, 1961-65 ve 69 seçimlerinde ise Ankara milletvekili seçilerek meclise girmiştir. DP'nin on yıl süren iktidarlık döneminde en çok eleştiri aldığı isim yine Bölükbaşı olmuştur. Muhalefet figürü kendisiyle özdeşleşen Bölükbaşı, eleştirel tavırları ve sert konuşmalarından dolayı birçok kez dokunulmazlığının kaldırılması amacıyla hakkında soruşturma açılan bir siyasi kişilik olmuştur. 1954'te Bölükbaşı'nı parlamentoya taşıyan il, ilçeye dönüştürülmüş, aynı yıl partisi kapatılmış, 1957'de ise dokunulmazlığı kaldırılarak tutuklanmıştır. Bölükbaşı'nın siyasal sistemden saf dışı kalmamak adına vermiş olduğu mücadeleler dönemin demokrasi anlayışına da ışık tutmaktadır. Gerilimlerle devam eden baskı politikaları ve artan anti demokratik uygulamalar, 27 Mayıs ile sonuçlanmıştır. DP'nin tasfiye edilmesiyle sonuçlanan 27 Mayıs'ı Bölükbaşı'nın *meşru bir ihtilal* olarak değerlendirmesi oldukça ilginçtir.

27 Mayıs ile tanzim edilen yeni düzende ise Bölükbaşı, ordu ile siyaset dengesini gözeterek politikalar üretmeye hassasiyet göstermiştir. Hem askerlerle yakın temas kuran CHP'ye hem de liberal ve muhafazakâr seçmeni kendisine çeken AP'ye eleştiriler yöneltmiştir. İnönü ve Demirel Hükümetlerine yönelttiği eleştiriler, partisine siyasal sistemin üçüncü bir alternatif

kimliğini kazandırmıştır. Onun, koalisyon hükümetlerine katılmayı reddetmesi üzerine; partisinde anlaşmazlıklar çıktığından CKMP'den ayrılarak ikinci kez MP'yi kurmuştur. Ancak kendisinin sağlam ve değişmez tavrı, partisindeki esnek ve değişen siyasi hamlelere göre adım atan üyelerin varlığı ile karşı karşıya kalmıştır. Çok sayıda parti üyeleri partisinden istifa ederek ayrılmıştır. Partisindeki milliyetçi kesimler Türkeş'in CKMP'sine yönelirken, muhafazakâr kesimler Erbakan'ın MNP'sini tercih etmiştir. Bu durum üzerine 1973 seçimlerinden önce partisinden istifa etmiştir. Ancak onun partisi Türkeş ile temelleri ortaya konulan Ülkücü Hareket ve MHP için uygun bir zemin, önemli bir miras olmuştur. Bölükbaşı'na destek veren seçmen kitlesinin tercihi büyük oranda MHP olmuştur.

Bölükbaşı'nın siyasi düşüncelerinin temelini milliyetçilik ile geleneklere bağlı olan, ahlak ve doğruluk ilkeleriyle temellenen muhafazakârlık oluşturmaktadır. Bölükbaşı, bu doğrultuda siyasi yaşamını sürdüren ve inandığı değerlerden taviz vermeyen bir siyasi kişiliği temsil etmiştir. 1950 öncesinde tek parti rejimine, 1950 ile DP iktidarına ve 27 Mayıs sonrasında koalisyon hükümetlerine yapmış olduğu eleştiriler dikkate alındığında; sağlamlığını Bölükbaşı'nın karakterinden ve liderlik vasfından alan düşünsel yapıyı anlamlandırmak mümkün olacaktır. Çünkü onun iktidar sahiplerine yöneltmiş olduğu eleştiriler, herhangi bir siyasi parti ya da programın arkasına sığınmaktan ileri gelen düşüncelerden olmamıştır. Bölükbaşı'nın konuşmaları, onun içinde yetiştiği geleneğin bir tezahürü ve onun şahsı ile bütünleşmiş kişisel tepkilerin bir yansıması olmuştur. Yaşamı boyunca iktidarlara güvenmeyen, kendisi iktidardayken dahi iktidarı eleştirmekten geri durmayan, nevi şahsına münhasır bir muhalefet anlayışının simgesi olmuştur. Kendine has konuşma tarzı, üslubu ve hazır cevaplı kişiliğiyle siyaset sahnesinde renkli ve önemli bir figür olarak yerini almıştır.

Osman Bölükbaşı ve Türk siyasal hayatındaki yeri hakkında geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde, bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda, ancak her biri birbirinden değerli doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde Adem Çaylak'ın *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* başlıklı doktora tezinde, Bölükbaşı'nın hayatı, iktidar ve muhalefet ilişkileri bağlamında CHP ve DP merkezli yürütülen çalışmalara, sistemin ihmal edilen üçüncü partisi olan MP de dahil edilerek incelenmiştir. Bölükbaşı'nın hemşerisi olan Çaylak, 1990'lı yıllarda siyasetten çekildiği bir dönemle Bölükbaşı'nın evine ziyaret gerçekleştirerek Bölükbaşı ile tanışma fırsatı yakalamış ve Bölükbaşı ile ilgili olan anılara çalışmasında yer verebilmiştir. Bölükbaşı'nın hatiplik yönünü ortaya koyan oldukça uzun konuşmaları hiçbir ayrıntıyı atlamaksızın aktaran Çaylak'ın bu çalışması, siyasal edebiyata da sayısız katkılar sağlamıştır. Bu çalışmaya ise ciddi ölçüde kaynaklık ederek

önemli bir rehber olmuştur. Fatih Artvinli'nin *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* başlıklı yüksek lisans tezinde, Bölükbaşı'nın verdiği siyasal mücadeleler onun üyesi ve kurucusu olduğu partiler ile kurulan hükümetler üzerinden ortaya konulmuştur. Bölükbaşı'nın hayatını aktif olarak siyasette geçirdiği dönemdeki bütün önemli gelişmelere detaylı bir şekilde tarihsel bütünlük korunarak yer verilmiştir.

Ahmet Köksal'ın *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* başlıklı yüksek lisans tezinin, büyük oranda Artvinli'nin çalışmasıyla benzerlik gösterir bir şekilde kurgulandığını ileri sürebilmek mümkündür. Ancak bu çalışmaların tamamı 2004 yılında yapıldığından çalışmaların her biri birbirinden bağımsız ve çeşitli ayrıntıları yakalayan önemli çalışmalar olmuştur. Sedat Yılmaz'ın *Osman Bölükbaşı ve Türk Siyasetindeki Yeri ve Önemi* başlıklı yüksek lisans tezinde, Bölükbaşı'nın siyasi faaliyetleri onun meclis ve radyo konuşmaları ile hafızalarda iz bırakan sözleri ve şiirleri üzerinden ortaya konulmuştur. Bölükbaşı'na dair görüşler ve yazılı açıklamalar metinlerin orijinalliği korunarak ortaya konulmuştur. Evren Ayhan'ın *Osman Bölükbaşı'nın Siyasal Faaliyetleri (1913-2002)* başlıklı yüksek lisans tezi, Bölükbaşı'nın siyasal faaliyetlerini, onun dahil olduğu ve ya kurduğu partiler içerisindeki izlediği muhalefet etme biçiminden hareketle ele alınmıştır. Bu dönemde meydana gelen önemli siyasal gelişmelere ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Bu çalışmada ise Osman Bölükbaşı ve siyasal hayatı, kendisinin de tanıklık ettiği ve Türk demokrasi tarihini derinden etkileyen iki büyük gelişme içerisinde ele alınarak incelenmiştir. Bu gelişmelerden ilki demokratikleşme dalgasının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan çok partili sisteme geçiş iken ikincisi ters demokratikleşme dalgası olarak 27 Mayıs ile tanzim edilen yeni vesayet düzenidir. Osman Bölükbaşı'nın siyasi mücadelelerini bu süreç içerisinde değerlendirmek ve dönemin demokrasi anlayışını ortaya koymak adına bu çalışma, daha önce yapılan çalışmalardan farklı ve yeni bir okuma olarak görülebilecek ve yapılacak olan yeni çalışmalara da kaynaklık edebilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abadan, Nermin. *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1966.

Ağaoğlu, Samet. *Siyasi Günlük*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Ahmad, Feroz, Ahmad, Bedia Turgay. *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976.

Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2017.

Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayıncılık, 2004.

Arcayürek, Cüneyt. *Açıklıyor- 1, Demokrasimizin İlk Yılları 1947- 1951*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1983.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal. *Nutuk – Söylev 1920-1927*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

Bora, Tanıl. “Sağ Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt-2: Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Bölükbaşı, Deniz. *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Ankara: Doğan Kitap Yayınevi, 2005.

Burçak, Rıfkı S. *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara: Kişisel Yayınlar, 1998.

Demirel, Tanel. *Türkiye İktidarının Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Erer, Tekin. *On Yılın Mücadelesi. (Türkiye’de Parti Kavgalarının İkinci Cildi)*. İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.
- Koçak, Cemil. *Siyasi Tarih(1923-1950), Türkiye Tarihi(1997)*. Ankara: İletişim Yayınları, 2010.
- Mazıcı, Nurşen. *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*. İstanbul: Gür Yayınları, 1989.
- Sencer, Muzaffer. *Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971.
- Şahingiray, Özel. *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Şenşekerci, Erkan. *Türk Devriminde Celal Bayar 1918-1960*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Teziç, Erdoğan. *Siyasal Partiler – Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Toker, Metin. *D. P. ’nin Altın Yılları 1950-1954*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Tonak, Ertuğrul A. *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Belge Yayınları, 1992.
- Tökin, Füzulan H. *Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965*. İstanbul: Elif Yayınevi, 1965.
- Tunaya, Tarık Z. *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Tuncer, Erol. *1957 Seçimleri*, Ankara: TESAV Danışmanlık ve Yayıncılık, 2012.
- Uyar, Hakkı. *İki Darbe Arasında CHP*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınevi, 2017.
- Yılmaz, Veli. *Mareşal Fevzi Çakmak*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2006.

Zürcher, Eric Jan. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Makaleler

Akşin, Sina. “Demokrat Partinin Kuruluşu”. *Tarih ve Toplum*, 9/53, (1988), 268-270.

Gönenç, Levent. “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”. *Toplum Ve Bilim Dergisi*, 105, (2006), 129-152.

Haydaroğlu, Ceyhun. - Çevik, Gülşah. “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2/1, (2016), 55-57.

Limoncuoğlu, Alihan. “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 5/10, (2018), 145-155.

Tezler

Artvinli, Fatih. *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Aydın, Ayşe. *Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri Ve TBMM (1950-1960)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Ayhan, Evren. *Osman Bölükbaşı’nın Siyasal Faaliyetleri (1913-2002)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

Çaylak, Adem. *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Haytoğlu, Ercan. *Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1948-1960)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Kesme, Özkan. *Türk Basınında 1957 Seçimleri Ve Partilerin Propagandaları*, Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Köksal. Ahmet. *Türk Siyasi Hayatında Osman Bölükbaşı*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2004.

Pancaroglu, Adnan F. *Yakın Tarihimize Millet Partisi Olgusu: (1948-1977)*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Zümrüt, Şenol. *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi

Resmi Belgeler

TBMM Tutanak Dergisi (1950-1972)

TBMM Zabıt Ceridesi (1950-1972)

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Daily Herald

Dünya

Gözcü

Günaydın

Hürriyet

Kudret

Leicester Daily Mercury

Millet

Milliyet

Sabah

Son Posta

Tanin

Tercüman

The Birmingham Daily Post

The Civil and Military Gazette

The Coventry Evening Telegraph

The Guardian Journal of Nottingham

Vakit

Vatan

Ulus

Yeni Sabah

Yeni Türkiye

Yeni Ulus

Zafer

İnternet Adresleri

<https://www.kirsehirhaberturk.com/osman-bolukbasinin-tarihe-gecen-sozleri-9447-haberi>

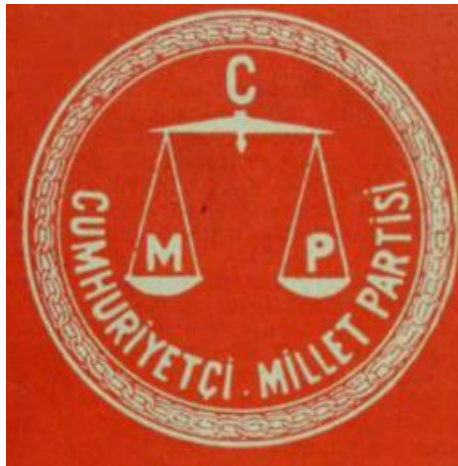
www.mhp.org.tr.

<https://farukbildirici.com/deniz-bolukbasi/>

EKLER

Ek-1: Millet Partisi Logosu

Ek-2: Cumhuriyetçi Millet Partisi Logosu

Ek-3: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Logosu

Ek-4: II Millet Partisi Logosu

Ek-5: Cumhuriyet Gazetesinde Yer Alan Dörtlü Takrir Haberi (13 Haziran 1945).

Ek-6: Vatan Gazetesinde Yer Alan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Ülkedeki Muhalefet Partisinin Eksikliğine Değindiği ve Tek Dereceli Seçim Müjdesi Verdiği Konuşması
(2 Kasım 1945).

Ek-7: Cumhuriyet Gazetesinde Yer Alan 12 Temmuz Beyannamesine İlişkin Haber (12 Temmuz 1947).

Ek-8: Cumhuriyet Gazetesinin 1950 Seçimlerinden Sonra Verdiği Manşet (23 Mayıs 1950).

Ek-9: Milliyet Gazetesinin, Uşak'ta İsmet İnönü'ye Taş Atılmasına İlişkin Haberi
(2 Mayıs 1959).

TANK GUARD FOR OPENING OF TURKISH ASSEMBLY

As the Turkish National Assembly opened yesterday, with tanks and troops on guard at key points in Ankara, Mr. C. Salt Barlas, editor of the Ankara newspaper *Son Havadis*, was arrested on charges of inciting riots at Gaziantep, Southern Turkey, where he stood as Republican Party candidate.

The Republicans have accused the victorious Democrats of cheating in the election. Parliament House was crowded when the 610 Deputies were sworn in yesterday.

Mr. Adnan Menderes, the Prime Minister, was continuously applauded by the 424 Democrat members while he took the oath.

Gaoled Leader

The Republicans applauded the name of Osman Bolukbasi, leader of the National Party, who is in prison on charges of insulting Parliament last summer.

He was re-elected Deputy for Kirsehir, but the Ankara Second Criminal Court refused to free him, on the ground that his Parliamentary immunity was lifted on June 26 and that decision still holds.

This 11th session of Parliament is important in Turkey's political life, as it is the first time since 1950 that the Opposition is strongly represented, with 178 members of the People's Republican Party, four of the Republican National Party and four of the Freedom Party.

Mr. Celal Bayar was re-elected President of the Republic with 413 votes. The Opposition did not vote.

Kaynak: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0002134/19571102/396/0015>

Ek-10: The Birmingham Daily Post'ta Yer Alan, DP'nin 1957 Genel Seçimlerine Hile Karıştırdığı İddialarına ve Bölükbaşı'nın Hapsedilmiş Lider Olarak Dış Basında Yazıldığına İlişkin Haberler.

(2 Kasım 1957)

TURKEY'S UNKNOWN MAN OF DESTINY

COASTING along without a proper Government since May 31, when Mr. Inonu resigned as Prime Minister of a six-months-old coalition, Turkey is undergoing a period of political anxiety. The principal cause is not controversy over the amnesty for 600 or so political prisoners of the former Menderes regime, but something much more old-fashioned.

In simple terms, the reason is that a free-for-all power struggle has developed among the country's politicians. Mr. Inonu, now 78, must in the nature of things soon relinquish his duties and the real fight is over the succession.

Who can follow such a dominant figure, a direct link with Ataturk? The answer is: Nobody obvious—therefore anybody who can muster enough support.

And overshadowing the infighting is a serious question for the West: are things likely to get so chaotic that NATO or CENTO will be undermined? As President Gursel has said to me.

"Strategically Turkey is a CENTO and NATO cornerstone. If Turkey falls, NATO will be like a bird or aeroplane which has lost a wing. Persia, the Arab lands North Africa and the Mediterranean will be in jeopardy."

The President emphasised the necessity of Western economic aid and talked about Turkey's estimated £100m. a-year, five-year-plan on which a decision will be taken this month. For such development political stability was essential and, he said, he was well aware of the position which could arise if and when Mr. Inonu quits the scene.

ed the tables on the moderates and was elected to the new executive.

Kasim Gulek—former Secretary-General of the People's Republican party, reputed to be a Leftist.

Nihad Erim—former Minister of State, Deputy Premier, academic, level-headed, associated with the Cyprus settlement.

Ismail Rustu Aksal—Secretary-General of PRP, loyal Inonu supporter.

Turhan Feyziloglu—Minister of State, described as closest to Mr. Inonu, fancied by many as favourite for succession.

At the moment the men of the PRP appear to be in the

tice party, which is the direct heir to Mr. Menderes's Democrat party. would find the going rough. In the event the members of the cabinet have managed to work-reasonably well together. But the Justice party politicians seem unable even to shelve the past, let alone forget it; they are apparently more interested in securing the release from prison of Mr. Menderes's former colleagues—admittedly there are a great many of them behind bars—than in making Turkey safer for democracy by helping to demonstrate (principally to the armed forces) that the Turks can operate an efficient parliament.

Kaynak: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0003221/19620715/122/0009>

Ek-11: (Lahor) Sivil ve Askeri Gazete'de Yer Alan, I. İnönü Koalisyonu Sonrası İnönü'ye Alternatif Arayışlarına İlişkin Haber (15 Temmuz 1962).

TURKEY NEARING ELECTIONS

Plans to Curb 'Party Inflation'

From Our Istanbul Correspondent

Turkey faces a "Party inflation" as the present military rulers prepare to hand over power to political groups sooner than previously announced.

Thirteen new parties have stepped into the country's political scene, bringing the total number to 30. Most of the parties which existed before were "parties on the paper." Several of the newly-established groups are regarded as the same.

Only two of the former parties are really in existence and active. One is the Republican People's Party, the country's oldest, established by the founder of modern Turkey, Kemal Ataturk. Under the leadership of former President Ismet Inonu, the Republicans have all the chance to come to power when the present military regime ends. The other group is the Republican Nationalist Party of Osman Bolukbas. This was poorly represented in Parliament in the previous term, but is said to have gained some support following the disappearance of the Democrat Party of Adnan Menderes who is now on trial at Yassi Island.

Opposition Need

Following the revolution and the closing of the Democrat Party, the need was felt for a second big party which would act as the main opposition group. It was felt that Bolukbas's Nationalist Party, which despite its reactionary tendencies, lacks good leadership and elements, could not

Turkey Party." It also includes a number of former Democrats and some retired officers. The two parties negotiated for unification, but failed because of personal ambition and rivalry rather than political differences.

Romantic Titles

There are three new workers' parties. Some have romantic names, with no definite policy or programme, like the "Service to the Nation Party," "Confidence Party," "Republican Professional Development Party," "Principle Party," &c.

By Western standards, the majority of the Turkish political parties have no ideological line or doctrine. Some have no definite policy either: they stand for such vague purposes as "the welfare of the nation," "economic development," "democratic regime," &c. The Republican People's Party, which ruled the country for 27 years before the Democrats came to power in 1960, has a definite course. It is "etatist" and slightly leftist economically, reformist and progressive socially and pro-Western on foreign policy. Alican's "New Turkey Party" which is the only one among the new ones which has so far clearly defined its programme, has a more or less similar line.

Kaynak: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0002134/19610223/615/0028>

Ek-12: Birmingham Daily Post'ta Yer Alan, 1961 Seçimlerinde Osman Bölükbaşı'nın Partisinin (CMP) Destek Kazanacağına İlişkin Haber (23 Şubat 1961).

PERSISTENT RESIGNER SUCCEEDS

AFTER trying 20 times to resign from the leadership of the National Party second largest opposition group in the Turkish Parliament, Mr. Osman Bolukbasi has at last succeeded in retiring from politics on health grounds.

On previous occasions, Mr. Bolukbasi, who founded the National Party and has been in politics for 21 years, was persuaded by the party executives to withdraw his resignation.

This time he resisted his colleagues' objections and has left Ankara for Adana to rest.

Kaynak: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/BL/0000760/19661128/011/0011>

Ek-13: Leicester Günlük Merkür'de Osman Bölükbaşı'nın Siyasetten Çekilmesine İlişkin Yer Alan Haber (28 Kasım 1966).

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Sinan Karabacak		
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	EVET
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	EVET
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	EVET
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	EVET
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	EVET
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	EVET
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	EVET
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	EVET
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	EVET
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	EVET
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	EVET
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	EVET
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	EVET
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	EVET
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	EVET
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	EVET
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	EVET
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☒ X		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	EVET
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	EVET
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	EVET
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	EVET
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	EVET
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	EVET
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	EVET
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	EVET

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası